

**T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI**

**MALİKİ MEZHEBİ'NİN AİLE VE BORÇLAR
HUKUKUNDA DİĞER MEZHEPLERDEN
FARKLI KALDIĞI MESELELER.**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Mahamadou ZAKOU BİLLOU

BURSA- 2019

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

MALİKİ MEZHEBİ'NİN AİLE VE BORÇLAR
HUKUKUNDA DİĞER MEZHEPLERDEN
FARKLI KALDIĞI MESELELER.

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Mahamadou ZAKOU BİLLOU

Danışman

Prof. Dr. Halil İbrahim ACAR

BURSA- 2019

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı'nda, 701623011 numaralı Mahamadou Zakou BİLLOU'nun hazırladığı "Maliki Mezhebinin Aile ve Borçlar Hukukunda Diğer Mezheplerden Farklı Kaldığı Meseleler" konulu Yüksek Lisans çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 20.../08.../2019 günü 11:00 - 17:00 saatleri arasında yapılmış, sorular sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasını... Başarılı... (başarılı/başarısız) olduğuna Oy birliği (oy birliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye

Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı

Prof. Dr. Halil İbrahim ACAR

Uludağ Üniversitesi

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahim KOZALI

Bursa Uludağ Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin OKUR

Kocaeli Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi

20.../08/2019

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih 15/08/2019

Tez Başlığı/ Konusu: Maliki Mezhebinin Aile ve Borçlar Hukukunda Diğer Mezheplerden Farklı Kaldığı Meseleler

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 86 sayfalık kısmına ilişkin, 15/08/2019 tarihinde şahsım tarafından Twatın.....adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %12 tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez çalışması özgünlük raporu alınması ve kullanılması uygulama esasları'nı inceledim ve bu uygulama esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre, tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

15/08/2019
İmza

Adı Soyadı : Mahamadou ZAKOU BİLLOU
Öğrenci No : 701623011
Ana Bilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Programı : Yüksek Lisans
Statüsü : Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Prof. Dr. Halil İbrahim ACAR

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum, "Maliki Mezhebinin Aile ve Borçlar Hukukunda Diğer Mezheplerden Farklı Kaldığı Meseleler" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

15/08/2019

Adı Soyadı : Mahamadou ZAKOU BİLLOU
Öğrenci No : 701623011
Ana Bilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Programı : Yüksek Lisans
Statüsü : Yüksek Lisans Tezi

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Mahamadou ZAKOU BILLOU
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı : İslam Hukuku
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı :x+86
Mezuniyet Tarihi : .../.../2019
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Halil İbrahim ACAR

MALİKİ MEZHEBİNİN AİLE VE BORÇLAR HUKUKUNDA DİĞER MEZHEPLERDEN FARKLI KALDIĞI MESELELER

Günümüz Müslüman toplumlarında, İslam hukuku yüzde yüz uygulanmasa da, bazı Müslüman ülkelerinde, muhtelif alanlarda hala uygulanmaktadır. Aile ve borçlar hukuku, en çok uygulanan İslam hukukunun alanlarından biridir. Bu alanlarda, belli meseleler hakkında mezhepler arasında ihtilaflar olmuştur. Kimi meselelerde yaygın dört mezhep birbirinden ayrı görüşler beyan etmiş, kimi meselelerde ise dört mezhepten biri, görüş olarak diğer üç mezhepten farklı görüşler benimsemiştir.

Bu çalışmada, Maliki mezhebinin aile ve borçlar hukukunda diğer üç mezhepten farklı olarak görüş beyan ettiği meselelerini ele aldık. Bu meseleler hakkında Malikilerle diğer mezheplerin ortaya koyduğu görüşleri, delilleriyle beraber inceledik.

Tezin ana konusu Maliki mezhebi olduğundan dolayı, çalışmamızın ilk bölümü İmam Malik ve mezhebinin yayılışı ile ilgili bilgilere ayırdık. İkinci bölümü aile hukuku, üçüncü bölümünü ise borçlar hukuku sahasında Malikilerin tek kaldığı konulara ayırdık. Sonuç kısmında da genel bir değerlendirme yaptık.

Anahtar Kelimeler:

İslam Hukuku, Aile Hukuku, Borçlar Hukuku, Maliki Mezhebi, İhtilaf

ABSTRACT

Name and Surname : Mahamdou ZAKOU BILLOU
University : Bursa Uludağ University
Institution : Social Sciences Institue
Field : Basic Islamic Sciences
Branch : Islamic Law
Degree Awarded : Thesis of The Master
Page Number :x+86
Date of the graduation :...../...../2019.
Supervisor : Prof. Dr. Halil İbrahim ACAR

UNIQUE CASES OF FAMILY AND DEBT IN THE MALIKİ SCHOOL OF JURISPRUDENCE

In today's Muslim societies, although Islamic law is not fully implemented, it is still applied in various fields in some Muslim countries. Especially the Law of Family and Debts, which is one of the most applied areas of the Islamic law. In these areas, there have been intellectual arguments among Islamic sects about certain issues. In some issues, the main four Sects have different but close views, while in some issues one of the four Sects has adopted totally different views from the other three Sects.

In this study, we discussed the issues in which the Maliki Sect is different from the other main three sects in the Family and Debts Law. We have analyzed the views of Malikis and Other Sects on these issues, together with their evidence.

Since the main subject of the thesis is about the Maliki Sect, the first chapter of our study was devoted to information about Imam Malik and the spread of His Sect. The second chapter discussed Family Law and the third chapter contained Law of Debts. Finally, a general evaluation was made as a conclusion.

Keywords:

Islamic Law, Family Law, Law of Debts , the Maliki Sect, intellectual
Argument

ÖNSÖZ

Alemlerin rabbi olan Allah'a hamdolsun. "Allah, her kimin hayrını isterse ona dîn hususunda büyük bir anlayış verir;" diyen Efendimize salat ve selamlar olsun. Aile ve borçlar hukuku, İslam hukukunda önemli bir yere sahiptir. Bu alanlar toplumsal hayatta insanların en çok ihtiyaç duydukları hükümleri ihtiva etmektedir. Bundan dolayı Hz Peygamber döneminden günümüze kadar bu konular hep gündemde olmuştur. Hz Muhammed Mustafa'nın (s.a.v) vefatından sonra, sahabiler yeni fetihler yaparak yeni toplumlarla temas kurmuşlardır. Bu temaslar sonucunda yeni sosyal problemler ortaya çıkmıştır. Dönemin fakihleri yaşadıkları toplumlarda ortaya çıkan yeni problemlere İslam'ın Temel kaynakları olan Kur'ân ve Sünnet'e başvurarak çözüm üretmeye gayret etmişlerdir. Bu problemler, yeni içtihatlarla başvurulmasına yol açmıştır.

İslam coğrafyasının her bölgesinde mezhepleşmeye yol açan olaylar meydana gelmiştir. İşte Medine'de İmam Malik, Irak'ta İmam Ebu Hanife, Mısır'da İmam Şafii....vs. Bu mezheplerin her biri, elindeki verileri ve yaşadıkları tecrübelerden hareketle toplumun yeni meseleleriyle ilgili hükümleri vermişlerdir. Bu da doğal olarak bölgeler arasında görüş ayrılıklarına sebep olmuştur. Fıkıh ilminin büyük bir kısmını teşkil eden aile ve borçlar hukuku ile ilgili konular da bu durumun dışında kalmamıştır. Ehl-i Sünnet İslam alemince kabul gören dört ameli mezhep (Hanefi, Maliki, Şafii ve Hanbeli) arasında, bu konularda zaman zaman ihtilaflar olmuştur. Bazen de bu mezheplerden biri, bir mesele hakkında hüküm verirken tek kaldığı olabilmektedir.

Fıkıh alanında yapılan mukayeseli çalışmaların büyük çoğunluğunda, bir mezhebin diğerlerden ayrı tutularak ele alındığı bir çalışmaya rastlayamadık. Bu anlamda, " Maliki Mezhebinin Aile ve Borçlar hukukunda diğer Mezheplerden Farklı Kaldığı Meseleler" konulu tezimizin, akademik anlamda önemli bir boşluk dolduracağına inanıyoruz.

Tezin konusunu belirleme aşamasından bitimine kadar gecesini gündüzüne katarak her anlamda desteğini esirgemeyen Prof. Dr. H. İbrahim ACAR hocama, bu zaman zarfında maddi ve manevi desteklerine mazhar olduğum diğer hocalarım ve dostlarıma, beni sabırla destekleyen aileme ve bu tez çalışmasında emeği geçen herkese şükranlarımı arz ederim.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YÜKSEK LİSNANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iii
YEMİN METNİ.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
GİRİŞ.....	1
I. ARAŞTIRMANIN AMACI VE KAPSAMI	1
II. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE SINIRLARI	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MALİKİ MEZHEBİ VE BAŞLICA EKOLLERİ

A. İMAM MALİK'İN HAYATI VE ESERLERİ	5
1. İMAM MALİK'İN DOĞUMU VE NESEBİ.....	5
2. TAHSİL HAYATI VE İLME OLAN SAYGISI.....	6
3. FAZİLETİ VE ALİMLER NEZDİNDEKİ YERİ	7
4. HOCALARI.....	9
5. TALEBELERİ	10
a. Hocalarından Olup Sonra Kendisinden Ders Alanlar.....	10
b. Hocalarından Olmayanlar	11
6. ESERLERİ VE MİHNE OLAYI	11
a. Muvatta'	12
B. MALİKİ MEZHEBİNİN EKOLLERİ.....	15
1. MEDİNE EKOLU	17
2. MISIR EKOLU	19
3. IRAK EKOLU	21

4. MAĞRİB EKOLU	25
a. Mağrip Ekolunun Tunus Ve Çevresi	25
b. Mağrip Ekolunun Endülüs Çevresi.....	29

İKİNCİ BÖLÜM

AİLE HUKUKUNDA MALİKİ MEZHEBİNİN DİĞER MEZHEPLERDEN FARKLI KALDIĞI MESELELER

I. HASTA OLAN KİMSENİN EVLİLİĞİ.....	35
A. HANEFİ ŞAFİİ VE HANBELİ MEZHEPLERİN GÖRÜŞ VE DELİLLERİ	36
B. MALİKİ MEZHEBİNİN GÖRÜŞ VE DELİLLERİ.....	38
C. DEĞERLENDİRME.....	41
II. KADININ KENDİ ÇOCUĞUNU EMZİRME YÜKÜMLÜLÜĞÜ	42
A. HANEFİ ŞAFİİ VE HANBELİ MEZHEPLERİN GÖRÜŞ VE DELİLLERİ	43
B. MALİKİ MEZHEBİNİN GÖRÜŞ VE DELİLLERİ	45
C. DEĞERLENDİRME.....	48
III. HAYIZ HALİNDE MEYDANA GELEN BOŞANMA.....	49
A. HANEFİ ŞAFİİ VE HANBELİ MEZHEPLERİN GÖRÜŞ VE DELİLLERİ	49
B. MALİKİ MEZHEBİNİN GÖRÜŞ VE DELİLLERİ	51
C. DEĞERLENDİRME.....	53
IV. VELED-İ ZİNA'NIN ZİNA KONUSUNDA ŞAHİTLİK YAPMASI	54
A. HANEFİ ŞAFİİ VE HANBELİ MEZHEPLERİN GÖRÜŞ VE DELİLLERİ	55
B. MALİKİ MEZHEBİNİN GÖRÜŞ VE DELİLLERİ	56
C. DEĞERLENDİRME.....	59

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BORÇLAR HUKUKUNDA MALİKİ MEZHEBİNİN DİĞER MEZHEPLERDEN FARKLI KALDIĞI BAZI MESELELER

I. SARF AKDİNDE KABZIN GECİKMEMESİ.....	60
A. SARFIN LÜGAT VE İSTİLAH ANLAMI.....	60
B. HANEFİ ŞAFİİ VE HANBELİ MEZHEPLERİN GÖRÜŞ VE DELİLLERİ	61
C. MALİKİ MEZHEBİNİN GÖRÜŞ VE DELİLLERİ	63
D. DEĞERLENDİRME.....	66

II.	SARF AKDİ SONRASINDA KABZ İÇİN VEKİL TAYİN ETMEK.....	67
A.	<i>HANEFİ ŞAFİİ VE HANBELİ MEZHEPLERİN GÖRÜŞ VE DELİLLERİ</i>	68
B.	<i>MALİKİLERİN GÖRÜŞ VE DELİLLERİ:</i>	69
C.	<i>DEĞERLENDİRME</i>	72
III.	GÜMÜŞ KARŞILIĞINDA GÖTÜRÜ USULU İLE ALTIN SATMAK VEYA SATIN ALMAK.....	72
A.	<i>HANEFİ ŞAFİİ VE HANBELİ MEZHEPLERİN GÖRÜŞ VE DELİLLERİ</i>	73
B.	<i>MALİKİ MEZHEBİNİN GÖRÜŞ VE DELİLLERİ</i>	75
C.	<i>DEĞERLENDİRME</i>	77
	SONUÇ	79
	KAYNAKÇA	81

KISALTMALAR

a.g.e : Adı geçen eser

a.g.m : Adı geçen madde

b. : Bin, İbn

Bkz : Bakınız

c. : Cilt

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

H. : Hicri

Hız : Hazreti

İSAM : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi

s. : Sayfa

s.a.v : Sellallahu Aleyhi Ve Sellem

Tsz : Tarihsiz

v. : Vefat

vs : Ve saire

vb. : Ve benzeri

Yn : Yayın

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN AMACI VE KAPSAMI

Müslüman toplumların sıkıntılarıyla doğrudan ilgilenen din adamları ve hukukçular, Peygamber Efendimizin mirası olan Kur'ân ve Sünnete başvurarak bu problemleri çözmeye yönelik içtihatlar yapmışlardır. İslam aleminde, Ehl-i Sünnet çerçevesinde, günümüze kadar etkisini sürdüren ve kabul gören dört ameli mezhep (Hanefi, Maliki, Şafii ve Hanbeli) bulunmaktadır. Müslüman coğrafyalarında yayılan bu mezheplerin her biri belli yerlerde daha fazla yaygınlık kazanmıştır. Bu durum doğal olarak bölgeden bölgeye Müslümanların dini hayatlarında farklılıkların zuhur etmesine yol açmıştır. Bu farklılıklar İslam medeniyeti için bir zenginlik olarak kabul edilmesi gerekir.

Bu zenginliğin farkına varabilmek için Müslümanlar tarafından tüm mezheplerin kucaklanması gerektiğini, bu anlamda mukayeseli çalışmalarının çoğaltılması gerektiği kanaatindeyiz. Bu sebeple, "Maliki Mezhebinin Aile ve Borçlar hukukunda Diğer Mezheplerden Farklı Kaldığı Meseleler" konusu üzerinde çalışmayı uygun gördük. Fırû Fıkıh kapsamında yer alan bu çalışma, farklı coğrafyalarda yaşayan farklı düşüncelere sahip olan Müslümanlar için faydalı olacaktır.

II. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE SINIRLARI

Çalışmanın mukayeseli olması hasebiyle, Malikilerin konuya ilişkin diğer mezheplerden farklı kaldığı meseleleri başlıklar halinde ele alınmıştır. Bu başlıklar altında Hanefî, Şafii ve Hanbeli mezheplerinin görüş ve delilleri, Maliki mezhebinin görüş ve delilleri olarak alt başlıklar halinde verilerek konuyu her iki açıdan incelenmeye çalışılmıştır. Sonra da, değerlendirme başlığı altında konu ile ilgili elde edilen sonuçlara yer verilmiştir.

Konuyu dağıtmamak için bu çalışmada sadece dört ameli mezhebe yer verilmeyi uygun bulunmuştur. Zira, İslam aleminde bu mezhepler büyük ölçüde yaygınlık kazanmıştır. Çalışma esnasında, söz konusu dört Mezhebin ana kaynaklarını tarayarak konulara ilişkin görüşleri, kendi kaynaklarından göstermeye çalışılmıştır. Yeri

geldiğinde, bazı kavram ve isimlerin daha iyi açıklanması için, sözlükler ve Ansiklopedilere (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi) de başvurulmuştur.

Konu çalışmasını yaparken İslam hukuku klasik kaynaklarında yer alan fikhın bütün konularında, Malikilerin diğer mezheplerden farklı olarak görüş beyan ettikleri meselelerin toplamı İbn Ferhûn'un *el-Mesâili'l-Malkûta Mine'l-Kütübi'l-Mebsûta* adlı eserinde maddeler halinde yetmiş iki olarak sıraladığını tespit edilmiştir. Bu meseler belki de daha fazla da olabilir. Fakat bununla ilgili başka bilgiye ulaşamadığımızdan dolayı bunlar ile yetinmeye karar verilmiştir. Bu meseleler içerisinde, aile ve borçlar hukukunu ilgilendirenleri ayrılmıştır. Bunlar içerisinde de kölelik düzenlemelerle ilgili kısımları çıkarılmıştır. Bu çalışma sonucunda konumuzu ilgilendiren toplam yirmi dokuz mesele ortaya çıkarılmıştır.

Yirmi dokuz meselenin dört tanesi aile hukuku ile ilgili olup geri kalanı borçlar hukukunu ilgilendirmektedir. Bize tanınan zamanın kısa olması nedeniyle meselelerin hepsini bu zaman zarfında inceleyemeyeceğimizi anladık. Bundan dolayı sadece Aile hukukunu ilgilendiren dört meseleyle beraber Borçlar hukukunu ilgilendiren meselelerden üçünü ele alarak toplam yedi tane meseleyle konuyu sınırlandırmayı uygun görülmüştür. Diğer meseleler de, bir başka çalışmalarda ele alınabilir.

Bu çalışma, üç bölümden oluşmakta olup birinci bölümü, Maliki Mezhebi ve başlıca ekolleri, alt başlıklarda İmam Malik ve Mezhebin ekollerini ele alınmıştır. İkinci bölümde Aile hukukunda Malikilerin tek kaldığı dört tane meseleyi mezheplerin görüş ve delillerine yer verilerek ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise borçlar hukukunda Malikilerin tek kaldığı üç meseleyi, Mezheplerin görüşlerini, delilleriyle beraber incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MALİKİ MEZHEBİ VE BAŞLICA EKOLLERİ

Maliki Mezhebi ehl-i sünnet çerçevesinde kabul gören dört ameli mezhepten birisidir. Kökeni Medine'de olup Kuzey Afrika'da tohumlarının filizlenmesinin ardından Batı Afrika'ya yayılmıştır. Halen Kuzey ve Batı Afrika'da mensubu fazla olan ameli Mezheb olarak bilinmektedir. Çalışmamızda başvuracağımız kaynakların ehemmiyetini görme bakımından Maliki literatünden kısaca bahsetmekte fayda vardır. Burada Mâlikî mezhebinin önemli kaynaklarına yer verilecektir.

Maliki literatüründe daima öne çıkan eser, şüphesiz İmam Malik'in *el-Muvatta'* adlı eseridir. Fakat mezhebin sistematüğünü oluşturan asıl kaynaklar, ümmehât veya ümmehatü'l-erbaa diye adlandırılan eserleri zikredilmektedir. Bu eserler şöyle sıralanmıştır:

Sahnûn'nun el-Müdevvene'si: Sahnûn, Mısır'a geldiğinde İbnü'l-Kâsım ile *el-Esediyye* üzerine yaptığı tashih çalışmasını ilim yolculuğunda edindiği birikimle memleketinde tamamlamıştır. Bu çalışma sonucunda bu eseri ortaya çıkmıştır. Bunun Maliki bu esere zaman zaman İbnü'l-Kâsım'a, Esedu b. Fırat'a da atfederler. Mezheb içinde İbnü'l-Kâsım'ın görüşleri İmam Malik'in görüşlerinden sonra gelmektedir. Bundan dolayı bu eser, Maliki mezhebinde önemli bir yere sahip olmuştur. İbnü'l-Cellâb, İbn Ebû Zemenîn, Lahmî, Mâzerî, İbn Ebû Zeyd, Berâzî ve Kâdî İyâz gibi önde gelen çok sayıda Mâlikî alimleri tarafından bu eser üzerinde çeşitli çalışmalar yapılmıştır.¹

Ümmehât metinler içerisinde *el-Müdevvene*'den sonra *el-Vâziha*(*el-Vâdiha*) yer almaktadır. Bu eserin tam adı, *el-Vâdiha fi's-Sünen ve'l-Fıkıh* olarak bilinmektedir. İbn Habîb es-Sülemî(v. 238)ye ait olup Maliki mezhebinin Magrib ekolünün Endülüs çevresinin ilk kaynaklarından birisidir. Eserde, İmam Malik'in

¹ Bkz, Ahmet ÖZEL, *Hanefî Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*, 4.baskı, Ankara, 2014, s. 486; Eyyüp SAİD KAYA, "Mâlikî Mezhebi", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2003, c. 27, s. 529.

görüşleri yanında başka görüşlere ve İbn Habib'in kendi görüşlerine de yer vermiştir. Bir bütün olarak günümüze kadar ulaşmamakla beraber, eserin bir bölümü üzerinde yapılan bazı çalışmalar mevcuttur. Bunlardan, Eserin başlarından taharet kısmıyla ilgili Beatrix Ossedof Conrad'ın yaptığı bir araştırma ve Namaz ve hac ile ilgili bölümleri Muklos Muranyi'nin yaptığı *el-Vâdiha: Kitâbu's-Salât ve kitâbü'l-Hac* adlı çalışmaları örnek olarak verilebilir.²

Bundan sonra, sırada *el-Utbiyye* metni yer almaktadır. Bu eser adı üstünde, Utbî'ye ait olup Ümmehât eserleri içerisinde yer almaktadır. Maliki mezhebinin Mağrib ekolunun Endülüs çevresinde öğretim kaza ve fetvalarda *el-Müdevvene*'den sonra en çok başvurulmuş kaynaktır. Bu eserde Mısır Mâlikîliği'nin temsilcilerinden olan İbnü'l-Kâsım ve öğrencilerinin rivayet ve icthadları yer almaktadır. Bu eser, *el-Vâdiha* gibi Mâlikî mezhebinin Mağrib ekolunun Endülüs çevresine ait eserlerdendir.³

Sırada *el-Mevvâziye* eseri mevcuttur. İbnü'l-Mevvâz(v. 180)'a ait olup Ümmehât metinleri arasında yer almaktadır. İkinci nesil Mâlikî alimlerinden sayılan İbnü'l-Mevvâz, İmam Mâlik ve talebelerinin görüşlerini bu eserde bir toplamıştır. İçinde yer alan meselelerin sahih rivayetlere dayanması ve kapsamlı olması bakımından diğer Ümmehât eserleri gibi Mâlikî mezhebinin ilk kaynakları arasında önemli bir yere sahip olmuştur. Aynı zamanda bu eser, Mısır Mâlikîliğine ait eserlerdendir.

Bu dört eser, Mâlikî literatüründe dört ana metinler anlamında, "Ümmehâtü'l-Erbâa", diye adlandırılmıştır. Aynı zamanda bu dört esere başka eserler de eklenerek Ümmehât eserlerin sahasını daha da geniş tutulmuştur. Bu eserlerden, Sahnûn'un *el-Müdevvene* çalışmasında eksik kalan kısmına atf edilen *el-Muhtelita* metni, Mâlikî mezhebinin Magrib ekolunun Tunus çevresine mensup olan İbn Abdûs'un *el-Mecmû'a* adlı eseri, Kâdî İsmâîl'in *el-Mebsût* adlı eseri gibi eserler sayılabilir.⁴

² Bkz, Ahmet ÖZEL, *a.g.e.*, s. 483; Eyyüp SAİD KAYA, *a.g.m.*, s. 529.

³ Bkz, Ahmet ÖZEL, *a.g.e.*, s. 488; Eyyüp SAİD KAYA, *a.g.m.*, 529.

⁴ Bkz, Ahmet ÖZEL, *a.g.e.*, s. 489; Eyyüp SAİD KAYA, *a.g.m.*, s. 529-530.

Bu kaynaklar Mâlikî mezhebinin ana kaynakları olarak sayılmaktadır. Çalışmamız boyunca, bu kaynaklardan esinleyerek ortaya konulan eserlerden faydalanmaya çalışacağız. Ayrıca Malikilerin diğer mezheplerden farklı kaldığı meselelerin incelenmesi hususunda bu kaynakları esas alınacaktır.

A. İMAM MALİK'İN HAYATI VE ESERLERİ

1. İMAM MALİK'İN DOĞUMU VE NESEBİ

Tam adı, Ebu Abdullah Malik b. Enes b. Malik b. Ebî Âmir b. Amr el-Esbahî el-Hamîrî el-Medenî. Doğum tarihi ile ilgili hicri 90 ile 97 yılları arasında olması konusunda, ihtilaflar olmakla beraber, en yaygın ve kabul gören görüş, Yahya b. Bukeyr'in görüşü olan Hicri 93 yılıdır.⁵ İmam Malik, Medine yakınlarında bulunan Vâdilkurânın Zülmerve köyünde dünyaya geldi. Dedesi, Ebu Âmir, Peygamber efendimizin kıymetli sahabelerinden olup Bedir hariç Efendimiz ile beraber tüm savaşlara katılmış sahabelerden biridir.⁶

Adını taşıdığı dedesi Malik, Ebu Enes olarak künyelenmiş ve kendisi tabiîn büyüklerindedir. Onun rivayettiği çokça hadis mevcuttur. Hz Ömer, Hz Aişe, Talha, Ebu Hureyre ve Hassân b. Sabit gibi birçok sahabiden hadis rivayet etmiştir. Hz Osman döneminde Mushaf katiplerinden biri olmuştur. Aynı zamanda Hz. Osman'ın şehit edilmesinin ardında cesedini düşmanlardan saklayan, daha sonra da cenazesini yıkayıp defneden dört kişi arasında yer almıştır. Emevi Halifesi, Ömer b. Abdulaziz'in birçok konuda ona danışıp istişare ettiği zikredilmektedir. Kendisi, H. 112 yılında vefat etmiştir.⁷

⁵ İbn Ferhûn, Burhaneddîn el-Ya'merî İbrahim b. Ali b. Muhammed, *Dibâci'l-Müzheb Fî Ma'rifeti a'yân ulemâ'l-Mezheb*, Kahire tsz, Tahkik: Muhammed el-Ahmedî Ebu Nûr, I, s. 88; Kâdi İyâz, Ebu'l-Fadl İyâd b. Musa b. İyâd b. Amr b. Musa b. İyâd el-Yehsebî es-Sebtî, *Tertîbu'l-Medârik ve takrîbu'l-Mesâlik Li Ma'rifeti E'lâmi Mezhebi Malik*, Tahkik: Muhammed b. Tâvî et-Tencî, 2. baskı, 1983 ,I, s. 118; Bkz, Ahmet ÖZEL, a.g.e., s. 479; Ahmet ÖZEL, "Mâlik b. Enes", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2003, c. 27, s. 506.

⁶ İbn Ferhûn, a.g.e., I, s. 85; Mahlûf, Muhammed b. Muhammed b. Ömer Kâsim, *Şeceretu'n-Nur ez-Zekkiyye Fî Tabakat el-Mâlikiyye*, Tahkiki: Abdülmecîd Hiyâlî, Beyrut, 2003, I, s. 80.

⁷ İbn Ferhûn, a.g.e., I, s. 85-86; Kâdi İyâz, a.g.e., I, s. 113; Abdulgani ed-Dakâr, *el-İmam Malik b. Enes İmam Dâru'l-Hicre*, Dâru'l-Kalem, Lubnan, 3. baskı, 1998, s. 26.

2. TAHSİL HAYATI VE İLME OLAN SAYGISI

Medine'yi diğer İslam şehirlerinden ayıran önemli özelliklerinden biri, vahyin merkezi olmasıdır. Bunun için de diğer İslam beldelerinde yaşayan sahabiler, bir meselede çözüm bulmadıkları zaman, Medine'ye gelir orada çözüm ararlardı. Veya bir konuda hüküm verip, sonra da aynı konuyla ilgili Medineliler tarafından farklı bir hüküm verildiğini öğrendiklerinde, daha önce verdikleri hükümden vazgeçtiklerine dair bilgiler mevcuttur. Bir örnek olarak, İmam Malik İbn Mes'ud hakkında şöyle bir nakilde bulunmuştur, "İbn Mes'ud Irakta bir mesele hakkında, kendisine sorulan bir soruya cevap verdikten sonra Medine'ye gelip orada konu hakkında verdiği hükmünden farklı hüküm verildiğini öğrendiğinde, Iraka döner dönmez, çantasını açmadan, hatta kendisine soruyu soran kişiyi bulup daha önce verdiği hükümden döndüğünü bildirmiştir." Yine İmam Malik, "Ömer b. Abdulaziz, İslam beldelerine, sünneti ve Fıkıh öğretmek için mektuplar gönderirdi. Fakat Medine'ye öğrenmek için mektup gönderirdi." Dediği kaydedilmiştir.⁸

İmam Malik, hadis ilmi konusunda, uzman kişilerden sayılmaktadır. Zira kaleme aldığı Muvatta adlı eseri, günümüze kadar ulaşan hadis kaynaklarının ilki olarak kabul edilmiştir. İmam Malik'in sadece fikhın değil aynı zamanda Hadis ilminin de önemli alimlerinden olduğu zikredilmektedir. Zira, bu konudaki en bariz delil, (Silsile-i Zeheb) hadis ilmindeki en güvenilir senet zincirinde, İmam Malik'in ismi zikredilmiştir. Bu senet, İmam Malik'ten o da Nafi'den o da İbn Ömer'den diye zikredilen raviler zinciridir. Ahmed b. Hanbel, bu ravi zincire, İmam Şafii de ekleyerek, Şafii'den o da Malik'ten o da Nafi'den o da İbn Ömer'den diye zikretmiştir. Bazı hadis alimleri de bu zincire Ahmed b. Hanbel'i eklemişlerdir.⁹

İmam Malik, erken yaşlarda ilim meclisinde ders vermeye başlamıştır. Kaynaklara göre, on yedi yaşlarında iken ve dahi Hocası Nafi', daha hayattayken kendi ilim meclisini kurmuştur. Hatta hocasının meclisinden ayrılıp onun ilim meclisine katılan kişiler olduğu söylenmiştir. Bu durum, onun daha erken yaşlarında iken hocalarından icazet aldığını göstermektedir. Ders vermeye başladığında, Endülüs, Mısır,

⁸ Abdulgani ed-Dakâr, a.g.e, s. 40.

⁹ Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, *Tedribü'r-râvî fi şerhi Takribi'n-Nevevî*, Dâru't-Teybe, Tsz, (I-II), Tahkîk: Ebu Kuteybe Nazr Muhammed el-Fâriyâbî, I, s. 79.

Irak başta olmak üzere her yerden ondan ders almaya gelenler olmuştur. Bundan sonraki başlığında bahsi geçecek hadis, imam Malik'e işaret ettiğini yorumlayan alimlerin ortaya koydukları gerekçe de budur. İmam Malik, ilim ehliyle istişare edip icazet alınmadan ilim meclisinde oturup ders vermenin uygun bir davranış olmadığını söylemiştir. Kendisi de oturup ders vermeye başlamadan önce yaklaşık yetmiş kusur alim ve hoca ile istişare edip icazet aldığını söylemiştir.¹⁰

İmam Malik, ilim dışında aynı zamanda ticaretle de uğraşmıştır. Kendisi, ticaretle kazandıklarını hep ilme harcamıştır. Bu zaman zarfında bir darlık yaşadığı ve ilim uğruna evinin çatısını satıp ihtiyacını giderdiği daha sonra bolluk bir hayat sürdüğünü kaynaklarda kaydedilmiştir.¹¹ Bu durum, günümüzde olduğu gibi, o günlerde de ilim öğrenmeye gayret eden şahısların hem maddi, hem de manevi desteğe ihtiyaçlarının olduğunu göstermektedir.

3. FAZİLETİ VE ALİMLER NEZDİNDEKİ YERİ

İmam Malik'in fazileti, yetiştirdiği talebeleri ve yaşlıları tarafından hep dile getirilmiştir. Hz peygamberin Medine alimleri hakkında söylediği şöyle bir sözü vardır.

يوشك أن يضرب الناس أكباد الإبل يطلبون العلم فلا يجدون أحدا أعلم من عالم المدينة.

"Öyle bir zaman gelecek ki insanlar, deve üstünde ilim öğrenmeye çıkar da Medine aliminden daha bilen bir alim bulamazlar."¹²

Bu hadis, bazı hadis alimleri tarafından zayıf görülsede, çoğu alimler tarafından onun sahih olduğuna hükmedilmiştir. Hadisin sahih olduğunu söyleyenler arasında Peygamber efendimizin işaret ettiği alimin imam Malik olduğu şeklinde yorumlayanlar olduğu gibi, bununla başka alimlerin kastedildiğini yorumlayanlar da olmuştur. Bazıları da, bu hadiste kastedilen, şahıs olarak değil de cins olduğu şeklinde yorumlamışlardır. Yani, Medine'de yetişen alim, Medine dışında yetişen alimden daha bilgilidir. Başka bir deyişle, Medine alimi, Medine dışındaki alimden daha değerlidir, daha bilgilidir.

¹⁰ Mahlûf, a.g.e., I, s. 80-83; İbn Ferhûn, a.g.e., I, s. 102; Kâdi İyâz, a.g.e., I, s. 140-142; Abdulgani ed-Dakâr, a.g.e., s. 49; Burada, icazetten kasıt, İmam Malik'in ders verebilmesi için yeterince bilgiye sahip olduğunu, bu anlamda da ders verebileceği demektir.

¹¹ Abdulgani ed-Dakâr, a.g.e., s. 37.

¹² Tirmizi, Kitabu'l-İlm, 18.

İmam Malik'in faziletli ve heybetli olması, ilme olan saygısı ve mütevaziliğinden kaynaklanmaktadır. Kendisinin bununla ilgili meşhur bir ifadesi vardır. O da şu; " لا أدري " yani bilmiyorum sözüdür. Bu ifade İmam Malik'e insanlar nezdinde büyük bir saygınlık kazandırmıştır. Bununla ilgili kaynaklarda yer alan bir başka olay şöyledir. Endülüs diyarlarından bir adam, Medine'ye gelip Malik'e bir mesele hakkında soru sormuş. İmam Malik ise bu soru hakkında bilgisinin olmadığını söyleyince, adam şaşırıp kalmış ve İmam Malik'e, "Sen bilmiyorsun da bunu kim bilecek?" Diye İmam Malik'e karşılık verdi. İmam Malik te ona, "من علمه الله" "Allah'ın bildirdiği kişi." Diye cevap vermiştir. Keza başka bir kimse ona, kırk sekiz mesele hakkında sorular sormuş ve bu soruların otuz ikisinde, " *lâ Edrî* " ifadesini kullanmıştır.¹³ Bu, her ilim ehlinin örnek alması gereken bir durumdur. Bildiğimiz kadar alim, bilmediğimiz kadar da cahil olduğumuzun ölçülerini anlamak, büyük bir zenginliktir. İmam Malik'in tevazuya dair şöyle bir sözü nakledilmektedir. "Tevâzu, gösteriş ve şöhretin peşini bırakmaktır. Tezâvu, dindedir, elbisede değildir."¹⁴ İlim ile uğuraşan herkes bu altın sözleri, kendi zihninin bir köşesinde muhafaza etmesi gerekir.

Yine Abbasi halifesi Ebu Cafer el-Mansur, İmam Malik'e yer yüzündeki en bilgili kişi olduğunu söyledi. O da Mansur'a hayır deyince bu sefer Mansur, kendisinin onun hakkında söylediği sözün doğru olduğunu fakat gösteriş yapmak istemediğini söyledi. Keza Ebu Cafer, insanlara hitaben Malik hakkında şöyle bir ifadede bulunmuştur. "Bu zat, aranızda olduğu sürece hep hayırlı şeyler olacaktır."¹⁵ Ebu Cafer'in bu konuşması, Malik'e ne kadar önem verdiğini göstermektedir.

Keza talebelerinden İmam Şafii, hocası hakkında şöyle ifadelerde bulunmuştur. "Alimler arasında Malik bir yıldızdır. Aynı zamanda, muhafazakarlığı, güçlü hafızası ve dini ve hayati meselelere vakıf olma konusunda Malik'in ulaştığı yere kimse ulaşmamıştır. Kim ki sahih bir hadis arıyorsa, İmam Malik'e gitmesini tavsiye ederim. Malik, hocamdır ve ondan daha güvenilir biri de yoktur. Biz ondan ilim öğrendik ve dahi benimle Allah arasında delil olarak Malik tanırım."¹⁶

¹³ Mahlûf, a.g.e., I, s. 81-82; İbn Ferhûn, a.g.e., I, s. 112.

¹⁴ Abdulgani ed-Dakâr, a.g.e., s. 314.

¹⁵ Kâdi İyâz, a.g.e., I, s. 158.

¹⁶ Mahlûf, a.g.e., I, s. 81; Kâdi İyâz, a.g.e., I, s. 149-150.

Ebu Hanife de, onun hakkında şunları söylemiştir; "Ondan daha doğru ve hızlı cevap veren birini görmedim." Behlül b. Râşid ise, "Kur'an ayetlerinden hüküm çıkarma konusunda Malik'ten daha uzman görmedim."¹⁷ demiştir. Bunlar ve bunlar gibi gibi birçok alim, Malik'in ilmi, ictihadı, mütevaziliği hakkında övgü içeren ifadelerde bulunmuştur.

İmam Buhari de, hadis ilmi konusunda, İmam Malik'ten gelen rivayetlerin en sahih rivayetler olduğuna hükümetmiş ve şöyle demiştir. Senetlerin en sahihi, Malik'ten o da Nafi'den o da İbn Ömer'den gelen senetlerdir. Buhari'nin bu sözleri, yukarıda bahsi geçen hadis ilminde, "silsile-i zeheb" denilen senet zinciridir. Burada hemen bir not düşmek gerekir ki, İmam Buhârî'nin hocalarının büyük çoğunluğu, İmam Malik'in talebeleridir.

İmam Malik son derece mütevazi idi. Ona, nasıl sabahladığı sorulduğunda, azalan bir ömür ve artan bir günah içinde sabahladığını söylerdi. Keza, mütevaziliği ile ilgili tarihte yaşanan birçok olay kaynaklarda yer verilmiştir. Bunlardan bir tanesini zikretmemiz yeterli olacaktır. İmam Malik, Muvatta'yı kaleme aldığında, dönemin Abbasî halifesi, Ebu Cafer el-Mansur, bu eseri çok beğendi ve onu çoğaltıp devletinin diğer bölgelerine göndererek hükümlerin onu baz alarak, verilmesi için talimat vereceği yönünde, İmam Malik'e teklifte bulunmuştur. Bu teklif üzerine İmam Malik, kendisi dışında müçtehitlerin olduğunu, onların düşüncelerini sınırlandırılacağı gerekçesiyle, Halife'nin bu teklifi reddetmiştir.

4. HOCALARI

İmam Malik zamanında Medine'de, hem tâbiin ulemasından hem de tebei tabiin ulemasından birçok alim mevcut idi. Bu durum, İmam Malik için büyük bir fırsat olmuş ve bu fırsatı değerlendirmede hiç gecikmemiştir. Kaynaklarda, İmam Malik'in tâbiin ve etbau't-tabiin alimlerinin büyük çoğunluğundan ders aldığı kaydedilmiştir.¹⁸ Burada İmam Malik'in kriterlerine uyan alimleri kastedilmiştir. Zira kriterlerine uymayanlardan ders almadığını kendisi söylemiştir. Çalışmamızın bu kısmında, hocalarının hepsini

¹⁷ Kâdi İyâz, a.g.e., I, s. 153.

¹⁸ Mahlûf, a.g.e., I, s. 82.

değil de bir kısmını zikredeceğiz. Bunlardan İmam Malik'in tahsil hayatına tesir eden, kendilerinden çokça faydalandığı hocaları zikretmemiz yeterli olacaktır.

Bunlar: H. 117 yılında İskenderiyye'de Allah'ın rahmetine kavuşan İbn Hurmuz, Rabîatu'r-Re'y (v. 136), İmam Malik'in ilk hocalarından biri olup onun ölümünden sonra fıkıh ilminin tadının kalmadığını söylediği alimdir.¹⁹ Yine hocalarından Ebu Abdillâh Nâfi'(v. 117, 119 veya 120),²⁰ Ez-Zuhrî (v. 123 veya 125)²¹, "Fukaha-yı seb'a" alimler içerisinde yer alan Ebu Muhammed El-Medenî (v. 126), Eyyub Es-Sehteyânî (v. 131), Ebu'l-Esvedî El-Medenî, Ebu'z-Zinâd (v. 130) gibi alimler zikredilmektedir.²²

Aynı şekilde İmam Malik'in meşhur hocalar arasında şunları söyleyebiliriz, Hişâm b. Urve; Yahya b. Said el-Ensârî, Aişe bnt. Sa'd b. Ebi Vakkâs; Âmir b. Abdullah b. Zubeyr bnu'l-Avvâm; İshak b. Abdullah(H. 132); Alâu b. Abdurrahman; Hamîd et-Tavîl; Ebu Abdillâh Muhammed es-Sekefî (H. 130'dan sonra); Ebu Osman Amr b. Meysere(H. 150'den sonra); Ebu ez-Zubeyr el-Mekkî (H.126); Ebu Abdillâh Muhammed b. Münkedir (H. 130); Ebu Nuaym Veheb b. Kaysân(H. 127); Ebu Abdurrahman b. Dînâr; Selemete b. Dînâr ve daha nice sayamadığımız hocaları.²³ İmam Malik bir konuşmasında, ders aldığı hocaların büyük çoğunluğu vefat etmeden kendisinden fetva aldıklarını söylemiştir.

5. TALEBELERİ

İmam Malik'in çok fazla hocası olduğu gibi, talebeleri de çoktur. Aynı zamanda hocalarından bir kısmının vefat etmeden önce kendisinden ders aldıklarını ifade etmiştir. Bu talebelerden sadece Mezhebin yayılmasına katkısı büyük olanlardan birkaç tanesini zikredeceğiz.

a. Hocalarından Olup Sonra Kendisinden Ders Alanlar

İmam Malik'in ifadesiyle, "Ders aldığım hocalarımın büyük çoğunluğu vefat etmeden önce benden fetva sormuşlardır." Bunlardan birkaç tanesi şunlardır. İmam Malik'in vefatından elli beş sene önce vefat eden Muhammed b. Mesleme b. Şihâb ez-

¹⁹ Mahlûf, a.g.e., I, s. 70; Abdulgani ed-Dakâr, a.g.e., s. 63-64.

²⁰ Vefat tarihiyle alakalı alimler arasında ihtilaflar söz konusu olmuştur.

²¹ Aynı şekilde ez-Zuhrî'nin de vefat tarihi ile ilgili alimler arasında ihtilaflar olmuştur

²² Bkz, Ahmet ÖZEL, a.g.e., s. 479-480.

²³ Mahlûf, a.g.e., I, s. 70-73.

Zuhrî; Ebu'l-Esved; yine Malik'in vefatından kırk dokuz yıl önce vefat eden Eyyub b. Ebi Temime es-Sehteyânî'yi zikredilebilir. Aynı şekilde, İmam Malik'in vefatından otuz altı yıl önce vefat eden Rabîatu b. Abdirrahman; Yahya b. Said el-Ensârî; Musa b. Ukbe gibi ve daha nice tâbiin alimlerinden daha önce hocası olup sonra da kendisinden hadis ravayetinde bulunmuş veya fetva sormuşlardır.

Tâbiinden olmayan fakat hocası olup ondan ders alanlar da vardır. Bunlardan Kurra alimlerinden Nâfi' b. Ebi Nuaym; Muhammed b. Acelân; Sâlim b. Ebi Umeyye ve daha birçok hocaları İmam Malik'ten ders almıştır. Bu, bir öğrenci için büyük bir başarı olup her öğrencinin kendi hocasından daha iyi yetişmesi güzel bir başarıdır.²⁴

b. Hocalarından Olmayanlar

Bunlardan bazıları İmam Malik'in dengi diyebileceğimiz alimlerdir. Sufyân b. Saïd es-Sevrî; el-Leys b. Sa'ad el-Mısrî; el-Evzâî; Ebu İshak el-Fazarî; Hammad b. Seleme el-Basrî; Hammad b. Zeyd el-Basrî; Sufyân b. Uyeyne el-Mekkî; Ondan otuz yıl önce vefat eden Ebu Hanife; Ebu Yusuf el-Kâdî el-Hanefî; İbn Luhey'e el-Mısrî gibi ve daha nice alimler.

Bu guruptan sonrakilere gelince, bunlardan el-Mugire b. Abdurrahman el-Mahzûmî el-Medenî; İmam Muhammed b. İdris eş-Şafii; Abdullahi b. Mubârek el-İrâkî; Muhammed b. Hasan eş-Şaybânî el-İrâkî; İbn Vehb; İbnu'l-Kâsim; Eşhab gibi birkaç tanesini zikredebiliriz.²⁵ Elbette bu guruptan sonra da başka gurup talebeleri de vardır. Fakat bunları, Maliki Mezhebinin ekolleri kısmında zikredeceğiz. Ki bunlar, Maliki Mezhebinin yayılmasında önemli rol oynayan talebelerindendir.

6. ESERLERİ VE MİHNE OLAYI

İmam Malik'e nisbet edilen eserlerin sadece Müvatta' olup olmadığı konusunda alimler arasında ihtilaf olmuştur. Bununla ilgili İbn Ebi Zeyd el-Kayrevânî'den şöyle bir rivayet nakledilmiştir. "İmam Malik Muvatta' dışında başka bir eser kaleme almamıştır. Dönemin halifesi, Ebu Ca'fer el-Mansur kendisine kitap te'lif etmesi için teklifte bulunduğu, onunla (Muvatta') yetinmiştir. İbn Ebi Zeyd'e göre, İmam Malik'in fazla fetva vermekten çekinmesi, bilmiyorum sözünün çokça kullanması onun fazla eser

²⁴ İbn Ferhûn, a.g.e., I, s. 137-138; Kâdi İyâz, a.g.e., II, s. 171.

²⁵ İbn Ferhûn, a.g.e., I, s. 138-139; Kâdi İyâz, a.g.e., II, s. 171.

kaleme almasına engel olmuştur."²⁶ Bazı alimlere göre ise, Muvatta' kadar meşhur olmasa da İmam Malik'in onun dışında başka eserlerinin olduğu söylenmiştir.

a. Muvatta'

İmam Malik'in eserinin en meşhuru ve günümüze kadar ulaşan eser olarak bilinmektedir. Bu eser, hem hadisçiler hem de fukaha için önemli bir eserdir. Zira, günümüze kadar ulaşan hadis kaynaklarının ilki olarak bilinmektedir. İmam Malik'ten İslam aleminin her merkezinden Muvatta'yı rivayet eden alimler olmuştur. Bunların birkaç tanesini zikretmekte fayda vardır.

Medine alimlerinden, Abdullah b. Mesleme; Ebu Musab Ahmed b. Ebu Bekir b. Kâsim b. el-Hâris ez-Zuhrî; Bekkâr b. Abdullahi ez-Zubeyrî; Musab b. Abdullah ez-Zubeyrî; Atîku b. Yakub; Metref b. Abdillâh; İsmail b. Ebi Uveys Abdullah; Abdulhamid b. Ebi Uveys Abdullah; Eyyub b. Salih Saîd b. Davud vs...gibi birçok alim Muvatta'yı rivayet etmiştir.

Mekke alimlerinden Muvatta'yı rivayet eden, Yahya b. Kaz'a ve İmam Şafii olarak zikredilmektedir. Mısır alimlerinden de, Abdullah b. Vahb; Abdurrahman b. Kâsim; Abdullah b. Abdulhakem; Yahya b. Abdullah b. Bukeyr; bu alimin, muvatta'yı İmam Malik'ten on yedi kere dinlediği zikredilmiştir. Abdurrahim b. Halid; İmam Malik'in katibi olan Habib b. Ebi Habib İbrahim; Eşheb; Abdullah b. Yusuf et-Tenîsî; Zu'n-Nûn el-Mısırî gibi alimler de Muvatta'yı rivayet etmiştir.

Irak alimlerinden Muvatta'yı rivayet edenlerden; Abdurrahman b. Mahdî el-Basrî; Suveyd b. Saîd b. Sehl el-Harevî; Kuteybe b. Saîd b. Cemîl el-Balhî; Yahya b. Yahya et-Temîmî el-Hanzelî en-Neysâbûrî; İshak b. İsa et-tabbâ' el-Bağdâdî; Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî ve daha nice alimler zikredilebilir.

Magrib ve Endülüs alimlerinden, Şebtûn lakabı olan Ziyâd b. Abdurrahman; Yahya b. Yahya el-Leysî; el-Gâz b. Kays; Kıravs b. Abbas; Saîd b. Abdulhakîm; Saîd b. Abdûs; Abbas b. Salih; Abdurrahman b. Abdullah; Abdurrahman b. Hind; Şebtûn b. Abdillâh el-Ensârî et-Tuleytulânî gibi alimler rivayet etmişlerdir. Kayrevân

²⁶ İbn Ebi Zeyd El-Kayravânî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman en-Nefezî el-Kayrevânî, *en-Nevâdir ve'z-Ziyâdât alâ mâ fi'l-Müdevveneti Min Gayrihâ Mine'l-Ümmehât*, 1.baskı, Beyrut, 1999, I, s. 8.

alimlerinden, Esedu b. Fırât ve Half b. Cerîr b. Fudale. Tunus alimlerinden, Ali b. Ziyâd ve İsa b. Şecere rivayetleri bilinmektedir. Şam'dan Abdul-e'lâ b. Meshher el-Gassânî; Abdu b. Hibbân; Utbe b. Hammâd; Mervân b. Muhammed; Ömer b. Abdulvâhid es-Selâmî ve de başka alimler muvatta'yı rivayet etmişlerdir.²⁷

İmam Malik'in Muvatta'sının, İslam aleminde pekçok Nüshaları mevcuttur. Bu nüshaların Kuzey ve Batı Afrika'da yaygın olanından kısaca bahsedeceğiz. Bu nüsha, Yahya b. Yahya el-Masmûdî' ye nispet edilen nüsha olarak bilinmektedir. Tam adı, Ebu Muhammed Yahya b. Yahya b. Kesîr b. Veslâs b.Şemlel b.Minkâye el-Masmûdî (h.234). Berberi kabilesinden olan Masmûd'a nispetle ona el-Masmûdî adı verilmiştir. İlk önce Muvatta'yı, Endülüs'e Maliki Mezhebi ilk götüren kişi olarak bilinen Ziyâd b. Abdirrahman b. Ziyâd el-Lehmî'den almıştır. Daha sonra, İmam Malik'e iki defa giderek ondan da Muvatta'yı almıştır. Kitabul-İtikâftan üç bap dışında, bütün Muvatta'yı bizzat İmam Malik'ten aldığı kaydedilmiş ve İmam Malik ile buluşması, Malik'in hayatının son yıllarında gerçekleştiği, İmam Malik'in Naşının teçhiz ve tekfinine de katıldığı zikredilmektedir. Keza Abdullah b. Veheb gibi, İmam Malik'in talebelerinin büyük çoğunluğundan Hadis ve fıkıh ilmini almıştır. Sonunda da, memleketine dönüp ilim meclisini kurmuştur. Kendisi, dönemin Endülüs'ün önde gelen alimlerinden biri olarak tanınmaktadır. Hatta Kurtuba emirinin, ona kadılık görevi teklifinde bulunduğu ancak onun bu teklifi kabul etmediği, ilgili kayıtlar mevcuttur. Kuzey ve Batı Afrika'da (Endülüs, Fas, Tunus vs...) onun ve İsa b. Dînar sayesinde Maliki Mezhebinin yaydığı zikredilmektedir.²⁸

Kaynaklarda, Muvatta' dışında İmam Mâlik'e nisbet edilen bazı eserler daha vardır. Bunların bir kısmı talebeleri tarafından rivayet edildiğini, fakat sahih senedle nakledilse bile bu eserlerin şöhret bulmadığını zikredilmiştir. Bunlardan, kaderiyye konusunda büyük bir önem taşıyan ve İmam Malik'in konuya ilişkin görüşlerini içeren *el-Kader Ver'-Reddi Ala'l-Kaderiyye* adlı eseri. İmam Malik'in bu eseri, İbn Vehb'e göndermek suretiyle kaleme aldığı zikredilmektedir. bu eser, de barındırmaktadır.²⁹

²⁷ bkz, Malik b. Enes, *el-Muvatta'*, Tahkik: Muhammed Fuâd b. Abdilbâkî b. Sâlih el-Misrî, Beyrut, Tsz, s. 7-10.

²⁸ Malik b. Enes, a.g.e, s. 13-14.

²⁹ Kâdi İyâz, a.g.e., II, s. 90, Ahmet ÖZEL, a.g.m.

Ona atfedilen bir başka eser, Astronomi ile ilgili kaleme aldığı *el-Kitâb Fi'n-Nucûm Ve Hisâbu Medâri'z-Zemân Ve Menâzilu'l-Kamer* adlı eseridir. konuya ilişkin birçok yazar için önemli kaynak olmuştur. Zira, Ebu Muhammed Abdullâh b. Mesrûr el-Karevî'nin Astronomi ilgili yazdığı eserinin ilham kaynağı bu eser olduğu kaydedilmiştir.³⁰

Yine, bu eserlerden, kadılık görevini yapan bazı alimlere göndermek maksadıyla kaleme aldığı *er-Risale Fi'l-Kaza* adlı eseri mevcuttur. Ayrıca Hâlid b. Abdurrahman el-Mahzûmî'nin rivayet ettiği *et-Tefsîr Li Garîbi'l-Kur'ân* adlı eseri de mevcuttur.³¹

Bu ve buna benzer İmam Malik'e nisbet edilen pekçok eserler mevcuttur. Fakat burada bunlarla yetinceğiz. Muvatta' dışında zikrettiğimiz bu eserlerin basılıp basılmadığı ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlayamadık.

İmam Malik'in vefatına geçmeden önce hayattayken başına gelen şu olayı anlatmamızda fayda vardır. İmam Malik, diğer imamlar gibi, hakkı savunan ve sözlerinin arkasında canı pahasına duran bir alim olarak bilinmektedir. Bundan dolayı hayatında başına kötü bir olay gelmiştir. Bu olay dönemin Medine valisi tarafından hapse atılıp sonra da kırbaçlandığı olaydır. Kaynaklarda bu olaya, "Mihne"³² adı verilmiştir. Bu meselenin sebebi ve kimin tarafından kırbaçlandığı konusunda farklı görüşler zikredilmiştir. Fakat çalışmamızda en meşhur olan rivayete yer vereceğiz.

İmam Malik, Abbasi halifesi Ebu Ca'fer el-Mansur döneminde Medine valiliğini yapan, Ca'fer b. Süleyman tarafından kırbaçlanmıştır. Sebebi de, ikrah halinde gerçekleşen boşamanın geçerli sayılmayacağı yönünde fetva vermesidir. Peki, böyle bir fetvadan dolayı İmam Malik'i neden kırbaçlansın?

Bu mesele tamamen siyasi bir mesele olduğunu hatırlatmakta fayda vardır. Zira, büyük imamların tarihte gerçeği söyledikleri için kendi dönemlerindeki siyasetçilerle hep anlaşmazlığa düşmüşlerdir. İmam Malik için de aynı şey söz konusudur. Dönemin Abbasi yönetimi Hz Ali soyundan gelenlerle sürekli mücadele içerisinde olmuşlardır.

³⁰ Kâdî İyâz, a.g.e., II, s. 91.

³¹ a.g.e., II, s. 93.

³² Mihne kelimesi, Kötülük anlamda insan oğlunun hayatında yaşadığı bir imtihan anlamına gelmektedir. Bu imtihan sonucunda, kişinin insanlara karşı mahcubiyet değil de daha da itibar kazanmaktır. İmam Malik'in başına gelen de tam budur.

Bundan dolayı da, biat alırken insanları yemin ettiriyorlarmış. Biatini bozanlar aynı anda karısı da, köleleri de ve elinde ne varsa devlete geçecek şekilde yemin ettiriyorlarmış. Bundan dolayı İmam Malik meclisine gelenler, ona ikrah altında karısını boşayan kimsenin boşanması geçerli olup olmadığı ile alakalı sorular sorarlardı. İmam Malik, bu boşamanın geçersiz olduğuna hüküm vermiştir. Medine valisinin kulağına giden bu fetva, onu çok kızdırmıştır. Hemen İmam Malik'i çağırmış ve ondan bu fetvadan vazgeçmesini istemiştir. İmam Malik, fetvasından dönmeyince onu hapse atmış ve kırbaçlamıştır.³³

İmam Malik, kırbaçlanırken kendisine inen her kırbaç Allah'ın kendisine kırbaçlayan kişiye affetmesi için dua ettiğini söylemiştir. Öğrencileri kendisine bunu neden yaptığını sorunca, Medine valinin Hz peygamber'in ve halife Ebu Ca'fer'in akrabasının olduğu, bundan dolayı yarın öbür gün vefat ettikten sonra kendisi yüzünden Efendimizin bir akrabasının cehenneme girmesini tahammül edemeyeceğini, Hz Peygamber ile karşılaşıp yüzüne bakamamasından endişelendiğini söylemiştir.³⁴

İmam Malik'in doğum tarihiyle alakalı alimler arasında bazı ihtilaflar olduğu gibi, vefat tarihi ile ilgili de ihtilaflar söz konusu olmuştur. İmam Malik, Hayatının son günlerinde hastalanarak yatmıştır. Bu hastalığın onuncu gününde vefat ettiği diyenler olduğu gibi, hastalığın on birinci on üçüncü, dördüncü ve yirmi ikinci gününde vefat ettiği diyenler de olmuştur. Fakat asıl bizi ilgilendiren mesele vefat yılıdır. Buna göre, sahih olan görüş, hastalığın yirmi ikinci gününde, hicri 179 yılının Rebiu'l-Evvel ayında bir pazar günü Medine'de Allah'ın rahmetine kavuştuğu görüşüdür. İmam Malik, kelimeyi şehadeti getirmiş ve "الله الأمر من قبل ومن بعد" =Halimiz önceden de sonradan da Allah'a aittir." Yani halimizi Allah'a havale ediyoruz. diyerek hakka yürüdüğü zikredilmiştir.³⁵

B. MALİKİ MEZHEBİNİN EKOLLERİ

Mezheplerin gelişmesi, İmamların yetiştirdikleri talebeler sayesinde gerçekleşmiştir. Bu da gösteriyor ki, talebesi olmayan bir alim, ne kadar ilim sahibi olursa olsun, ilminin uzak yerlere ulaşması zordur. Dolayısıyla, Maliki Mezhebin

³³ Kâdi İyâz, a.g.e., II, s. 130-134.

³⁴ Kâdi İyâz, a.g.e., II, s. 132.

³⁵ İbn Ferhûn, a.g.e., I, s. 133.

gelişip yayılması, aşağıdaki başlıklarda ele alacağımız ekoller, bu ekollerin kurucuları ve mensupları sayesinde olduğunu göreceğiz.

Mezheplerin yayılış sebebi, elbette sadece alimlerin kurduğu ilim meclislerinde yapılan ilmi faaliyetlerden ibaret değildir. Aynı zamanda , siyasi faktörler de bu konuda önemli rol oynamıştır. Dönemin İslam beldelerinde hakim olan siyasi güç tarafından atanan kadılar, siyasetçilerin benimsediği Mezhebe göre fetva vermeleri, atanan kadının bir mesele hakkında fetva verirken kendi Mezhebinin görüşleri çerçevesinde hareket etmesi, Mezhebin görüşlerinin yaygınlık kazanmasına vasile olan faktörler arasında sayılmaktadır. İmam Ebu Yusuf'un Irak'ta uzun yıllar kadılık yapması, bu sayesinde Hanefi Mezhebinin o bölgede yayılmasına sebep olması bunun örneklerinden biridir. Keza, Endülüs'te, Kurtuba amirinin kadı atama konusunda Yahya b. Yahya el-Mesmûdi'ye danışması, o da kendi talebelerini yönlendirmesi o bölgede Maliki Mezhebinin görüşlerinin yayılmasına vesile olan faktörlerden biri olmuştur.

Maliki Mezhebinin Medine'de ortaya çıkmasına rağmen, günümüzde oralarda hakim olamamasının sebebinde bu iki faktörün etkisi büyüktür. Bunun başka bir izahı olduğu düşünülmemektedir. Aynı şekilde Irak bölgesinde atanan kadıların Hanefi ve Şafii Mezhebine mensup olmaları, Maliki Mezhebinin o bölgede zayıflamasına neden olmuştur.

İmam Malik, daha hayattayken talebelerinin bir kısmı farklı İslam beldelerine yayıldıkları gibi, o beldelerden kendisinden ilim öğrenmek için gelen talebeler olmuştur. Bu sebeple İmam Malik'in talebeleri İslam coğrafyasının her yerine yayılmışlardır. Bu durum, İmam Malik'in fıkhi görüşlerinin daha uzak yerlere ulaşmasına neden olmuştur.

Maliki Mezhebine nispet edilen ekoller, genelde Medine ekolu, Mısır ekolu, Irak ekolu ve Mağrib ekolu, diye dört ayrı guruba ayrılmıştır. Bu ekollerden her biri Maliki Mezhebini temsil etmektedir. İmam Malik'in görüşleri bu ekoller sayesinde yayılmıştır. Bu ekoller arasında zaman zaman bazı meseleler hakkında görüş ayrılığına düştükleri gibi bazı meselelerde birbirilerinden görüş alış-verişinde bulunmuşlardır. Ayrıca, bu ekollerin her biri kendine has bazı özelliklere sahiptir. Çalışmamızın bu kısmında, bu ekoller (Medreseler) tek tek ele alıp her birinin mensubiyetini taşıdığı önemli alimler

ve eserlerini ele alacağız. Yeri geldiğinde, bu ekoller aralarındaki bazı ihtilafli meselelere kısaca değineceğiz.

1. MEDİNE EKOLU

İmam Malik ve Medine'de bulunan talebeleri, bu ekolün temsilcilerini teşkil etmektedir. İmam Malik, kendisinin Medineli olması ve hayatı boyunca Medine'de kalması nedeniyle, doğal olarak Mezhebin doğuş yeri Medine olduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla Mezhebin Medine ekolu, diğer coğrafyalarda bulunan ekollerin öncüsü olmuştur. Zira, bu ekol, Maliki Mezhebinin fikirleri, görüşleri ve içtihatlarının çıkış noktasıdır.

Maliki Mezhebinin Medine ekolüne mensup birçok alim bulunmaktadır. Bunlardan en önemli olanlarını zikredeceğiz.

***Osman b. Kinane** (v. 185), Tam adı: Ebu Amr Osman b. İsa b. Kinane. Osman b. Affân'ın azatlı kölesi olup İmam Malik'in talebelerinden biridir. İmam Malik'in vefatından sonra meclisinde ders vermeye devam eden talebesidir. Reye önem veren alimlerdenidir. İmam Malik'in, onu Ebu Yusuf ile münazara yapmaya götürdüğü zikredilmektedir.³⁶

***İbn Nâfi'**(v.186), Ebu Muhammed Abdullah b. Nâfi' el-Kureşî. İmam Malik'ten rivayetlerde bulunan ve ondan fıkıh alan büyük talebelerindedir. Kendisinden de Maliki Mezhebinin mimarlarından biri olan Sahnûn, Yahya b. Yahya gibi alimler ders almıştır. Bu alim, İmam Malik'in Muvatta' eserinin "et-Tefsir" adlı şerhi vardır. Fakat bu eserin basılı olup olmadığı konusunda herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Aynı zamanda İbn Nâf, İmam Malik'in vefatından sonra Medine müftüsü olmuştur.³⁷

***Muhammed b. Dînâr** (v. 182), Ebu Abdillâh Muhammed b. İbrahim el-Cüheynî; İmam Malik'in en eski ve en büyük talebelerinden biri olup bazı hocalarında müşterek olmuşlardır. Medine'nin büyük fakihlerinden biri olup İmam Malik ile aynı

³⁶ Kâdi İyâz, a.g.e., III, s. 21.

³⁷ İbn Ferhûn, a.g.e., I, s. 409.

zaman diliminde Medine müftülüğünü üstlenmiş ve İmam Malik'in vefatından sonra da bu göreve devam etmiştir.³⁸

***İbn Mâcişûn** (v. 214), Ebu Mervân Abdullah b. Abdulaziz b. Abdülmelik b. Abdülaziz. Babası gibi kendisi de fakihlerden sayılmıştır. Zamanında Medine müftüsü olmuş ve vefat edinceye kadar da bu göreve devam etmiştir. Babası, İmam Malik'ten hadis ve fıkıh ilmini almıştır. Kendisinden Sahnûn ve İbn Habîb gibi Maliki Mezhebinin büyük temsilcilerinden olan alimler, ders almıştır.³⁹

***Matraf b. Abdullah** (v.220), Ebu Musab Matraf b. Abdillah b. Matraf b. Süleyman b. Yesâr el-Yesârî el-Hilâlî. Kendisi, İmam Malik'in kız kardeşinin oğlu olup babasının dedesi olan Süleyman b. Yesâr meşhur alimlerinden biri olmuştur. Hem İmam Malik hem de diğer alimlerden ders almıştır. Kendisinden de Buhari büyük alimler hadis almıştır. Yaklaşık on yedi sene İmam Malik ile ilim için beraber olmuştur.⁴⁰

İbn Mâcişûn ile Matraf b. Abdullah, Maliki müstelehatında, ehaveyn (أخوين) diye isimlendirilmiştir. Bunun sebebi de, Mezhebin içinde uyguladıkları yöntem ve görüşlerinin çoğu zaman aynı olması ve çoğu zaman da bir mesele hakkında verdikleri hükümlerin aynı olmasıdır.

Zikrettiğimiz bu alimler, Maliki Mezhebinin Medine ekolunu temsil etmektedirler. Maliki Mezhebinin Medine ekolu ile diğer ekoller arasında, (özellikle de Mısır ve Irak ekolleri) bazı konularda ihtilaflar olmuştur. Bu konulardan Namazda ellerin bağlanması meselesi, örnek olarak verilebilir. Bu konu hakkındaki görüşler, Medine ekolunu diğer Maliki ekollerden ayıran özelliklerden biridir.

Medine ekolüne göre, namazda ellerin bağlanması, hem nafil namazda hem de farz namazlarında müstehaptır. Mısır ve Irak ekolleri bu konuda farklı görüşler benimsemişlerdir. Buna bağlı olarak Mısır ekolüne mensup olan İbnü'l-Kâsim'in bu konudaki görüşü, farz namazlarında, mutlak olarak ellerin bağlanması mekruh, nafil namazlarında ise mutlak olarak mübah olduğu yönündedir.⁴¹

³⁸ İbn Ferhûn, a.g.e., II, s. 155.

³⁹ İbn Ferhûn, a.g.e., II, s. 6.

⁴⁰ İbn Ferhûn, a.g.e., II, s. 340.

⁴¹ el-Bâcî, el-Kâdî Ebu'l-Velîd Süleyman b. Halef b. Saîd b. Eyyûb, *el-Muntekâ Şerhu Muvatta' Malik*, Tahkîk: Muhammed Abdülkâdir Atâ, Beyrut, 1999, II, s. 281.

2. MISIR EKOLU

Maliki Mezhebinin ikinci ekolu olup Mısır'dan Medine'ye ilim öğrenmeye gelen İmam Malik'in talebelerinin kurduğu Maliki ekoludur. Bundan dolayı da Medine ekolundan sonra ortaya çıkması doğal bir durumdur. İmam Malik'in görüşlerini Mısır'a ilk getiren alimlerin, Osman b. el-Hakem el-Cüzâmî (v.163) ve Abdurrahim b.Hâlid b. Yezîd el-Cümeihî (v. 163) olduğunu kaydedilmiştir.⁴² Daha sonra bunlardan sonra gelen nesil ekolun kaidelerini, meselelerini tanzim ederek gelişmesini sağlamıştır. Bunların bazılarını şöyle zikredebiliriz.

***Tuleyb b. Kâmil el-Lehmî** (v. 173), İmam Malik'in büyük talebelerinden biri olup asıl memleketi Endülüstür. Fakat İskenderiye'de hayatını sürdürdüğü için Mısır alimlerinden sayılmıştır. İbnu'l-Kâsim ve İbn Veheb gibi önde gelen alimlerin bir kısmı ondan ders almıştır. Hatta İbnu'l-Kâsim Medine'ye ilim yolculuğuna çıkmadan, İmam Malik'in görüşlerini ondan aldığı rivayetleri vardır. Zira, İbnu'l-Kâsim İmam Malik'e gelmeden onun fıkhi görüşlerini bildiği zikredilmektedir. Tuleyb, İmam Malik daha hayattayken vefat etmiştir.⁴³

***İbnü'l-Kâsim** (v.191), Ebu Abdillah Abdurrahman İbnu'l-Kâsim b. Hâlid b. Cinâne el-Atekî el-Mısrî. İmam Malik'in talebelerinden olup en çok meclisinde bulunan talebesidir. İmam Malik'e yirmi yıl boyunca yoldaşlık yapmış ondan fıkıh ve birçok ilim almıştır. Aynı zamanda hocasından Muvatta'ı rivayet etmiştir. Bununla beraber, Leys, Abdulaziz b. Mâcişûn ve Mesleme b. Hâlid gibi büyük alimlerden ilim almıştır. Esbag, Yahya b. Dînâr, Hâris b. Miskin, Yahya b. Yahya el-Endelüsî, İbnu'l-Hakem, Sahnûn ve Esed b. Fırât gibi Maliki Mezhebinin büyük alimleri ondan ilim almıştır. Mısır'ın önemli Maliki fakihlerinden olup Maliki görüşlerin en iyi bilenlerden sayılmıştır. Maliki Mezhebinde bir mesele hakkında tercih söz konusu olursa, İbnu'l-Kâsim'in görüşleri tercih edilir. Çünkü İmam Malik'in talebelerinden onun görüşlerini en iyi bilen alim olarak kabul edilmektedir. Müdevvene'de yer alan Maliki görüşlerinin kuvvetlik yönlerini sıralanırken, önce İmam Malik, sonra İbnu'l-Kâsim, sonra da diğer alimlerin

⁴² Kâdî İyâz, a.g.e., III, s. 52-54.

⁴³ Kâdî İyâz, a.g.e., III, s. 61.

görüşleri olarak sıralanmaktadır.⁴⁴ Dolayısıyla Maliki Mezhebinde meseleler hakkında İbnu'l-Kâsim'in görüşleri büyük bir yere sahiptir.

***Eşheb** (v. 204), Ebu Amr Eşhab b. Abdulaziz b. Dâvûd b. İbrahim el-Kaysî el-Âmirî el-Cüadî. İmam Malik'in talebelerinden biri olup Mısır ekolunun büyük temsilcilerinden biridir. Mısır'da İbnu'l-Kâsim'in vefatından sonra ekolun riyasetini üstlenmiştir. İmam Malik ile beraber, Leys, Fudayl b. İyâz, Süleyman b. Bilâl, İbn Lüheya' gibi alimlerden ders almıştır. Hâris b. Miskin, Yunus b. es-Sedefî, Abdülhakem'in Oğulları, Saîd b.Hassân ve Sahnûn gibi Maliki Mezhebinin önde gelen alimlerin bazıları da ondan ders almışlardır. Onun en büyük avantajı, hem İmam Malik, hem Medine'de bulunan bazı alimler hem de Mısır'ın önde gelen alimlerinden ders almasıdır. İmam Şafii, Mısır'a gittiğinde, Maliki alimlerinden Eşheb ve İbn Abdülhakem'i bulduğunu Eşhab ile fikhî müzakerelerde bulunduğunu zikretmiştir.⁴⁵

***Abdullah b. Abdülhakem** (v. 214), Ebu Muhammed Abdullah b. el-Hakem b. e'ayen el-Mısrî. İmam Malik'in talebelerinden biri olup Eşhap'tan sonra, Maliki Mezhebinin Mısır ekolunun öncüsü olarak bilinmektedir. İmam Malik, Leys b. Sa'd ve İbn Uyeyne'den hadis rivayetinde bulunmuştur. Kendisinden de Abdülmelik b. Habib, İbnu'l-Mevvâz, Rebî' b. Süleyman gibi Maliki Mezhebinin önde gelen bazı alimler ilim almıştır. Fıkıh ilminde üç tane önemli eser kaleme almıştır. Bunlar; *el-Muhtasaru'l-Kebîr*, *el-Muhtasaru'l-Evset* ve *el-Muhtasaru's-Sagîr* adlı eserler, Muvatta' ve Müdevvene'den sonra insanların en çok i'timâd ettiği Muhtasar eserlerinden olup birçok alimler tarafından şerhlerini yapılmıştır. Keza, *Kitabu'l-Ehvâl*, *Kitabu'l-Kaza Fî'l-Bunyâni*, *Fazâilu Ömer b. Abdulaziz* ve *Kitabu'l-Menâsik* gibi eserleri de mevcuttur.⁴⁶

* **Esbağ** (v. 225), Esbag b. Ferec b. Saîd b. Nâfi'. Mısır ekolunun alimlerinden olup Drâverdî, İbn Semân, Yahya b. Selâm, Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem gibi alimlerden rivayette bulunmuştur. Kendisi, İmam Malik'ten feyiz almak için Medine'ye gelmiştir. Fakat Medine'ye ayak bastığı günde İmam Malik vefat etmiştir. Bu sebeple,

⁴⁴ Kâdî İyâz, a.g.e., III, s. 244-261.

⁴⁵ Kâdî İyâz, a.g.e., III, s. 262-269.

⁴⁶ Kâdî İyâz, a.g.e., III, s. 363-366.

İbnu'l-Kâsim, Eşhab ve İbn Veheb'in ders halkalarına katılarak bunun telafisini yapmıştır.⁴⁷

Bahsi geçen bu alimlerden her biri, Mısır ekolu için önemli bir yer teşkil etmektedir. Ayrıca, ders halkalarında meseler hakkında görüş beyan ederken Maliki Mezhebinin görüşlerini öne çıkarmışlardır. Bu vesile ile o bölgede mezhebin görüşleri yayılmıştır. Bu dönemde, Maliki mezhebinin bu ekolunun temsilcileri, Kur'ân-ı Kerim'in yaratılmış olup olmadığı konusundaki görüşlerinden dolayı dönemin yöneticileri tarafından türlü baskılara maruz kalmışlardır. Bu olay, bir süreliğine ekolun zayıflamasına sebep olmuştur. Daha sonraki dönemlerde, kalan temsilciler tarafından yeniden canlandırılmıştır. Esbag, bu problemi yaşayan alimlerden birisidir.

Bu ekolun diğer Maliki ekollerden ayıran önemli özelliklerden biri, uhde⁴⁸ konusunda, Medine ve Irak ekolleriyle ayrı görüş benimsemişlerdir. Uhdenin hükmü, örfe mi tabii yoksa mutlak anlamda hükmü geçerli mi konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Mısır ekolüne mensup alimleri uhde meselesi ülkenin örfüne bağlamışlardır. Medine ekolüne göre ise örfe bağlı olmayıp tüm Müslümanları bağalar.

Keza taharet konusunda, az suya az necaset girdiğinde, tadı, rengi ve kokusu değişmedikçe o su temiz mi? yoksa değil mi? Bu konuda Mısır ekolu, Medine ve Irak ekolundan farklı bir görüş benimsemiştir. Mısır ekoluna göre bu su temiz olarak kabul edilmezken, diğer ekollerde onu temiz kabul edilmiştir. Bu konuda ekollerin her birinin dayandığı deliller mevcuttur.⁴⁹

3. IRAK EKOLU

Maliki Mezhebinin Irak ekolu, üçüncü ekolu olup İmam Malik'in talebeleri tarafından kurulmuştur. Abdurrahman b. Mehdî (v. 198); Abdullah b. Mesleme (v. 220); İbn Ma'zel; Yakub b. Ebi Şeybe (v. 262); Kâdi İsmail b. İshâk (v.282); Muhammed b. Yusuf b. Yakub (v. 320); Kâdi Ebu'l-Ferc el-Bagdâdî (v. 330); el-Ebherî (v. 375); Bâkillânî (v. 403); İbnu'l-Cellâb (v. 378); İbnu'l-Kssâr (v. 398); Kâdi Abdulvehhâb (v.

⁴⁷ Kâdi İyâz, a.g.e., IV, s. 21-22.

⁴⁸ Uhde kelimesi, Mehmet Erdoğan'ın Fıkıh ve hukuk Terimleri adlı sözlüğünde şöyle açıklanmıştır. Bey' akdinde satıcının sattığı malın başkasına ait olduğunun ortaya çıkması ya da kusurlu bulunması halinde müşterinin zararını ödemeyi tekeffül etmesi anlamında kullanılmıştır.

⁴⁹ Muhammed Muktar Muhammed el-Mâmî, *el-Mezhebu'l-Mâlikîyye Medârisuhu ve Müellefâtuhu Hasâisuhu ve Semâatuhu*, el-İmârât, 1. baskı, 2002, s. 72-75.

422) gibi alimler bu ekolün mimarlarından. Bu alimler hakkında kısa bilgi vermekte fayda vardır.

* **Abdurrahman b. Mehdî** (v. 198), Ebu Saîd Abdurrahman b. Mehdî b. Hassân el-Anbarî. İmam Malik'in meclisine iştirak edip ondan fıkıh ve hadis ilmini almıştır. Kendisinden de İbn Vehb ve İbn Hanbel gibi büyük alimler ders almıştır. Medine'den Bağdat'a geldiğinde, kırk beş yaşındaydı ve İmam Malik'in fikhî görüşlerini Irak'a taşıyan ilk alimlerden biridir. Basra'da vefat etmiştir.⁵⁰

* **Ka'nebî** (v. 221), Ebu Abdurrahman Abdullah b. Mesleme el-Ka'nebî. Medine asıllı fakat Basra'da yaşamış Maliki alimlerinden biridir. İmam Malik'in önemli talebelerinden biri olup yirmi sene boyunca talebelik için onun yanında kalmıştır. Ayrıca İmam Malik'ten Muvatta'ı rivayet etmiştir. Kendisinden de Ali b. Abdulaziz, Ahmed b. Sinân, Muhammed b. Sehl b. Asker, Ebu Dâvûd es-Sicistânî gibi alimler ders almıştır.⁵¹

* **Cehdamî** (v. 282), İsmail b. İshak b. İsmail b. Hammâd b. Zeyd b. Dirhem b. Bâbık el- el- Ezedî. Basra asıllı olup Bağdat'ta yaşamış Maliki Mezhebinin Irak ekolüne mensup olan alimlerinden biridir. Kendisi, Muhammed b. Abdullah el-Ensarî, Müslim b. İbrahim el-Ferâhîdî, Süleyman b. Harb el-Vâşihî, Ebu Bekir b. Ebi Şeybe, İbrahim b. Hamza gibi alimlerden ders almıştır. Fakat kendisinin de ifadesiyle, asıl hocaları, İbn Ma'zel ve İbnü'l-Medîni olduğu zikredilmiştir. İbn Ma'zel'den fıkıh, İbnü'l-Medîni'den de hadis ilmini almıştır. Kendisi, fıkıh ve hadis ilmi konusunda birçok talebe yetiştirmiştir.⁵²

* **Kâdî Ebu'l-Ferc el-Bagdâdî** (v. 131), Bu alimin, kaynaklarda iki isimle hitab edildiğine dair bilgiler mevcuttur. Birincisi, Ömer b. Muhammed b. Amr el-Leysî. İkincisi ise, İbn Muhammed b. Abdullah el-Bagdâdî. Basra asıllı olup Bağdat'ta

⁵⁰ Kâdî İyâz, a.g.e., III, s. 202-209; Mücteba UĞUR, "Abdurrahman b. Mehdî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1988, c. 1 s. 167.

⁵¹ Kâdî İyâz, a.g.e., III, s. 198-201; Salahattin POLAT, "Ka'nebî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2001, c. 24 s. 305.

⁵² Kâdî İyâz, a.g.e., IV, s. 278-290; Alican TATLI, "Cehdamî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1993, c. 7 s. 224.

yaşamış, İsmail b. İshak'a yoldaşlık yapıp ondan fıkıh ilmini almıştır. Aynı zamanda diğer Maliki alimlerinden de ders almıştır. Antakya, Mesise ve Tarsûs gibi bazı yerlerde kadılık yapmıştır Bunun yanı sıra, Farsça bildiğini ve Fars kültürüne de sahip olduğunu kaydedilmiştir. *el-Havi Fî Mezhebi Malik ve el-Lem' Fî Usuli'l-Fıkıh* adlarında eserleri mevcuttur.⁵³

***Ebherî** (v. 375), Ebu Bekr Muhammed b. Abdullah b. Muhammed et-Temîm el-Ebherî. Bağdat'ta yaşamış ve orada bulunan Mansur Camiinde altmış sene boyunca ders vermiştir. Ebu Arûbe el-Harrânî, Muhammed b. Muhammed el-Bâğindî, Muhammed b. Hasan el-Eşnânî, Abdullah b. Zeydân el-Kufî, Ubeydullah b. Hasan el-Entâkî es-Sâbûnî , Ebu Bekir b. el-Cehm el-Verrâk gibi Irak ve Irak dışındaki alimlerinin önde gelenlerden fıkıh ve hadis ilmini almıştır. Dönemin alimlerinin hürmet gösterdiği bir kimse idi. Son derece mütevazi biri olup dönemin hükümdarı ona kadılık görevini teklif ettiğinde, imtina edip Ebu Bekir er-Râzi'ye⁵⁴ işaret etmiştir. Maliki alimlerinin yerine sürekli Hanefi ve Şafii alimlerinin kadılık görevine atanması Maliki Mezhebinin gittikçe Irak'ta zayıflamasına neden olmuştur. Ebherî'nin *er-Red ala'l-Müzeni, Kitabu'l-Usul, Kitabu İcmau ehli'l-Medine, Meseletu'l-Cevabi ve'd-Delâili ve'l-İlel, Şerhu'l-Muhtasari'l-Kebîr* adlı eserleri vardır. Bu eser, Ebu Muhammed b. Abdülhakem'in Muhtasar'ı üzerine yaptığı çalışma olup şimdiye kadar III, VIII ve XII. ciltleri bulunabilmiştir.⁵⁵

* **Bâkılânî**, Ebu Bekir Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî el-Bakılânî. Doğum tarihi konusunda farklı görüşler olmakla beraber, hicri 330 ve 403 tarihleri verilmiştir. İlk öğretimini Basra'da yapmış, İbn Mücâhid et-Tâî, Ebu'l-Hasan el-Bâhilî, Ebu Abdullah eş-Şîrâzî, İbn Ebi Zeyd el-Kayrevânî, Ebu Bekir el-Ebherî gibi alimlerden ilim öğrenmiştir. Fakat asıl fıkıh hocaları, İbn Ebi Zeyd ve Ebu Bekir olduğu söylenmektedir. İlim seyahatlerini tamamladıktan sonra Basra'ya dönüp orada ders vermeye başlamıştır. Aynı zamanda, dönemin birçok münazara halkalarına davet edilmiş ve bu davetlere icabet etmiştir. Kendisi hem fakih hem de kelamcı olup birçok

⁵³ Kâdî İyâz, a.g.e., V, s. 22.

⁵⁴ Ebu Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî, Hanefi alimlerinden biri olup el-Ebhurî ile aynı dönem ve aynı bölgede yaşamıştır.

⁵⁵ Kâdî İyâz, a.g.e., VI, s. 183-190; Muhammed SÜVEYSÎ, "Ebherî, Ebu Bekr", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1994, c. 10, s. 74-75.

eser kaleme almıştır. Fıkıh usulüne dair kaleme aldığı önemli eserlerden biri de *et-Takrîb ve'l-İrşâd* eseridir.⁵⁶

* **İbnu'l-Cellâb**, Ebu'l-Kâsim Ubeydullah b. Hasan. Maliki Mezhebinin meşhur alimlerinden biri olup Irak ekolunun önemli temsilcilerindendir. Ebherî'ye talebelik yapmış ve onun en önemli talebelerinden biri olduğunu zikredilmektedir. Kendisi de Kâdi Abdulvehhab gibi önemli talebeler yetiştirmiştir. İhtilaf meseleleri ile ilgili bir kitabı mevcuttur. Aynı zamanda, fıkıh eserlerinin meşhurlarından sayılan "*et-Tefrî'*" adlı eseri kaleme almıştır.⁵⁷

* **İbnu'l-Kassâr**, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Bağdâdî, Maliki Mezhebinin Irak ekolunun önemli temsilcilerinden biridir. Hilaf ile ilgili kaleme aldığı "*Uyûnu'l-Edille Fi Mesâili'l-Hilâfi Beyne Fukahai'l-Emsâr*" eseri, Maliki literatüründe, önemli bir yere sahip olmuştur.⁵⁸

* **Kâdî Abdulvehhâb**, Ebu Muhammed Abdulvehhâb b. Nasr el-Bağdâdî. Irak ekolunun önemli temsilcilerinden biri olup Ebhurî ve onun talebeleri (İbnu'l-Kassâr, İbnu'l-Cellâb vb...) nden fıkıh ilmini almıştır. Irak'ta birçok yerde kadılık görevini üstlenmiştir. Ömrünün sonlarına doğru Mısra gidip orada bir müddet kadılık yaptıktan sonra hicri 422 yılında Allah'ın rahmetine kavuşmuştur. Fıkha dair birçok kitap kaleme almıştır. Önemli eserleri arasında, *en-Nusretu Li Mezhebi İmami Dâru'l-Hicreti*, *el-Meûne Li Mezhebi âlimi'l-Medine*, *el-Edille Fî Mesâli'l-Hilâf Şerhu Risale İbn Ebi Zeyd el-Kayrevânî*, vs... zikredilebilir.⁵⁹

Bahsi geçen bu alimler, Maliki Mezhebinin Irak ekolunun önemli temsilcileridir. Bunlar, İmam Malik'in görüşlerini Irak'ta yaymaya çalışsalar da, vefatlarından sonra bu ekolunun etkisi azalmış ve o bölgede ortadan kalkmıştır. Yerine Hanefi ve Şafii Mezhepleri geçmiştir.

Bu ekolunun en belirgin özelliklerinden birisi, kurucuların diğer Mezheplerin görüşlerine açık olmalarıdır. Bu ekolun kurucu alimlerinden mezhep taassubu az

⁵⁶ Şerafettin GÖLCÜK, "Bakıllânî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM),1991, c.4, s. 531.

⁵⁷ İbn Ferhûn, a.g.e., I, s. 461.

⁵⁸ Kâdî İyâz, a.g.e., II, s. 100.

⁵⁹ İbn Ferhûn, a.g.e., II, s. 26-29.

görülmektedir. Zira Maliki literatüründe ihtilafli meseleleri konu edinen eserlerin en önemlileri, bu ekole mensup alimlerin kaleme aldığı eserlerdir. Bunun sebebi de diğer Mezheplerle olan doğrudan temaslarının etkisidir.

Irak ekolunune mensup alimler diğer Maliki ekollerine mensup alimlerle zaman zaman bazı meselelerde ihtilafa düşmüşlerdir. Mesela: Özürlü kimsenin abdesti konusundaki hüküm. Irak ekoluna göre, abdesti bozmamakla beraber abdest alınması, müstehaptır. Diğer ekollere göre ise, kişinin özürlük durumuna göre hüküm değişebilir. Eğer özürlü devamlı geliyorsa, o zaman abdesti bozmaz ve abdest alması da istenmez (Müstehap olmaz). Fakat eğer özürlü belli vakitlerde oluyorsa o zaman soğuk veya bir hastalık gibi bir meşakket yoksa abdest alması müstehaptır. Burada anlaşılıyor ki, Irak ekolunun dışındaki diğer Maliki ekollere göre, özürlü kimsenin soğuk veya hastalık gibi bir durumu olduğunda, her namazda abdest alması gerekmez.

Keza Maliki ekolleri arasındaki ihtilafli meselelerinden biri de seferde kılınacak namazın hükmüdür. Bu konuda diğer ekoller, seferde kılınacak namazın iki rek'at olarak kılınmasının sünnet olduğuna hüküm verirken, Irak ekolu, seferi olan kimsenin muhayyerliğine bırakmışlardır. İster ikişer rek'at kılar, isterse de tam kılar.⁶⁰

4. MAĞRİB EKOLU

Günümüzde, Mağrib kelimesi, Fas ülkesinin arapça ismi olarak kullanılmaktadır. Ama "bilâdu'l-Mağrib" denildiğinde, Fransızca olarak "**Les pays de Magrebe**" diye adlandırılan ülkeleri kastedilmektedir. Bunlar, Afrika kıtasında bulunan Cezayir, Tunus, Fas ve Batı Sahara'yı içeren bölge ve ülkelerdir. "Mağrib" kavramı, aynı zamanda klasik kaynaklarda zikredildiğinde, Hicaz bölgesinde bulunan İslam devletlerinin batısında yer alan devletler kastedilmektedir. Bu devletler, bahsi geçen Mağrib ülkeleriyle beraber Endülüs de içermektedir. Çalışmamızın bu bölümünde kastedilen Mağrib ekolu budur. Bu ekol, Tunus medresesi ve Endülüs medresesi olarak ikiye ayrılmaktadır.

a. Mağrip Ekolunun Tunus Ve Çevresi

Maliki Mezhebinin Mağrip ekolunun Tunus gurubunda mezhebin görüşlerinin yayılmasında en çok emeği olan alimlerden, Esed b. Furât (v. 213); Sahnûn (v. 240);

⁶⁰ İbnu'l-Cellâb, Ubeydullah b. Hüseyin b. Hasan Ebu'l-Kâsim, *et-Tefrî' Fî Fıkıh İmam Malik b. Enes* 1.baskı, Bayrut, 2007, I, s. 258; el-Bâcî, a.g.e., I, s. 260; el-Bâcî, a.g.e., I, s. 260.

Ebu Bekir el-Lübâd (v. 333); Derrâs b. İsmail (v. 357); İbn Ebi Zeyd el-Kayrevânî (v. 386); İbnü'l-Kâsim el-Berâzî (v. 372); İbn Muhriz el-Kayrevânî et-Tunisî (v. 450); el-Lahmî (v. 478); İbn Zeytûn (v. 691) gibi alimler sayılabilir.

***Esed b. Furât** (v. 213), Ebu Abdullah Esed b.Fırat b. Sinan el-Kayrevânî. Kayrevân'da kadılık yapan en büyük Maliki alimlerinden biri olup Ali b. ziyâd el-Ebsî'de fıkıh ilmini öğrendikten sonra İmam Malik'ten Muvatta'ı dinlemek ve fıkıh ilmini öğrenmek üzere Medine'ye gitmiştir. Daha sonra Irak'a gidip Ebu Yusuf ve Muhammed eş-Şeybâni gibi alimler ile görüştüğü, onlardan istifade ettiği, ardından da Ebu Yusuf'un ondan Muvatta'ı dinlediği zikredilmektedir. Irak'tan Mısır'a giderek orada bulunan İbn Vehb, Eşheb ve İbnü'l-Kâsim gibi Maliki Mezhebinin büyük alimlerinden fıkıh derslerini almıştır. Seyahati boyunca biriktirmiş olduğu bilgilerini bir araya getirerek *el-Esediyye* eserini ortaya koyduktan sonra 181 yılında Kayrevân'a geri dönerek ilim yolculuğuna devam etmiştir.⁶¹ Bu eserle ilgili Maliki literatürü kısmında kısa bilgiler verilmiştir.

* **Sahnûn**(v. 240), Muhammed b. Sahnûn Ebu Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. habib et-Tenûhî. Maliki Mezhebinin Afrika büyük alimlerinden biri olup ilk fıkıh derslerini babasından öğrenmiştir. İbn Ebi Hassân, Musa b. Muâviye ve Abdülaziz b. Yahya el-Medeni, Abdullah b.Gânim, Bühlül b. Râşid, gibi Kayrevân alimlerinden ders almıştır. Maliki Mezhebini savunmasıyla meşhur olmuştur. İmam Malik ile tanışma fırsatı olmasa da Malik'in büyük talebelerinden fıkıh ilmini öğrenme imkanı olmuştur. İlim yolculuğunun duraklarından biri İbnü'l-Kâsim, İbn Vehb, Eşheb ve Abdullah b. Abdülhakem'in bulunduğu Kahire'dir. Sonra Medine'ye gidip orada bulunan İmam Malik'in talebelerinden Abdullah b. Nâfi' es-Sâiğ, Ma'n b. Îsâ, İbnü'l-Mâcişûn, Mutarrif b. Abdullah ve Saîd b. Dâvûd ez-Zenberî 'den ilim öğrenmiştir. Oradan da Mekke'ye gidip Süfyân b. Uyeyne'den de ders aldığı rivayet edilmiştir. Aynı zamanda ilim yolculuğunun bir durağı da Dimeşk olmuş ve burada bulunan Velîd b. Müslim ve Eyyûb b. Suveyd gibi alimlerden ders almıştır. Sahnûn 191 yılında Kayrevân'a dönerek ilim hayatını devam ettirmiştir. Fıkıh ve Hadis ilminde birçok eser kaleme almıştır. Fıkıh ile ilgili eserlerinden, *Müdevventü'l-Kübra*'dan sonra *el-Câmi'*, *Tahrîmi'l-Müskir*,

⁶¹ İbn Ferhûn, a.g.e., I, s. 305-306; Cengiz KALLEK, "Esed b. Furât" , Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM),1995, c.11, s. 336.

Tefsîri'l-Muvatta'(I-IV), *el-İbâhe* gibi eserleri sayılabilir. Burada hemen bir not düşmemiz gerekir ki bu eser, Sahnunun İbnü'l-Kasim'den rivayet ettiği İmam Malik'in görüşlerini içermektedir.⁶² Bundan dolayı bu eser, zaman zaman İmam Malik ve İbnü'l-Kasim'a da atf edilmektedir.

***Ebu Bekir el-Lübâd**(v. 333), Muhammed b. Muhammed b. Veşşâh. Maliki Mezhebinin Mağrip ekoluna mensup olup Yahya b. Ömer ve kardeşi Muhammed b. Ömer'den ders almıştır. Ayrıca, İbnü'l-Cezzâr Ebu Bekir b. Abdülaziz el-Endülüsî, Habib b. Nasr, Ebu İmrân el-Bağdâdî, Ahmed b. Yezîd gibi dönemin alimlerinden ilim öğrenmiştir. Kendisinden ders alan alimlerin başında İbn Ebi Zeyd el-Kayrevânî ve İbn Hâris vardır. Yine Ziyâd b. Abdurrahman el-Karevî, Muhammed b. Nâzûr ve Derrâs b. İsmail gibi alimler kendisinden rivayetlerde bulunmuştur. Hayatı boyunca, ilim yolculuğuna çıkmamıştır. Kendisi, Maliki mezhebinin meselelerini, özellikle de mezhebin içindeki ihtilafları en iyi bilen alimlerden biri olarak anılmıştır.⁶³

***Derrâs el-Fâsî** (v. 357), Ebu Meymûne Derrâs b. İsmâîl el-Fâsî. Fas ehâlisinden biri olup hem fakîh hem de muhaddis olarak tanınmıştır. Maliki Mezhebinin Mağrip ekolunun önde gelen alimlerden biridir. Önce Fas'ta bulunan alimlerden, sonra Kayrevân'da, daha sonra da Endülüs alimlerinden ilim öğrenmiştir. Hac yolculuğuna çıktığında, yolculuk esnasında, birçok alimle tanışıp onlardan istifade etmiştir. Bu yolculuktan dönerken, İskenderiye'de bulunan Ali b. Ebi Matar ile tanışmış ve bu tanışma sayesinde İbn Mevvâz'ın eserini görme fırsatı olmuştur. Bu eserin, Kayrevân'a döndükten sonra kurduğu ilim halkasına büyük katkısı olmuştur. Zira kendi öğrencilerine bu eseri sürekli okuttuğuna dair kayıtlar bulunmaktadır. Derrâs el-Fâsî, hadis ilmiyle meşhur olmuştur. Ayrıca, İbn Ebi Zeyd gibi birçok Maliki alimleri kendisinden hadis ilmini öğrenmiştir. Kayrevân'dan sonra da Endülüs'e giden bu alim, her fırsatta ve her gittiği her yerde talebeleri çoğaltmıştır. Bunun sebebi, muhtemelen mezhebin ileri gelenlerinin görüşlerini çok iyi bilmesidir.⁶⁴

⁶² Kâdî İyâz, a.g.e., IV, s. 204-207; Ali Hakan ÇAVUŞOĞLU, "Sahnûn", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2008, c.35, s. 334.

⁶³ Kâdî İyâz, a.g.e., V, s. 286-287.

⁶⁴ Kâdî İyâz, a.g.e., VI, s. 81-82; Cengiz KALLEK, "Derrâs el-Fâsî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1994, c.9, s. 183.

* **İbn Ebi Zeyd el-Kayrevânî** (v. 386), Ebû Muhammed Abdullâh b. Ebî Zeyd Abdirrahmân el-Kayrevânî en-Nefzî. Maliki Mezhebi için ortaya koyduğu emeğinden dolayı dönemin Maliki Mezhebinin hamisi ve savunucusu olarak tanımlanmıştır. Kendisi, dönemin önemli Maliki alimlerinden biri olup Mezhebin yeniden toparlanma sürecinin mimarı olmuştur. Küçük yaşlarında Kur'ân Kerimi ezberleyen Ebu Zeyd, Kayrevan'da bulunan ilim merkezlerinde tahsil görmüştür. Memleketindeki hocalardan ders almıştır. Ebu Bekir b. Lübâd ve Ebu'l-Fazl el-Mümsî, en çok itimat gösterdiği hocalarındandır. Keza, Muhammed b. Mesrûr el-Gassâl, Abdullah b. Mesrûr b. Hicâm ve Ziyâd b. Musa gibi büyük alimlerden ilim öğrenmiştir. Aynı şekilde yukarıda bahsi geçen Derrâs b. İsmail'den de ders aldığı rivayet edilmiştir. Arap dili ve edebiyatı, Fıkıh, Hadis, Tefsir Kelam gibi İslami ilimlerinde kendini geliştirdiğinden, her taraftan ilim öğrenmeye gelen talebeleriyle meşhur olmuştur. Belki de *er-Risale* adlı eserinin bu kadar meşhur olması bundan kaynaklanmaktadır. İbnu'l-Arabi, İbrahim b. Muhammed b. Münzir, Ebu Ali b. Ebi Hilâl, Kâdi Ahmed b. İbrahim b. Hammâd gibi büyük alimlerden de ders almıştır. Döneminde Maliki Mezhebini yaymak için ortaya koyduğu gayreti, Mezhebin temel görüşlerinin özetlemesi, kaleme aldığı eserlerin her yere yayılması ve her alanda Mezhebi savunması ve de özellikle Şii'lerle olan mücadelesinden dolayı kendisine "**Maliku's-Sağîr**" adını verilmiştir. Fıkıh ve Kelam ile ilgili birçok eser kaleme almıştır.

Fıkıh ile ilgili önemli eserleri arasında şunları sayabiliriz. *er-Risale*, kısaca en-Nevâdir adında olan *en-Nevâdir ve'z-ziyâdât alâ mâ fi'l-Müdevvene ve gayrihâ mine'l-ümmehât min mesâili Mâlik ve eshâbih, Muhtaşarü'l-Müdevvene, Tahzîb el-Utbiyye, el-İktida' Bi Ehli'l-Medine, ez-Zibbu An Mezhebi Malik*.⁶⁵

***İbnu'l-Kâsim el-Berâziî** (v. 372), Tam adı, Ebu Saîd b. Kâsim el-Ezedî el-Berâziî. İbn Ebi Zeyd'in büyük talebelerinden biri olup Maliki Mezhebinde önemli eserlere imza atan alimlerden sayılmaktadır. Fıkıh ile ilgili kaleme aldığı en önemli eserlerini şöyle zikredebiliriz, Fas, Endülüs ve birçok yerde ilim talebeleri tarafından

⁶⁵ Kâdi İyâz, a.g.e., VI, s. 215-218; Yunus APAYDIN, "İbn Ebû Zeyd", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1999, c.19, s. 451.

rağbet görülen *et-Tehzîb Fi'h-Tisâri'l-Müdevvene* eseri, *et-Temhîd Li Mesâili'l-Müdevvene*, *İhtisâru'l-Vâdiha* gibi eserler sayabiliriz.⁶⁶

***İbn Muhriz el-Kayrevânî et-Tunisî** (v. 450), Ebu'l-Kâsim Abdurrahman b. Muhriz. Maliki Mezhebinin Mağrip ekolunun alimlerinden biri olup Hem fıkıh hem hadis ilmini iyi bilen Kayrevan alimlerindedir. Ebu Bekir b. Abdurrahman, Ebu İmran el-Fasî, Ebu Hafs el-Attar gibi dönemin büyük alimlerinden ders almıştır. Kendisinden de, Abdülhamid es-Sâig ve Ebu'l-Hasan el-Lahmî gibi alimler fıkıh ilmini öğrenmiştir. Münazara yöntemini iyi bilmesiyle meşhur olan İbn Muhriz, Fıkıh alanında kaleme aldığı en önemli eserler şunlardır. *et-Tebşire* ve *el-Kasdu ve'l-İcâz*.⁶⁷

***el-Lahmî** (v. 478), Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed er-Rubeî. Dönemin fakihlerinin reisi olarak tanımlanmıştır. İbn Muhriz, İbn Bint Haldun gibi alimlerden fıkıh öğrenmiştir. Kendisinden de ilim öğrenmek için farklı ülkelerden gelenler olmuştur. Bunlardan, el-Mâzirî, Ebu'l-Fazl b. Nehvî, Ebu Ali el-Kalâî, Abdülhamid es-Safâkisî, Abdülcelîl b. Müfevviz gibi alimleri sayabiliriz. Fıkıha dair kaleme aldığı eserlerden birisi de, *el-Mu'temed Fi'l-Mezheb*'dir, Müdevvene üzerinde yaptığı ta'lik ile ilgili *et-Tebşire* adlı eseri meşhurdur. Zaman zaman Malik Mezhebinin bazı görüşlerini benimsemediği, böylece Mezhebin kuralları ve sistematüğinden çıktığı anların olduğu ile ilgili rivayetler mevcuttur.⁶⁸

Bahsettiğimiz bu alimler, Mağrip ekolunun Tunus ve çevresini teşkil eden bölümün temsilcileri olarak bilinmektedir.

b. Mağrip Ekolunun Endülüs Çevresi

Bu bölgede İmam Malik'in görüşlerini ilk yayan kişinin Muvatta'ı oralara ilk götüren Yahya b. Yahya olduğu bilinmektedir. Bunun dışında da Maliki Mezhebinin oralarda yayılmasına katkısı olan birçok alim vardır. Bunlardan bazılarının hayat hikayeleri şu şekildedir.

⁶⁶ İbn Ferhûn, a.g.e., I, s. 349-350.

⁶⁷ Dibâg, Ebu Zeyd Abdurrahman b. Muhammed b. Ali b. Abdullah el-Ensârî el-Esîdî ve İbn Nâcî, Ebu'l-Fazl Kâsim b. İsa b. Nâcî et-Tenûhî el-Garevî el-Kayrevanî, *Meâlimu'l-İman Fi Ma'rifeti Ehlu'l-Kayrevân*, 2. Baskı, Mısır, 1968, III, s. 185; Mahlûf, a.g.e., I, s. 163.

⁶⁸ Dibâg ve İbn Nâcî, a.g.e., III, s. 199; Mahlûf, a.g.e., I, s. 173;

Endülüs gurubunda, üç önemli bölge mevcuttur. Bunlar, Endülüs, Fas ve Sibt. Ekolunun bu kısmını temsil eden alimlerden, el-Utbî (v.254), İbn Lübâbe (v. 314); Fazl b. Selme (v. 319); Ebu Bekir b. Zerb (v. 381); Ebu Bekir b. Makvî (v.401); İbnu'l-Fahhâr (v. 419); Ebu Muhammed el-Esîlî (v. 392); İbn Abdülber (v. 463); el-Bâcî (v. 474); İbn Rüşd el-Ced (v.520); İbnu'l-Arabi (v. 543), Kâdi Senedin(v. 541) ve daha nice alimler bu ekolün temsilcisi olmuştur. Şimdi de, bu alimlerin kısaca hayat hikayelerine bakalım.

***el-Utbî** (v.255), Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Abdülaziz b. Utbe el-Kurtubî. Maliki fakihlerinden biri olup Yahya b. Yahya, Saîd b. Hassân, Esbag ve İbnu'l-Kâsim gibi Maliki Mezhebinin ileri gelen alimlerinden ders almıştır. Kendisinden de Muhammed b. Lübâbe, Ebu Salih, Said b. Muaz ve nice alimler ilim öğrenmiştir. el-Utbî'nin *el-Utbiyye* adlı eseri Maliki mezhebinin ana kaynaklarından biri olarak kabul edilmiştir.⁶⁹ Eser hakkında yukarıda geçen bahislerde bilgi verilmiştir.

***el-Bâcî** (v. 474), Ebu'l-Velîd Süleyman b. Halef b. Sa'dûn b. Eyyüb b. Vâris et-Tecîbî el-Endelüsî el-Bâcî. Endülüs Maliki alimlerinden biri olup Ebu'l-Esbag b. Ebi Dirhem, Ebu Muhammed Mekkî b. Ebi Talib, Muhammed b. İsmail ve Yunus b. Abdullah b. Mügîs gibi dönemin önemli alimlerinden ders almıştır. Ayrıca, Kâdi Ebu't-Tayyib b. et-Taberî, Kâdi Ebu Abdullah es-Saymerî ve Ebu'l-Fazl b. Amrûs'ten fıkıh ilmini öğrenmiştir. Hicri 426 yılında diğer alimler gibi o da ilim yolculuğuna çıkmıştır. Bu yolculuk esnasında Mısır, Irak, Şam gibi önemli ilim merkezlerine giderek çeşitli alimlerden ders almış ve 13 yıl süren bu yolculuktan sonra kendi memleketine yetişmiş bir şekilde dönerek çeşitli yerlerde kadılık görevini üstlenmiştir. el-Bâcî'nin, İmam Malik'in Muvattasını şerh ederek ortaya koyduğu *el-Müntekâ*, Fıkıh usûlüne dair kaleme aldığı *İhkâmü'l-fusûl fî ahkâmi'l-usûl* ve *el-İşârât* adlı eserleri ve *Tahkîku'l-mezheb fî enne'n-nebiyye kad keteb* adlı eserleri mevcuttur.⁷⁰

***İbn Rüşd el-Ced**, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtubî el-Kâdî (v.520). Dönemin Kurtuba şeyhi ve fakihî olup Ebu Ca'fer Ahmed b.

⁶⁹ Kâdi İyâz, a.g.e., IV, s. 252-253; Ali Hakan ÇAVUŞOĞLU, "Utbi, Muhammed b. Ahmed", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2012, c. 42, s. 237-239.

⁷⁰ Mahlûf, a.g.e., I, s. 177-178; Ahmet ÖZEL, "Bâcî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1991, c. 4, s. 414-415.

Zerk, Ebu Mervân b. Sirâc, Muhammed b. Hayre gibi alimlerden ders almıştır. Kendisinden de oğlu Ahmed, Ebu Bekir b. Muhammed el-İşbilî, Kâdi İyâz gibi meşhur isimler fıkıh öğrenmiştir. Hayatı boyunca ilime ve dinine büyük hizmetlerde bulunan bu alim, Fıkıh alanında önemli eserler ortaya koymuştur. Bu eserden bir kısmı şunlardır. *el-Bayânu Ve't-Tahsîl Li Mâ Fi'l-Müstehrece Mine't-Tevcîhi ve't-Ta'lîl, Mükaddimâtu'l-Mümeħhidât*.⁷¹

***İbn Abdülber**, Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdülber Âsim en-Nemrî el-Endelüsî (v. 463). Dönemin imamı olup önce Zâhiri Mezhebini benimsemiş sonra da Maliki Mezhebine geçmiştir. Temel öğrenimini Abbas b. Asbağ el-Hemedânî ve Abdurrahman b. Ebân gibi hocalardan almıştır. Daha sonra tefsir, fıkıh, hadis, cedel ve sîret ilimlerine yönelmiştir. Tahsil amacıyla Endülüs dışına çıkmayan bu alim, yüz kadarı Endülüslü olmakla beraber birçok âlimden icâzet alarak kendini iyi bir şekilde yetiştirmiştir. Ebü'l-Kâsım, İbnü'd-Debbâğ, İbn Battâl el-Batalyevsî, Abdülvâris b. Süfyân, Ahmed b. Kâsım el-Bezzâr, Ebû Ömer Ahmed b. Abdullah el-Bâcî, İbnü'l-Mekvî Ebû Ömer Ahmed b. Abdülmelik el-İşbilî ve İbnü'l-Faradî, onun en önemli hocalarındandır. Kendisinden de, İbn Ali el-Gassânî, Ebu'l-Abbas ed-Delâî, İbn Hazm gibi alimler fıkıh ilmini öğrenmiştir. Fıkıha dair kaleme aldığı önemli eserlerden bazıları şunlardır. *et-Temhîd limâ fi'l-Muvaṭṭa' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd ve el-İstizkârü'l-Câmi' li-mezâhibi fuḫahâ'i'l-emsâr ve ulemâi'l-aktâr fî mâ tezammenehü'l-Muvaṭṭa' min me'ânî'r-re'y ve'l-âsâr*.⁷²

***İbnü'l-Arabi**, Ebu Bekir Muhammed b. Adullah b. Muhammed b. Abdullah b. Ahmed el-Meâfirî el-İşbilî (v. 543). Endülüs alimlerin sonuncusu olarak bilinmektedir. Kendi memleketinin büyük alimlerinden biri olan babası Ebu Muhammed'den ilk derslerini almıştır. Daha sonra Kurtuba'da bulunan Ebu Abdullah b. Manzûr, Ebu Muhammed b. Harec, Ebu Abdillah Muhammed b. Attâb ve Ebu Mervân b. Serrâc gibi alimlerden ders almıştır. Uzun bir ilim yolculuğuna çıkan bu alim, farklı yerlerde farklı alimlerden ders alma fırsatı bulmuştur. Mısır'da Ebü'l-Hasan b. Müşrif, Mahdî b.

⁷¹ Bkz, Mahlûf, a.g.e., I, s. 190; İbn Ferhûn, a.g.e., II, s. 248-249; Ali BARDAKOĞLU, "İbn Rüşd", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1999, c.20, s. 254-257.

⁷² Bkz, Kâdi İyâz, a.g.e., VIII, s. 127-129; Leys Suûd CÂSİM, "İbn Abdülber en-Nemrî" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1999, c.19, s. 269.

Varrâk, Ebü'l-Hasan b. Dâvûd el-Farisî; Şam'da, Ebu Nasr el-Makdisî, Ebu Said ez-Zencânî, Ebu Hamid el-Gazalî...; Bağdat'ta, İbn Tuyûrî Ebü'l-Hasan el-Mübarek b. Abdilcebâr, Ali b. Eyyub el-Bezâzî, Ebu Bekir b. Tarhân..., gibi alimlerle tanışıp onlardan istifade etmiştir. Hac mevsiminde hac ibadeti eda etmek üzere Mekke'ye gitmiştir. Orada Hüseyin b. Ali et-Teberî ile tanışmış ve ondan istifade etmiştir. Hac ibadeti yerine getirdikten sonra tekrar Bağdat'a dönerek usul ve ilm-hilaf derslerini farklı hocalardan alarak o konuda adeta uzman olacak kadar kendini iyi geliştirip yetiştirmiştir. Bu uzun yolculuktan sonra memleketine dönüp ilim faaliyetlerine devam etmiş ve çok sayıda öğrenciler yetiştirmiştir. Fıkıh ile ilgili çokça eserler kaleme almıştır. Bu eserlerden bazıları şunlardır. *Ahkâmü'l-Şur'ân, Ârizatü'l-ahvezî fî şerhi't-Tirmizî, en-Nâsîh ve'l-mensûh, el-Kabes fî şerhi Muvatta'i Mâlik b. Enes.*⁷³

Burada zikrettiğimiz alimler, Maliki Mezhebinin Mağrip ekolunun Endülüs bölgesini temsil eden alimlerdendir. Bunlar, büyük ölçüde Endülüs'te yaşadılar. Daha sonra oralarda ortaya çıkan fitnelere dolayı bazıları katledildi. Bazıları da Fas'a kaçtılar ve oraya yerleştiler. Tabi ki buralarda da boş durmayıp Maliki Mezhebinin güçlenip iyice yayması için faaliyetlerine devam etmişlerdir. Günümüzde Kuzey ve Batı Afrika'da Maliki Mezhebi hakim ise bu alimler ve yetiştirdikleri talebeler sayesinde.

Bu ekol, tüm zorluklara rağmen diğer etkenlere karşı direnebilmiş ve günümüze kadar etkisini sürdürmebilmiştir. Aynı zamanda, zayıflayan diğer Maliki ekollerin tekrar canlandırılmasında da büyük rol üstlenmişlerdir. Bâci'nin öğrencisi, Ebu Bekir Turtûşî'nin Mısır'a gitmesi ve orada hakimiyetini kuran Şiilere karşı mücadele vererek Maliki fikirlerinin yeniden canlandırmaya vasile olması bu durumun belirgin örneklerindendir.⁷⁴ Daha sonra Sened b. İnân, İbnü'l-Hâcib, Karafî ve Halil b. İshak sayesinde, Mezhebin varlığı daha da hissettirilmiştir.

Bu ekolün bir başka özelliği, diğer ekollerden (Medine, Mısır ve Irak ekolleri) güç olarak mensubu olan alimlerin gayretiyle çok daha farklı yerlere ulaşmasıdır. Zira bu ekol, Maliki Mezhebinin ekollerinden günümüze kadar hakimiyetini koruyabilen tek

⁷³ İbn Ferhûn, a.g.e., II, s. 252-255; Ahmet BALTACI, "İbnü'l-Arabi, Ebu Bekir", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM),1999, c. 20, s. 488.

⁷⁴ İbn Ferhûn, a.g.e., II, s. 247.

ekoldur. Bu ekole mensup olan alimlerin büyük çoğunluğu, diğer Maliki ekollerinin görüşlerinden istifade etmişlerdir. Sadece diğer Maliki ekollerinden fikir almakla kalmayıp aynı zamanda diğer Mezheplerinin fikirlerinden de istifade etmişlerdir. Özellikle müteahhirûn dönemi alimlerinden İbn Rüşd el-Hafid, İbn Abdülber ve İbnü'l-Arabi gibi alimlerin kaleme adlıkları eserlerinde bu durumu görmek mümkündür.

Literatür anlamında da, hem çokluk hem de çeşitlilik bakımından Maliki Mezhebinin eserlerinin büyük kısmı bu ekolden çıkmıştır. Belki de günümüze kadar kendini korumasının sebeplerinden biri bundandır. Hatta bu etki, kendi sınırları dışına bile çıktığını görülmektedir.

19. ve 20. asırda, Avrupa'nın Afrika ile sömürgecilik vasıtasıyla temas kurması, ilerleyen zamanlarda bu temaslar neticesinde Kuzey ve Batı Afrika'dan Avrupa'ya göç dalgasını yaratacaktır. Bunun sonucunda Avrupa'da yerleşen Müslümanlar, ibadetlerinde öz memleketinde uygulanan Mezhebi uygulamaktadır. Dolayısıyla günümüz Avrupa'sında yaşayan Müslümanların bir kısmının, fıkıh anlamında Maliki Mezhebine mensup olduklarını görmekteyiz. Özellikle Fransa, Belçika ve İngiltere'de yaşayan Cezayir, Fas, Senegal ve Nijerya gibi Afrika kökenli binlerce Müslümanların, Maliki Mezhebine mensup olduklarını görmek tartışılmaz bir durumdur.

Bu durum, Maliki Mezhebinin kaynaklarının büyük kısmının İngilizce ve Fransızcaya kazandırılmasına neden olmuştur. Bu eserlerden, Sicilmâsî'nin Nevâzil türü eserleri kapsamında kaleme aldığı, *Naẓmü'l-ameli'l-mutlak'ı* eserinin Nikâh babının Henry Toledano tarafından *Judicial Practice and Family Law in Morocco* adıyla İngilizceye çevrilmesi, Ould Bah Muhammed el Mokhtar'ın *La littérature juridique et l'évolution du malikisme en Mauritanie* adlı eseri, Azzedine Haridi tarafından *La « Risâla: la lettre de Kairouan » de l' Imam Ibn Abî Zayd Al-qayrawâni*, olarak çevrilen İbn Ebi Zeydin er-Risalesi Paris, 2004, *Le Muvatta* olarak ta İmam Malik'in Muvatta'sı, Ebu et-Turtûsî'nin hayat hikayesiyle ilgili Vancent LAGARDERE tarafından kaleme alınan *L'unificateur du malikisme oriental et occidental à Alexandrie : Abu Bakr at-Turtûsî* adlı makalesi ve daha nice eserler örnek olarak gösterilebilir.⁷⁵

⁷⁵ Eyyüp Said KAYA, *a.g.m.*, c. 27, s. 519-535.

Kısaca, Maliki Mezhebinin Mağrip ekolu, ekollerin en etkili olmuş ve günümüze kadar varlığını ve etkisini koruyabilmiştir. Elbette bunun çeşitli sebepleri vardır.

İKİNCİ BÖLÜM

AİLE HUKUKUNDA MALİKİ MEZHEBİNİN DİĞER MEZHEPLERDEN FARKLI KALDIĞI MESELELER

Aile hukukunda Maliki Mezhebinin diğer dört ameli mezhepten farklı görüşlere sahip olduğu dört mesele mevcuttur. Çalışmamızın bu kısmında, o meseleler incelenecektir. Bu konuları incelemeye alırken, önce diğer üç mezhebinin konuyla ilgili ortaya koydukları görüş ve delilleri, ardından da Maliki mezhebinin görüşlerine yer verilecek, sonra da bununla ilgili değerlendirme yapılacaktır.

I. HASTA OLAN KİMSENİN EVLİLİĞİ

Bu meselede hastadan kasıt, Fıkıh ilminde, maraz-i mevt olarak isimlendirilen hastalığı kastedilmektedir. Bu hastalığı, alimler tarafından şöyle tanımlanmıştır. Hastayı zayıf düşürüp kendisinde ölüme yol açan, iyileşme imkanı olmayan, en geç bir sene içinde ölümlle sonuçlanan bir hastalıktır.⁷⁶ Bir başka deyişle, "Ölüm hastalığı" demektir. Örfte ve fıkıh literatüründe, tıbbi olarak ve hayat tecrübelerine göre ölümcül olan ve araya iyileşme girmeden ölümlle sonuçlanan hastalıktır.⁷⁷

Maliki alimlerinden olan *el-Lahmî*, hasta olan kimsenin evliliğinin caiz olup olmaması bakımından marazu'l-mevti şöyle açıklamıştır:

a) Ölümle sonuçlanma ihtimali olmayan hastalıklar. Bu sınıf kapsamında olan hastalıklarda nikah akdi caiz sayılır. Dolayısıyla böyle bir hastalıkla hasta olan kimsenin evliliği caizdir.

b) Felç ve cüzâm hastalığı gibi uzun süren ve ölüm korkusu taşıyan hastalıklar. Bu durumda eğer nikah akdi hastalığın henüz başlangıcında yapılmışsa, akit caiz olur.

c) Tamamen ölüm korkusu taşıyan hastalıklar. Bu tür hastalığa yakalanan kimsenin yaptığı evlilik sahih değildir.

⁷⁶ Mecelle M. 1595; Sa'dî Ebu Ceyb, "Marazu'l-Mevt", *el-Kâmûsül-Fıkhî Luğaten ve'stilâhen*.

⁷⁷ Ali BAKKAL, "Maraz-i Mevt", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2003, c. 28, s. 39.

d) Ölüm korkusunu taşıyan ve uzun sürmeyen hastalıklar. Bu tür hastalıklarda yapılan nikah akdinin hükmü konusunda Maliki alimler tarafından üç görüş ortaya konulmuştur:

1) Nikah akdi fasit olup miras sonucu doğurmaz. Mezhepteki meşhur görüşü de bu yöndedir.

2) Bu hastalığa yakalanan kişi, eğer evlenmeye ihtiyacı varsa (İhtiyaçtan dolayı evlenmesi uygun görülen kişi), o nikah akdine cevaz verilir. Aksi halde evlenmesi, caiz olmaz.

3) Bu tür hastalığa yakalanan kişinin nikah akdi mutlak anlamda caizdir. Bu üçüncü görüşü savunan alimler, İmam Malik'ten gelen bir rivayete dayanmışlardır. Bu rivayete göre, İmam Malik'in şöyle dediği kaydedilmiştir. "Hasta olan kimse, hastalığı nasıl olursa olsun nikah akdi geçerlidir."⁷⁸ Fakat Maliki Mezhebinde bu görüş zayıf bir görüş olarak kabul edilmiştir. Burada not düşmemiz gerekir ki, Maliki mezhebinde bazı konularda İmam Malik'in birden fazla görüş beyan ettiğine rastlanabiliyor. İlerleyen zamanlarda belli gerekçelerden dolayı mezhep alimleri arasında İmam'ın farklı görüşleri arasından birini tercih eden alimler çıkabilmektedir. Ya da İmam Malik, görüşlerden birinden vazgeçtiği durumlar olabiliyor.

Bu mesele ile ilgili mezhepler arasındaki ihtilafı, şöyle izah edilebilir. Maraz-i mevt hastalığa yakalanan kimsenin nikah akdi Maliki'lere göre caiz değilken, diğer Mezhepler (Hanefî, Şafii ve Hanbeli) bu akde cevaz vermişlerdir.

A. HANEFİ ŞAFİİ VE HANBELİ MEZHEPLERİN GÖRÜŞ VE DELİLLERİ

Hanefî, Şafii ve Hanbeli Mezhepleri, Maliki'lere farklı olarak hasta olan kimsenin nikah akdinin caiz olduğu yönünde görüş beyan etmişlerdir. Onlara göre bu tür evliliklerde mehr-i misil verilmeli ve kadının mehri, tüm mehirler gibi hastanın malının üçte birinden değil de tüm mal varlığından tahsil edilmelidir.⁷⁹

Hanefî Mezhebinin önemli kaynaklarından İmam Muhammed'in *el-Hucce alâ elhli'l-Medine* adlı eserinde, Ebu Hanife'nin görüşü zikredilmekte ve konuya ilişkin

⁷⁸ Karafî, Ebu'l-Abbâs Şehâbuddîn Ahmed b. İdris b. Abdurrahman, *ez-Zehîre*, 1.baskı, Beyrut, 1994, IV, s. 208.

⁷⁹ Tahâvî, Ebu Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme, *Muhtasarü İhtilafî'l-Ulema*, 1.baskı, Bayrut, 1995, II, s.351.

şöyle bir ifade yer almaktadır: "Hasta olan bir erkek veya bir kadının evlenmesi caizdir. Taraflar, birbirlerinin mirasçısı olurlar. Hastalık sonucunda erkek ölürse, kadın belirlenen mehrini alır."⁸⁰

Konu ile ilgili yine Ebu Hanife'den gelen bir rivayete göre şöyle dediği kaydedilmiştir: (Böyle bir nikah akdi kıyıldığı zaman, bu nikah sahih olur. Çiftler birbirlerinin mirasçısı olur. Kadın da mehr-i müsemmayı hak eder. Ancak koca, ölmeden önce, mehr-i misilden daha fazla bir mehirle evlenirse, kadın sadece mehr-i misle hak kazanır.)⁸¹

Konuyla ilgili Ebu Hanife'nin görüşlerine benzer bir görüş de, İmam Şafii'den rivayet edilmiştir.⁸² Hanbeli Mezhebinin bazı kaynaklarında da hasta olan kimsenin evliliği ile ilgili hükmün caiz olduğu zikredilmiştir.⁸³

Görüldüğü gibi görüşlerini zikrettiğimiz bu mezheplerin hepsi, maraz-i mevte yakalanan kimsenin evliliğine cevaz vermişlerdir. Bu Mezheplerin delillerinden bazıları şunlardır.

Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur. "*Beğendiğiniz kadınlardan nikahlayın.*"⁸⁴ Söz konusu Mezhepler, ayet-i kerimeyi yorumlarken onu, umumi manada kullanmış olup nikah akdinde ölümcül hastalığa yakalanmış bir kişi bile olsa hasta olan kimsenin yaptığı nikah akdi ile sahih olan kimsenin nikah akdi arasında bir fark yoktur. Sahih demek, fıkıh ilminde, sağlığı yerinde olan kimsedir. Dolayısıyla onun evliliği ile hasta olan kimsenin evliliği arasında ayırım yapmamışlar, her ikisinin nikah akdinin caiz olduğuna hüküm vermişlerdir.

Yine aklî olarak da meseleye şöyle yaklaşmışlardır. Evliliğin gerçekleşmesiyle kadın ile erkek, birbirlerine mubah olacakları gibi, hasta olan kimse için de aynı durum söz konusudur. Malikilerin mirasçılarının mağduriyeti olarak kullandıkları aklî delile karşılık olarak Hanefî, Şafii ve Hanbeli alimleri, mirasçılardan dolayı, hasta olan kimse hakkında böyle bir hüküm vermenin uygun olmadığını söylemişlerdir. Bu hüküm,

⁸⁰ Şeybânî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Hasan b. Ferkad, *el-Hucce alâ Ehli'l-Medine*, Âlemu'l-Kutubi, Beyrut, 3.baskı, H. 1403, III, s. 495.

⁸¹ Şeybânî, *a.g.e.*, III, s. 495.

⁸² Şafii, Ebu Abdillâh Muhammed b. İdris b. Abbas b. Osman b. Şafii b. Abdülmuteleb b. Abdi Menâf el-Metlebî el-Kureşî el-Mekkî, *el-Umm*, Bayrut, 1990, IV, s.108.

⁸³ İbn Kudâme, Ebu Muhammed Mevkifiddin Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Makdisî, *el-Mugnî*, Mektebetu'l-Kâhire, 1968, VI, s. 150.

⁸⁴ en-Nissa, 4/3.

mirasçılarının mağduriyetini gerekçe göstererek verilirse, onların onaylamasıyla geçerli sayılacaktır. şeklinde cevap vermişlerdir.

Malikilerin tarafların hakkını korumak olarak verdikleri gerekçeye karşılık olarak diğer mezhepler, tarafların hakkından dolayı böyle bir hüküm vermenin uygun olmadığı şeklinde cevap vermişlerdir. Çünkü öyle olsaydı, ilgili kişi, hakkından vazgeçip evliliği onaylarsa, nikah akdi geçerli sayılacaktır.⁸⁵

Malikiler, bu evlilik gerçekleşip feshedilmeden önce zifafa girilip sonra da adam ölürse kadının hakedeceği mehir konusundaki hükmü, hibe ile kıyas yapmışlardır. Zira, hibe veren kişi, vefat edince o hibeyi terekenin üçte birinden tahsis edilecektir. Cumhur alimleri bu kıyasın doğru bir kıyas olmadığını öne sürmüşlerdir.

Yine Malikilerin, maraz-i mevte yakalanan kimse boşamasına kıyas yaparak, bu halde iken nikah akdi yapan kimsenin var olan mirasçılara yeni bir mirasçı ilave edileceği, dolayısıyla nikah akdinin caiz olmadığına dair kükmüne karşılık, diğer mezhepler, bu kıyasın maslahî bir kıyas olup fukahânın büyük çoğunluğuna göre, maslahî kıyasın caiz olmadığını savunarak Malikilerin gerekçesini uygun bulmamışlardır.⁸⁶

Hanefi, Şafii ve Hanbeli Mezheplerine göre, bütün bu deliller dikkate alındığında, hasta olan kimsenin kadın olsun, erkek olsun evlenmesine mani olacak bir durum söz konusu değildir.

B. MALİKİ MEZHEBİNİN GÖRÜŞ VE DELİLLERİ

Maliki Mezhebine göre maraz-i mevt hastalığına yakalanan kimsenin, erkek olsun kadın olsun, evlenmesi caiz değildir. Böyle bir evlilik meydana geldiğinde, evliliğin feshedilmesi gerekir.⁸⁷

Böyle bir evlilik vuku bulup da feshedilmeden önce hasta olan kimse sağlığına kavuştuğunda, evliliğin geçerli sayılıp sayılmayacağı konusunda Maliki alimleri arasında ihtilaf olmuştur. Bu ihtilafın sebebi, konuya ilişkin İmam Malik'ten gelen iki farklı rivayetin bulunmasıdır. Fakat Maliki Mezhebinin bazı kaynaklarında, İmam

⁸⁵ Fandelâvî, Ebü'l-Haccâc Yusuf b. Dûnâs el-Fandelâvî, *Tehzîbü'l-Mesâlik Fî Nüsreti Mezhebi Malik*, Memleketü'l-Magribiyye, 1998, IV, s. 81.

⁸⁶ İbn Rüşd, Ebi'l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Hafîd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, Kahire, 2004, III, s. 69.

⁸⁷ Malik b. Enes, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, (İbnu'l-Kâsım'den Sehnun Rivayeti), 1. Baskı, Beyrut, 1994, II, s. 170; İbn Abdilber, Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed, *el-Kâfi fî Fıkıh Ehli'l Medine*, Mektebetü'r-Riyâd, 2. baskı, 1980, Tahkik: Muhammed Ehîd Veledu Mâdik el-Mürîtanî, II, s. 548.

Malik'in bu konuyla ilgili iki görüşün birisinden vazgeçtiğine dair bilgiler yer almaktadır. İmam Malik'in önemli talebelerinden olan İbnü'l- Kâsim, hocasıyla arasında geçen bir konuşmayı şöyle kaydedilmiştir: İmam Malik'in ders halkasında iken, önceden aldığım ders notlarımda, şöyle yazmıştım: "Böyle bir evlilik sonrasında, akit feshedilmeden önce, hasta olan kimse sağlığına kavuşsa bile, evlilik feshedilir." Bu yazıyı, İmam Malik'e gösterdiğimde bana; "Bu tür ifadeler içeren bu yazıyı sil." dedi.⁸⁸

İmam'ın talebesine söylediği bu sözlerden, kendisinin bu konuyla ilgili önceki görüşünden döndüğü anlaşılmaktadır. Bu görüşe göre, İmam Malik hasta olan kimse, evlilik akdi yapıldıktan sonra, henüz evlilik feshedilmeden iyileşirse, evliliğin geçerli sayılacağına dair hüküm vermiş oldu.

İbnu'l-Kâsim'in kayıtlarında, İmam Malik'in meseleyle ilgili ilk görüşünden döndüğüne dair yazılar mevcut olsa da, Esbeg, Eşhab ve Sahnun başta olmak üzere, bazı Maliki alimleri, İmam Malik'in ilk görüşünü benimsemiş ve onlara göre hasta olan kimse, evlendikten sonra iyileşse bile, o evlilik feshedilir. Bu alimler, konuyla ilgili dayandıkları delil ve gerekçeleri şöyle açıklamışlardır. Bu nikah akdi, sahih olmayan bir durumda yapılmıştır. O durumun ortadan kalkmasıyla nikah akdinin sahih olduğu anlamına gelmez. Bu açıklamalarına dair şöyle bir benzetme yapmışlardır:

Bu durumdaki kişinin Evlenilmesi caiz olmayanların durumudur. (geçici mahremi olan kimseler) veya Cuma ezanı esnasında yapılan bir alış-veriş akdinin haram olması gibi. O kişiler arasındaki mahremlüğün kalkmasıyla yapılan evlilik sahih sayılmayacaktır. Keza, Cuma namazı vaktinde yapılan alış-verişin haram olması, o vakitte yapılan alış-verişin, cuma namazının bitmesiyle sahih bir alış-veriş haline dönmeyecektir. Dolayısıyla, hasta olan kimsenin hasta iken, yaptığı nikah akdi de o hastanın iyileşmesiyle akit, sahih hale gelmez.

İbnü'l-Kasim gibi, İmam Malik'in konuyla ilgili ikinci görüşünü benimseyen diğer alimler ise, şöyle bir açıklama yapmışlardır: Hasta olan kimsenin yaptığı nikah akdi, ölüm korkusundan dolayı sahih sayılmamıştır. Ölüm korkusu olmasaydı hastalık, nikahı feshedilebilmesi için illet olarak kabul edilmeyecektir. Hasta olan kimsenin, o

⁸⁸ Malik b. Enes (İbnu'l-Kâsim'den Sahnûn Rivayeti), a.g.e., II, 170; İbn Rüşd el-Ced, Ebu'l-velid Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtubi, *el-Bayânu ve't-Tahtîl ve's-Şerh ve't-Tevcih ve't-Ta'lîl Li Mesâilil-Müstehrece*, 2.baskı, Beyrut, 1988, Tahkik: Muhammed Hacı, IV, s. 373.

hastalıktan kurtulup ölmeyeceğini bilmenin bir yolu olsaydı, onun yaptığı nikah akdi, geçerli sayılacaktı.⁸⁹

İbnü'l-Kâsim ile benzer görüşü paylaşan alimler, mezhebin meşhur görüşünü temsil etmektedir. Dolayısıyla, konuyla ilgili Maliki Mezhebindeki görüşü, İmam Malik'in ikinci görüşünün daha kuvvetli olduğu kabul görmüştür.

Genel olarak Maliki Mezhebinin içinden meseleye bakıldığında, şöyle bir netice ortaya çıkmaktadır: Maliki Mezhebine göre, maraz-i mevte yakalanan kimsenin, kadın olsun erkek olsun, yaptığı nikah akdi caiz değildir. Ola ki, Nikah akdi gerçekleşirse ve bundan sonra zifafa girilmiş olsa da, olmasa da o evlilik feshedilir. Bu durumda, eğer zifaktan önce nikahı feshedilirse kadının mehir hakkı düşer. Şayet, zifafa girilmiş ise, İmam Malik'e göre, kadın mehr-i müsemmayı hak eder.

Fakat Maliki mezhebine mensup bazı alimlere göre, bu durumda kadın, mehr-i misil-i hak eder. Şayet, bu evlilik gerçekleşip de hasta olan kimse vefat ederse, taraflar birbirinin mirasçısı olmaz. Bu evlilikten çıkacak kadının mehri, vefat eden kişinin vasiyeti ve bağışlarından önce mal varlığının üçte birinden verilmesi gerekir.⁹⁰

Malikiler, bu görüşü savunurken, birçok delil ortaya koymuşlardır. Bununla birlikte en fazla kıyasa başvurdukları görülmektedir. Şöyle ki, hasta olan kimsenin nikah akdini, hibeye kıyas yaparak, sahih bir akit olmadığı, dolayısıyla caiz olmadığına hüküm vermişlerdir. Zira, maraz-i mevt hastalığı yakalanan kimsenin yaptığı hibenin, ancak malının üçte birinden çıkarılmasına cevaz verilmiştir.

Hastanın nikah akdinin caiz olmadığı ile ilgili öne sürdükleri bir başka gerekçe de, hastanın kendi mirasçılarına yeni bir mirasçı ilave edilmesine, dolayısıyla onlara zarar vermeye sebep olacaktır. Bu durmu önlemek için, onun hasta iken yapacağı evliliğe engel olunmalıdır. Buna rağmen evlilik gerçekleşirse, bu evlilik sahih bir evlilik sayılmayacaktır.

Yine, maraz-i mevte yakalanan kimsenin durumu, ehliyet arızalarından kabul edilmekte ve buna bağlı olarak bazı tasarruflarında, hacredilmesi⁹¹ gerektiği kabul edilmiştir. Zira, bu kişi, mirasçıların hakkını korumak için malının üçte biriyle onu

⁸⁹ İbn Rüşd el-Ced, a.g.e., IV, 373.

⁹⁰ Malik b. Enes (İbnü'l-Kâsim'den Sahnûn Rivayeti), a.g.e., II, 171; İbn Abdulber, a.g.e., II, s. 548; İbnü'l-Hâcib, Ebu Amr Cemâluddin Osman b. Ömer b. Ebi Bekr, *Câmiu'l-Ümmehât*, Dimâşk, 2000, Tahkik: Ebu Abdurrahman el-Ehzarî, s. 270.

⁹¹ Hacr kelimesi, İslam hukukunda, bir kişinin sözlü tasarruflarında men edilmek anlamında kullanılmıştır.

hacredilmiştir. Nikah, bir akittir. Mahcûr olan kimsenin de mu'âvaza⁹² haricindeki akitleri geçersiz sayılmıştır. Buna göre, hasta olan kimsenin nikah akdi geçersiz sayılır.⁹³

Bu hususu şu örnekle açıklayabiliriz: Maraz-i mevt hastalığına yakalanan kimse, borçlu olduğu zaman, alacaklıların hakkını korumak için tasarruflarında hacr edilmesi gerekir. Onun bazı tasarrufları, alacaklılarının onaylamasıyla ancak geçerli olabilir. Bu durumda olan kimsenin borçlularının haklarını korunduğu gibi, mirasçılardan da haklarını korumak gerekir. Bunun için de ölüm hastasının hacredilmesi gerekir.

Malikilerin ortaya koydukları bir başka gerekçe, maraz-i mevte yakalanan kimsenin yaptığı boşamanın geçerli olmamasıdır. Bazı Maliki alimler, bu duruma kıyas yaparak, evlilik akdini sahih bir evlilik olarak saymamışlardır. Onlara göre, nasıl ki hasta halindeyken kadının boşanması halinde onu mirastan mahrum bırakma tehlikesi varsa, o bu haldeyken de evlenmesi de, mevcut olan mirasçılara yeni bir mirasçı ilave etme durumu vardır. Dolayısıyla bu evliliğin men edilmesi gerektiğini savunmuşlardır.

C. DEĞERLENDİRME

Malikilerin maraz-i mevt halinde olan hastanın yapacağı nikahı geçerli saymamalarının, dayandıkları delil ve gerekçelere bakıldığında, bir zararın ortadan kaldırılmasına yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Fakat diğer mezheplerin konuya ilişkin görüşlerine bakıldığında, orada bir menfaatin celbedilmeye çalışıldığı hissedilmektedir. Dolayısıyla iki taraf da ya bir zararı defetme veya bir menfaati celbetme çabasıdadır. Zira, İslam hukukunun temel amaçlarında, bir zararı önlemek olduğu gibi bir menfaati de celbetmek vardır. Birine menfaat sağlamak için bir başkasına zarar vermek de, İslam hukukunun amaçları dışındadır. Dolayısıyla bu meselede orta bir yol bulmak gerekir.

Bu anlamda, Hastanın iyileşmesiyle nikah akdinin geçerli sayılacağını savunan görüşü isabetli olmuştur. Maliki Mezhebinin bu konudaki meşhur görüşünü temsil eden alimlerin görüşü bu yönde olduğunu gördük. Bu görüşte bahsi geçen İslam hukukunun iki amacının orta yolun buldukları düşünülebilir. Zira İmam Malik, zaten bu konuda ilk görüşünden dönmüştür.

⁹² Mu'âvaza kelimesi, Takas usulu alış-veriş akdi için kullanılan bir kavramdır.

⁹³ Fendelâvî, *a.g.e.*, IV, 82.

Nikah akdi yapıldıktan sonra zifafa girilip girilmediği meselesine gelince, zifafa girildiği zaman, evliliğin geçerli sayılacağı görüşü problemi çözme noktasında, daha isabetli olmuştur. Aksi halde, kadının mağduriyeti söz konusu olacaktır. Zira, Maliki alimleri, konuyla ilgili verilmiş olan hükmün müstehap olduğunu söylemişlerdir.

II. KADININ KENDİ ÇOCUĞUNU EMZİRME YÜKÜMLÜLÜĞÜ

Emzirme konusu, fıkıh kitaplarında **Radâ'** bahislerinde ele alınmaktadır. Süt emmek, manasına gelen bu kavram, Fıkıh ilminde şöyle tanımlanmaktadır. En az dokuz yaşında olan bir kadının sütünün vakt-i muhsusunda bir çocuğun midesine girmesidir.⁹⁴ Radâ' kelimesinin bir başka tanımı, "bir kadının sütünün emzirme yoluyla ya da başka bir şekilde içilip yutulması demektir. Süt anneye murdi'/murdia, süt verilen çocuğa radî', sütanne tutan kimseye musterdi' süt akrabalığına da karâbetü'r-radâ' denmektedir."⁹⁵ Radâ' kelimesinin bir de örfî manası vardır. Bu manaya göre Rada', insan sütünün gıda yerinde kullanılmasıdır.⁹⁶ Bazı fıkıh kitaplarında bu kavram, hıdane⁹⁷ başlığı altında yer almaktadır.

Çalışmamızın bu bölümünde, kadının kendi çocuğunun emzirmesi hususunda, mezheplerin verdiği hükmü ve bu bağlamda Malikilerin diğer mezheplerden farklı olarak görüş beyan ettikleri noktaları ele alacağız. Konuyu ele alınırken ilgili bazı soruların cevabı bulunmaya çalışılacaktır. Bu sorulardan bazıları şunlardır:

Mutlak anlamda bir kadın, kendi çocuğu emzirmekle mükellef midir? Maddî durumu iyi olan veya üst düzey bir statüye sahip olan kadınlar, kendi çocuklarını emzirmekle mükellef midir? Yoksa, bir başka kadına emzirtebilir mi? Çocuğun babasının bu durumlardaki konumu ne olacak?

⁹⁴ Mehmet Erdoğan, "Radâ'", Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, Ensar Yn, 5.b, İstanbul, 2015.

⁹⁵ Osman KAŞIKÇI, "Radâ'", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2007, c. 34, s. 384.

⁹⁶ Ebu Abdullah Muhammad el-ensârî er-Rasâ', *Şerh Hudûd İbn Arafê*, Dâru Garbi'l-İslâmî, 1. Baskı, 1993, Tahkik: Muhammed Ebü'l-Ecfân ve Tâhir el-Ma'mûrî, s. 316.

⁹⁷ Hadane kelimesi, Mehmet ERDOĞAN'ın Fıkıh ve Hukuk Terimleri sözlüğünde şöyle açıklanmıştır: "kendi işlerini göremeyecek çağdaki çocuğa yetkili olan kimsenin belirli bir süre içinde bakması ve onu terbiye etmesi olarak, tanılan bir hak ve görevdir."

A. HANEFİ ŞAFİİ VE HANBELİ MEZHEPLERİN GÖRÜŞ VE DELİLLERİ

Konuya ilişkin (Cumhur) göre, bir kadın kim olursa olsun, isterse statüsü en üst düzeyde olan kadınlardan olsun, kendi çocuğunu emzirmesi, onun hakkıdır. Dolayısıyla çocuğu emzirmesi, zorunlu değildir. Hanefî kaynaklarında bu konuyla ilgili ifadeler şöyledir: "Eğer çocuğun annesi onu emzirmekten kaçınırsa, bu durumda zorlanamaz. Çünkü, evlilikte onun üzerindeki sorumluluklar, kocasının manevi ihtiyaçlarını karşılamaıdır. Bunun dışında evin temizlenmesi, yemek yapması kocasının elbiseleri yıkaması gibi işleri yapmak zorunda değildir. Bu işler ona, diyaneten emredilir. Çocuğun emzirmesi de bu kapsamdadır"⁹⁸

Aynı şekilde Şafii kaynaklarında, "Çocuğun babası, nafaka ile mükellef olan kişilerden ise annesi emzirmeye zorlanamaz."⁹⁹ şeklinde ibareler yer almaktadır. Burada hemen bir not düşmemiz gerekir ki, İslam hukukunda kişi bazı geçici durumlarından dolayı geçici olarak nafakadan muaf tutulmuştur. Bahsi geçen bu ifadelerde çocuğun babası nafaka ile mükellef olan kişilerden kastedilen bu olmaktadır. Dolayısıyla burada çocuğun annesinin, onu emzirmeye mecbur tutulabilmesi için annesinin, çocuğun babasının nikahı altında olması gerektiği, babasının da nafaka ile yükümlü olan kişilerden olması gerektiği anlaşılmaktadır.

Keza, Hanbeli kaynaklarında bu durum ile ilgili şöyle bir ifade yer almaktadır: "Çocuğun emzirmesi babasının sorumluluğudur. Kadın kim olursa olsun, çocuğun babasının nikah altında olsa da, çocuğun babası, annesini emzirmeye zorlayamaz."¹⁰⁰

Bu ifadelerden anlaşılıyor ki, Hanefî, Şafii ve Hanbeli mezheplere göre, bir kadın, çocuğunu emzirmeye zorlanamaz. Ayrıca kadın, kendi çocuğunu emzirmek istediğinde, ne çocuğun babası ne de başkası ona mani olabilir. Aksi bir durum olup da, çocuğunu emzirmeyi kabul etmiyorsa babası, çocuğunu emzirecek bir başka kadın bulmakla mükelleftir. Ancak çocuğu emzirecek başka bir kadın bulunamadığında zaruretten

⁹⁸ Serahsî, Şemsu'l-Eimme Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl *el-Mebsût*, Dârul-Marife, Bayrut, 1993, V, s. 209.

⁹⁹ Yemenî, Ebu'l-Huseyin Yahya b.Ebi'l-Hayır b. Sâlimi'l-İmrânî, *el-Beyânu fî Mezhebi's-Şafii*, XI, s. 264.

¹⁰⁰ İbn Kudame, *a.g.e.*, VIII, s. 250; Ebu'l-Mevâhib, el-Huseyin b. Muhammed el-Akberî, *Rûûsu'l-Mesâili'l-Hilâliyye alâ Mezhebi Ebi Abdullah Ahmed b. Hanbel*, Mektebeu'l-Esedî, I.baskı, tsz, Thakîk: Abdülmelik b. Abdullah b. Dahîş, II, s. 1342.

dolayı bu görev annesine düşecektir.¹⁰¹ Çünkü bu meselede asıl olan, çocuğun hayatını korumaktır.

Cumhur alimler, konuyla ilgili birçok delile dayanmışlardır. Bu delillerin büyük bir kısmı Kur'an-ı Kerim ayetlerindedir. Bunlardan bazıları şunlardır.

"*Anneler, çocuklarını tam iki sene emzirirler. (Bu hüküm) süt emzirmeyi tamamlamak isteyen kimseler içindir.*"¹⁰² Cumhur alimleri, bu ayeti yorumlarken, şu açıklamalarda bulunmuşlardır: Ayetteki ifadeler, hem vacip hem de kişi haklarını içermektedir. Ayetin vacip yönünü tercih eden müçtehidler, kadının, çocuğunun emzirmesinin vacip olduğuna hüküm vermişlerdir. Şafii kaynaklarında, bu ayeti "*Eğer anlayamazsanız, çocuğu baba hesabına başka bir kadını emzirecektir.*"¹⁰³ ayetiyle bağlantı kurarak ayetin manasında kadının hakkı alma yönünü tercih etmişlerdir. Dolayısıyla bu durum anneler için bir hak meselesidir. Onların bu hakkı kullanması konusunda kimse zorlayamaz.

Eğer, kadına, kendi çocuğunu emzirmek vacip olsaydı, diğer ayet-i kerimede başka bir kadına emzirtecek, diye açıklamada bulunulmazdı. Ayetteki bu ifadeler olmasaydı, bir kadın zaten bu konuda kocasına karşı koyamazdı. Nitekim, ayetin devamında, meseleye daha açıklık getirmek için şöyle bir ifade vardır: "*Sizin için (çocuğu) emzirirlerse (emzirme) ücretlerini de verin.*" Bu ifadeden anlaşılıyor ki, çocuğunu emzirmesi, annesine vacip değildir. Annesine vacip olsaydı, ayette, ücretten bahsedilmesi, söz konusu olmayacaktır. Bu ayet, kadının bu konuda muhayyer olduğunu göstermektedir. Bir zaruret olmadıkça, çocukları emzirme konusunda kadınları kimse zorlayamaz.¹⁰⁴

Ayrıca çocuğun babası, karısına çocuğu emzirmek için ücret vermek istediğinde, çocuğun annesi, ücreti alıp almamakta muhayyerdur. Zira, kadın hakkından vazgeçerek ücretsiz olarak kendi çocuğunu emzirmeyi kabul ederse kocasının, ona ücret verme sorumluluğu ortadan kalkacaktır.¹⁰⁵

¹⁰¹ Muhammed ez-Zuhayli, *el-Mü'temed Fi'l-Fıkıhü's-Şafii*, 3. baskı, Dimeşk, 2011, IV, s. 319.

¹⁰² el-Bakara, 2/233.

¹⁰³ et-Talak, 65/6.

¹⁰⁴ Muhammed ez-Zuhayli, a.g.e., IV, s. 319.

¹⁰⁵ Muhammed ez-Zuhayli, a.g.e., IV, s. 320.

B. MALİKİ MEZHEBİNİN GÖRÜŞ VE DELİLLERİ

Maliki Mezhebine göre bir kadın, çocuğunun babasıyla aynı nikah altında buldukları sürece, yaşadığı toplumda statüsü, alt düzeyde olan kadınlardan ise, çocuğu emzirmesine mani olacak herhangi bir sağlık sorunu da yoksa, çocuğunu emzirmekle mükelleftir. Bu durum, Maliki kaynaklarında, "Buna mükellef olmayan kadınlar hariç anneler istese de istemese de çocuklarını emzirmelidirler. (...) Emzirmekle mükellef olmayan kadınlar, statü düzeyi yüksek olan ve zaruretten dolayı emziremeyen kadınlardır"¹⁰⁶ şeklinde geçmektedir.

Keza, bir başka kaynakta, "Kocasıyla aynı nikah altında olup statüsü düşük olan kadınlar, çocuklarını emzirmek zorundadır."¹⁰⁷ ifadeler yer almaktadır. Kaynaklarda yer alan bir başka ifade, "Anne, toplumsal statüsü yüksek kadınlardan olmadıkça, bir hastalık veya süt kıtlığı olmadıkça, çocuğunu emzirmek zorundadır."¹⁰⁸ şeklindedir. Bu ifadelerden, Maliki Mezhebine göre annelerin çocuklarını emzirme zorunluluğunun, toplumdaki statü düzeyine bağlandığı anlaşılmaktadır.

Yüksek statüye sahip olan kadınlar, çocuklarını emzirmek hususunda muhayyerdirler. Hatta bol miktarda sütü olsa da çocuklarını emzirmekle mükellef değildir. Fakat çocuğu, başka bir kadına emzirtmeye kalkılıp da çocuk, o yabancı kadından emmeyi kabul etmediyse, o zaman annesinin statü düzeyi ne olursa olsun çocuğunu emzirmesi gerekir. Bunun karşılığında, kocasından ücret talep edemez. Fakat bazı Maliki alimlerine göre kadın, yüksek düzey bir statüsü olduğunda dahi, çocuğunu emzirmek için kocasından ücret alabilir. Mezhebin içinde bu görüşü benimseyen Maliki alimlerden, İbn Arafe, el-Lahmî mevcuttur.¹⁰⁹

Statü düzeyi düşük olan bir kadın, herhangi bir sebepten (hastalık, sütün olmaması) dolayı çocuğunu emziremiyorsa, çocuğun babası, ücret karşılığında çocuğunu emzirtmek üzere başka bir kadına ücret vermekle mükelleftir. Ayrıca, çocuğun annesi, babasının nikah altında değilse, (boşanmışsa) çocuğunu emzirmekle

¹⁰⁶ Malik b. Enes (İbnu'l-Kâsim'den Sahnûn Rivayeti), *a.g.e.*, II, 304.

¹⁰⁷ İbnul-Hâcib, *a.g.e.*, 334; Kâdî Abdülvehhâb Bağdâdî, Ebu Muhammed Abdulvehhab b. Ali b. Nesr es-Sa'lebî el-Bağdâdî, *et-Telkîn*, Vezâretu'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslamiyye, 2.baskı, Rabat, 2007, 123.

¹⁰⁸ Kâdî Abdülvehhâb Bağdâdî, Ebu Muhammed Abdulvehhab b. Ali b. Nesr es-Sa'lebî el-Bağdâdî, *el-İşrâf alâ Nuketi Mesâilu'l-Hilâf*, Dâru İbn Affân ve İbnu'l-Kayyim, 1.baskı, Kahire 2008, II, s. 809; es-Seyid Osman b.Hüseyn Berrî el-Cüalî, *Sirâcüs-Sâlik Şerhu eshelü'l-Mesâlik*, Beyrut, 2004, s. 375; *el-Maûne alâ Mezhebi Âlimi'l-Medîne*, Mektebetu't-Ticariyye, Mekke, I, s. 934.

¹⁰⁹ Hattab, Şemsüddîn Ebu Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahman et-Tarabülsî el-Mağribî, *Mevâhib el-Celîl Fî Şerhi Muhtasari'l-Halîl*, Dâru'l-Fikir, 2.baskı, 1992, IV, s. 213.

mükellef değildir. Bu durumda çocuğun annesinin isteği üzere, ücret karşılığında çocuğunu emzirme hakkı vardır.

Meseleye, yetim çocuklar açısından bakıldığında, kocası ölmüş olan kadınlar, çocuğun malı varsa o maldan ücret alarak, onu emzirme hakkına sahiptir. Çocuğun mal varlığı yoksa da, çocuğunun nafakası, annesinin üzerinde olmadığı halde, onu mecburen emzirecektir.

Malikiler, bu mesele ile ilgili Kur'an-i Kerim ve hadislere dayanarak birçok delil ortaya koymuşlardır. Bu delillerden bazıları, şunlardır; " *Ve eğer bundan sonra sizin için emzirirlerse, o zaman onların ücretlerini verin.*"¹¹⁰ Nitekim, kadının çocuğunu emzirmeyi zorunlu kılan durum babasının hayatta olmasıdır. Babası hayatta olmadığına bu mesele de ortadan kalkmış olacaktır.

Mesele ile ilgili bir başka delil de, şu ayet-i kerimedir; " *Ne bir anne çocuğu ile, ne de kendisi için doğrulmuş olan (baba), çocuğu ile zarara uğratılmasın.*"¹¹¹ Bu ayet-i kerime, çocuğu korumaya yöneliktir. Ayrıca bir önceki ayet-i kerimeyi desteklemektedir.

Malikilerin bu konuyla ilgili asıl dayandığı delil, şu ayet-i kerimedir:

" *Anneler, (nikâhlı olsun veya boşanmış olsun, doğan) çocuklarını tam iki sene emzirirler. (Bu hüküm) süt emzirmeyi tamamlamak isteyen kimseler içindir. (Annelerin) yiyecekleri ve giyecekleri marufla (örf ve adete uygun olarak) kendisi için doğrulmuş olanın (babanın) üzerindedir. (Hiç) kimse kendi gücünün yettiğinden fazlasıyla mükellef (sorumlu) tutulmasın. Ne bir anne çocuğu ile, ne de kendisi için doğrulmuş olan (baba), çocuğu ile zarara uğratılmasın. Ve mirasçının üzerindeki (sorumluluk) da bunun gibidir. Fakat eğer (ana ile baba) istişare ederek (görüşerek) rızalarıyla çocuğu süttten kesmek isterlerse, o taktirde onların ikisi üzerine bir günah yoktur. Ve eğer çocuklarınızı (süt anne tutup) emzirtmek isterseniz, vereceğinizi (taktir ettiğiniz emzirme ücretini), marufla (örf ve adete uygun olarak süt anneye) teslim ettiğiniz zaman artık sizin üzerinize bir günah yoktur. Ve Allah'a karşı takva sahibi olun. Allah'ın yaptıklarınızı çok iyi gördüğünü bilin!"*¹¹²

¹¹⁰ et-Talak, 65/6.

¹¹¹ el-Bakara, 2/233.

¹¹² el-Bakara, 2/233.

Bu ayette bahsi geçen, tam iki sene emzirme meselesi, haber siğasında kullanılsa da Maliki alimler onu, emir olarak yorumlamışlardır. Bundan dolayı, anneler çocuklarını emzirmek zorundadır.

Çocuğun babası, nafaka ile yükümlü olduğundan anne, çocuğunu ücretsiz emzirmek zorundadır. Boşanmış bir kadın olduğunda, bu boşanma bâin ise, kadının hakkı olarak, çocuğunu emzirmesi, ücrete tabi olacaktır. Fakat bu boşanma, ricî ise bu durumda, iddeti bitene kadar nafaka hakkı olduğu için kocasından ücret alamaz. İddeti bittiğinde, eğer kocasına dönmediyse, ücret alma hakkı doğacak ve makul bir ücret belirlenerek çocuğunu emzirebilecektir. Bu durumda çocuğun babası, annesinin istediği ücretten daha az bir ücret kabul eden başka bir kadın bulsa da, yine bu hak çocuğun annesinden düşmeyecektir.¹¹³ Önemli olan çocuğun annesinden ayrılmamasıdır.

Mesela: Bir kadın, kendi çocuğunu 100TL karşılığında emzirmek istediğinde, çocuğun babası, 50TL karşılığında, çocuğunu emzirmeye razı olan başka bir kadın bulsa dahi o yüz lirayı çocuğun annesine vermeyi kabul etmek suretiyle, çocuğun, annesi tarafından emzirilmesi tercih edilmiştir.

Meseleye bir başka pencereden bakıldığında, toplumların birçoğunda örfe göre kadının kocasından ücret talep etmeden çocuğunu emzirmesi söz konusudur.¹¹⁴ Fıkıh usulü kaynaklarında deliller içerisinde, örfün önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Malikilerde, fıkıh kaidelerinden birinde örfün önemine vurgu yapılarak şu ifadeler yer verilmiştir: "*Örf ile sabit olan nass ile sabit olmuş gibi kabul edilir.*"¹¹⁵, "*Âdet muhkemdir.*"¹¹⁶ Fıkıh usulü kaidelerinde yer alan bu sözler, örfün delil kullanmada önemli bir yere sahip olduğu göstermektedir. Buna binaen, bu meseleyi savunurken, örf deliline dayanılmaktadırlar.

Bu manada çocuğu, başka bir kadına emzirtme imkanı olsa da, bir kadın, kendi çocuğunu kendisi emzirmelidir. Çünkü çocuk, başka bir kadından emmeyi kabul etmiyorsa, doğal olarak annesine zaten dönecek ve onu annesi emzirmek zorunda kalacaktır.

¹¹³ Hattabî, a.g.e., IV, 214.

¹¹⁴ Kâdî Abdülvehhâb Bağdâdî, *el-Maûne alâ Mezhebi Âlimi'l-Medine*, Mektebetu't-Ticariyye, Mekke, I, s. 935.

¹¹⁵ Mecelle, md, 45.

¹¹⁶ Mecelle, md.36.

C. DEĞERLENDİRME

Bu meseleye genel olarak bakıldığında, Maliki mezhebinde konunun kadının toplumdaki statüsüne bağlandığı dikkat çekmektedir. Cumhur bu konuda, kadının statüsünü dikkate almamıştır. Fakat normal şartlarda, aslolan kadının, kendi çocuğunu kendisi tarafından emzirilmesidir. Ortada bir zaruret olmadıkça hiçbir kadın, kendi çocuğunu başka bir kadına, emzirtmeye razı gelmez. Çocuğun geleceği için bir kadının, kendi çocuğunu, kendisinin emzirip elinde yetiştirmesinden daha önemli bir şey söz konusu olamaz. Bir çocuğun kendi annesinin kucağında büyümesiyle başka bir kadının kucağında büyümesi arasında büyük bir fark vardır.

Meseleyle ilgili görüşlerini beyan ederken mezheplerin dayandıkları temel delilin aynı ayet-i kerime olduğu görülmektedir. Fakat ayeti anlama ve yorumlama konusunda ayrılmışlar. Nitekim ilgili ayet, çocuk emzirme konusunda, hem hak hem vacip manaları içermektedir. Bu durumda cumhur, ayetin hak yönünü benimsemişler ve buna göre konuya ilişkin hüküm vermişlerdir. Malikiler ise ayetin manasına yükledikleri vacip ifadesi, zorululuk anlamında söylemişlerdir. Kadının kendi çocuğunu, kendisinin emzirmesi gerektiğine hüküm vermişlerdir.

Ayrıca Malikiler bu ayet-i kerimeye örf kaidelerini de ekleyerek, konuya ilişkin delillerini kuvvetlendirmişlerdir. Delil olarak gösterdikleri ayetten ziyade daha çok örf dayandıklarını görülmektedir.

Bu meseleyi günümüz açısından değerlendirilirse, şöyle bir durum ortaya çıkabilir. Günümüzde iş hayatının her alanında kadınlar yer almaktadır. Hal bu iken anneler çocuklarını emzirmek zorundadır şeklinde fetva verilirse, bu durum işe giden kadınlar için hiç de kolay olmayacaktır. Özellikle kamu yerlerinde çalışan kadınlar bu durumda oldukça zorluk çekeceklerdir. Dolayısıyla, çocuk emzirme konusundaki statü meselesi, sadece makan sahibi olan kadınlar için düşünülmemelidir. İşe giden ve özellikle kamu yerlerinde çalışan her kadın için geçerli olmalıdır.

Malikilerin sistematığı içinde kalarak, meseleyi işe giden anneler ile işe gitmeyen anneler olarak iki guruba ayırmak uygun olacaktır. Bu şekilde, çocukların emzirmesi konusunda işe gitmeyen annelere zorunlu, işe giden anneleri muhayyer bırakmak isabetli olacaktır.

III. HAYIZ HALİNDE MEYDANA GELEN BOŞANMA

İslam hukukuna göre boşanma çeşitleri, sünnete uygunluğu bakımından, sünnî ve bidî, nikahı iptal edip etmeme bakımından da ricî ve bâin şeklinde ayrımlara tabii tutmuşlar. Çalışmamızın bu bölümü, ricî talak konusunu içerecektir.

Kadının hayız halindeyken boşanması tüm Mezheplere göre, bid'i talak olarak değerlendirilmiştir. Fakat asıl ihtilafli mesele, bu durumda yapılan boşamanın, ne tür sonuçlar meydana getireceğidir? Hayız halindeyken karısını boşayan kimse hakkında ne tür hüküm verilir? Bu durumda meydana gelen boşama, Bidî olduğu kesin iken, boşama ricî talak kapsamında olursa, kocanın karısına geri dönmesi konusunda yetkililer tarafından zorlanabilir mi?

Çalışmamızda yer verdiğimiz tüm Mezhep alimleri, hayızlıyken eşini boşayan kimse, karısına geri dönmesi için kendisine tavsiyede bulunmak gerektiği konusunda hemfikirdirler. Fakat bu durumun kocaya bir zorunluk olup olmadığı veya kocanın hakim tarafından zorlanıp zorlanamayacağı konusunda Malikiler ile diğer Mezhepler arasında ihtilaf olmuştur. Cumhur alimlere göre, bu durumda kocasının karısına geri dönmesi mecbur değilken Maliki Mezhebinin görüşü, kocanın karısına geri dönmesinin zorunlu olduğu yönündedir.

A. HANEFİ ŞAFİİ VE HANBELİ MEZHEPLERİN GÖRÜŞ VE DELİLLERİ

Hanefî, Şafîi ve Hanbelî Mezheplerine göre, eşini hayız halindeyken ricî talakla boşayan kimse, karısına geri dönme konusunda muhayyerdir. Kimse onu bu konuda zorlayamaz.¹¹⁷ Konuya ilişkin Hanbelî kaynaklarında şöyle ifade edilmiştir: "Hayız halindeyken karısını boşayan kimse, bu boşama sünnete uygun olmamakla beraber, kocanın karısına dönmesi mustehaptır."¹¹⁸ Bununla beraber, Cumhur içinde olan bazı alimler, hayız halindeyken boşanan kadının temizlik dönemine girmeden önce kocasının ona geri dönmesinin sünnet olduğunu dile getirmişlerdir.¹¹⁹ Keza Şafîi kaynaklarında şu ifadeler yer almaktadır: "Karısını hayız halindeyken boşayan kimse, karısına geri

¹¹⁷ Tahâvî, *a.g.e.*, II, s.379.

¹¹⁸ İbn Kudâme, *a.g.e.*, VII, 367.

¹¹⁹ Mergînânî, Ebû'l Hasan Ali b. Ebî Bekr b. AbdilCelil el-Fergânî, *el-Hidaye Fi Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedi*, Dâru İhyâu turâsu'l-Arabî, Bayrut, tsz, I, s.223; Muhammed ez-Zuheylî, *a.g.e.*, IV, s. 141; el-Ekberî, *a.g.e.*, II, s.1117.

dönmek vacip değildir. (Burada vacip kelimesi zorunlu anlamında kullanılmıştır.) Bunun iki sebebi de vardır. Birincisi, *Şayet kocaları barışmak isterlerse, onlara tekrar geri dönmeye daha çok hak sahibidirler*, ayet-i kerimden hareketle kocasına bir hak tanılmıştır. İkincisi, Ayet-i kerimdeki barış ifadesinin iradeye bağlanmasıdır.¹²⁰

Bundan ötürü, cumhur içerisinde kimi alimler tarafından da kocanın eşine dönmesi mustehap olarak hüküm verilmiştir. Ahmed b. Hanbel'e nisbet edilen bir rivayete göre, aşağıda yer vereceğimiz İbn Ömer'in Hadisindeki emir sigasından hareketle, kocanın eşine geri dönmesinin vacip olduğunu savunmuştur.¹²¹

Bu konuda tartışmaya sebep olan Hadis-i Şerif şudur:

عن مالك عن نافع، أن عبد الله بن عمر طلق امرأته، وهي حائض على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم فسأل عمر بن الخطاب رسول الله صلى الله عليه وسلم عن ذلك، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «مره فليراجعها، ثم يمسكها حتى تطهر، ثم تحيض، ثم تطهر، ثم إن شاء أمسك بعد، وإن شاء طلق، قبل أن يمس فتلك العدة التي أمر الله أن يطلق لها النساء»

Hız. Peygamber, hanımını hayız halindeyken boşayan oğlunun durumunu soran Hız Ömer'e şu cevabı vermiştir: *"Ona emret karısına dönsün, karısı temizlenip hayız görünceye ve tekrar temizleninceye kadar onu nikâhında tutsun. Bundan sonra dilerse onu tutar, dilerse de cinsel ilişkide bulunmadan boşar. İşte Allah'ın kadınların boşanmasında gözetilmesini emrettiği iddet budur."*¹²² Mevsilî eserinde, hayız halinde karısını boşayan kimsenin karısına geri dönmesi konusunda zorunlu olmasa da, kocanın karısına geri dönmesinin uygun olacağını zikredilmiştir.¹²³

Bu alimler meselenin hükmünü ne kadar vacip olarak verseler de, Hanbeli alimlerinden İbn Kudame, hadisteki emir sigasının, mustehap hükmüne hamledilmesi gerektiğini söylemiştir. Böylece, kocanın, karısına geri dönmesinin vacip olduğunu söyleyen alimlerin görüşlerine karşı çıkmıştır.

Bu ifadelerden anlaşılıyor ki, cumhur içerisinde, hayız halindeyken karısını boşayan kimsenin, ricî talak olması durumunda, karısına dönmesinin vacip olduğunu savunanlar, Maliki Mezhebinin görüşüne yakın bir görüş beyan etmişlerdir.

¹²⁰ Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habib el-Basrî el-Bağdâdî, *el-Hâvi'l-Kebîr Fî Fıkıh Mezhebi İmam Şafî*, Beyrut, 1999, (I-XIX), Tahkik: Ali Muhammed Maûd, X, s. 123.

¹²¹ İbn Kudame, *a.g.e.*, VII, s.366-367.

¹²² Malik, Muvatta, Talak, 53; Buhari, Talak, 1; Muslim, Talak, 1. Tirmızı, et-Talak ve'l-Liân, 1.

¹²³ Mevsilî, Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd, *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, Dâru'L-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 1937, III, s. 123.

Cumhur alimler, bu konu ile ilgili birçok delil göstermişlerdir. Bu delillerden biri Kur'an-ı kerimdeki şu ayettir:

ويعولتھن أحق بردهن في ذلك إن أرادوا إصلاحا

" *Şayet kocaları barışmak isterlerse onlara tekrar geri dönmeye daha çok hak sahibidirler.*"¹²⁴

Bu ayetten anlaşılan şudur: Karısını boşayan kimseler, geri dönmek istediklerinde bu konuda hak sahibidirler. Dolayısıyla, bu anlamda kocaya bir hak tanınmıştır. Hak sahibi olan kimse ise hakkını almakta özgürdür. İster onu alır, isterse de ondan vazgeçebilir. Bundan ötürü, bu tür boşamalarda geri dönme konusunda kocayı zorlama gibi bir durum söz konusu olamaz.

Sonuç itibarıyla cumhur içinde, eşini özel günlerindeyken boşayan kimse için, bidî bir boşama yapmış olup eşine dönmesinin vacip olduğunu söyleyenler olduğu gibi müstehap olduğunu söyleyenler de olmuştur. Bununla beraber, bu konuda onu kimsenin zorlayamayacağına da hüküm vermişlerdir. Durum, tamamen kişinin inisiyatifine bırakılmıştır. Kendisi nasıl istiyorsa öyle davranmalıdır. Ancak tavsiye babında ona durum hatırlatılabilir.

B. MALİKİ MEZHEBİNİN GÖRÜŞ VE DELİLLERİ

Maliki Mezhebine göre, karısını hayız halindeyken boşayan kimsenin, bu boşaması geçerli olmakla beraber eğer, ricî bir talak ise o kişinin, eşine geri dönmesinde zorunludur. Ayrıca, karısına geri dönmesi için yetkililer tarafından zorlanabilir. Hayız halindeyken bâin talakla karısını boşadıysa âsî olmakla beraber, karısına geri dönmesinde herhangi bir zorunluluğu yoktur.

Bu meseleyle ilgili Sahnun, İbnu'l-Kâsim'e, " Hayız veya nifâs halindeyken eşini boşayan kimsenin bu boşamasına İmam Malik cevaz verir miydi?" sorusuna, İbnu'l-Kâsim, şöyle cevap vermiştir: " İmam Malik, (*Henüz zifafa girmeyen kadınlar dışında, hayız veya nifâs halindeyken karısını boşayan kimsenin, karısına geri dönmesi mecburdur.*)"¹²⁵

Bu tür boşamalar bidî talak olması hasebiyle haramdır. Maliki alimlerin büyük çoğunluğu da, bu görüştedir. Zira Kâdi Abdul-Vehhab, kadının hayız halindeyken

¹²⁴ el-Bakara, 2/228.

¹²⁵ Malik b. Enes (İbnu'l-Kâsim'den Sehnun Rivayeti), *a.g.e.*, II, s.6.

boşamasını geçerli saymakla birlikte, kocasının haram işlediğini beyan etmiştir. Eğer ricî talak şeklinde boşanma gerçekleşmişse kadının temizlik görüp sonra tekrar hayız dönemine girip temizleyinceye kadar kocasına dönmesi ve onun evinde kalması zorunludur. Bundan sonra da isterse ilişkinin olmadığı dönemde onu boşayabilir.¹²⁶

Boşamanın gerçekleştiği hayız dönemini müteakip olan temizlik döneminde boşanma uygun olmaz. Böyle bir durum meydana gelmişse bu boşama geçerli olmakla beraber kocasının geri dönmesinin bir zorunluluğu olmayacaktır. Çünkü temizlik döneminde meydana gelmiştir.

Maliki Mezhebi içerisinde ricî talakla karısını hayız halindeyken boşayan kimsenin, geri adım atması konusundaki zorunluluğa dair ittifak vardır. Fakat bu dönüşün hangi zaman diliminde olması gerektiği konusunda aralarında görüş ayrılığı olmuştur. Bundan ötürü, bu tür boşama meydana geldiği zaman, boşanan kadının iddet zamanı bitene kadar, kocasının ona dönmesindeki zorunluluk hükmünün geçerli sayılacağını savunan alimler vardır. İmam Malik, İbnu'l-Kâsım ve Maliki alimlerin büyük çoğunluğu bu görüştedir.¹²⁷

Kadının boşandığı hayız dönemi içerisinde kocasının ona dönme zorunluluğu geçerli olup temizlik dönemine geçtiğinde bu zorunluluk ortadan kalkmış olacaktır. Ancak tavsiye anlamında geri dönmesi emredilebilir diyenler de vardır. Eşheb gibi bazı Maliki âlimleri bu görüştedirler.¹²⁸

Malikilerin konuya ilişkin delillerine gelince, cumhur bahsinde geçen İbn Ömer hadisi zikretmişlerdir.¹²⁹

Hadiste geçen, "مره فليراجعها" ifadesi, emir sığıması olduğu için ve usul kaidelerinde emir sığıması, vucubiyet ifade ettiğine göre, hayız halindeyken eşini boşayan kimsenin karısına geri dönmesi konusunda mecburiyet ifade eder.

Ayrıca, Maliki mehebine göre, hayız halindeyken boşanan bir kadın, kocasının onu boşadığı günde iddeti başlamayacaktır. Bu durumda, iddet günler uzamış olacaktır. Dolayısıyla böyle bir durum kadın için oldukça zor olacaktır. Bu vaziyette, kadının hali, kalan hayız günleri içerisinde bir belirsizlik içinde olup muallak bir durumda olacaktır. Ne iddet içinde olan bir kadın ne de evli bir kadın halinde olacaktır. Zira, Allahu Teala

¹²⁶ Kâdi Abdülvehhab, *a.g.e.*, II, s.833.

¹²⁷ İbn Rüşd, *a.g.e.*, II, s. 68.

¹²⁸ İbn Rüşd, *a.g.e.*, II, s.68; Kâdi Abdülvehhâb, *a.g.e.*, I, s. 833.

¹²⁹ Malik, *Muvatta*, Talak, 53; Buhari, Talak, 1; Muslim, Talak, 1; Tirmızı, *et-Talak ev'l-Liân*, 1.

kadınlara, iddetleri uzun olacak şekilde eziyet verilmesini yasaklamıştır. Bununla ilgili Kur'ân'da şöyle buyurulmaktadır:

وإذا طلقتم النساء فبلغن أجلهن فأمسكوهن بمعروف أو سرحوهن بمعروف ولا تمسكوهن ضرارا لتعتدوا
ومن يفعل ذلك فقد ظلم نفسه ولا تتخذوا آيات الله هزوا

" Kadınları boşadığınızda, onlar da bekleme sürelerini doldurdıklarında ya onlarla yeniden evlenip iyilikle tutun ya da iyilikle serbest bırakın. Onları zarar vererek haklarını çiğnemek için nikâh altında tutmayın. Bunu yapan bilsin ki kendine haksızlık etmiştir. Allah'ın âyetlerini sakın alaya almayın."¹³⁰ Bu ayetin nüzûl sebebi, Cahiliye döneminde erkeklerin, eşlerine eziyet etmek istedikleri zaman, hayız halindeyken onları boşayıp temizlik dönemine yaklaştıklarında onlara geri dönmektedir. Allah Teala, kadına karşı uygulanan bu uygunsuz davranıştan dolayı bu ayeti indirmiştir.¹³¹ İşte Malikiler, bu ve benzeri delillerden hareketle, eşini hayız halindeyken boşayan kimsenin ona geri dönmesi hususunun mecbur olduğu görüşünü benimsemişlerdir.

Bu hükmün aynı zamanda bu tür uygunsuz boşama yapan erkekleri cezalandırmak amacıyla verildiği de zikredilmektedir. Belki de aklı başına gelip böyle bir hataya bir daha düşmemesini istenmektedir. Şöyle ki, kocası onu evine geri getirdiğinde hadiste de geçtiği gibi kadın temiz olup tekrar âdet ve tekrar temizleninceye kadar kocası hem onun nafakasıyla mükellef olacak hem de bu süre zarfında, ona dokunma hakkı da olmayacaktır.

Meseleye bu pencereden bakıldığı zaman, alimlerin verdiği bu hükmün erkekler için büyük bir ceza olduğu söylenebilir. Ayrıca temizlik döneminde gerçekleşen boşama ile hayız halindeyken gerçekleşen boşanma aynı olmaz. Çünkü, kadının temiz olduğu dönemde boşanma meydana gelirse ve bundan sonra da geri dönme söz konusu olursa bu durum, kocanın lehine olacaktır.¹³²

C. DEĞERLENDİRME

İslam hukukunda kadınların özel günlerinde bulduklarında meydana gelen boşanmalar bid'i talak bahsi çerçevesinde ele alınmıştır. Kadının bu haldeyken

¹³⁰ el-Bakara, 2/231.

¹³¹ İbn Rüşd el-Ced, Ebu'l-velid Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtubî, *Mukaddimetü'l-Mümeħhidât*, 1.baskı, Beyrut, 1988, Tahkik: Muhammed Hacı, I, s. 500.

¹³² Fandelâvî, a.g.e., IV, s. 95.

boşanması, tüm alimler tarafından sünnete uygun olmayan, boşamalardan sayılmıştır. Durum böyle olmasına rağmen zaman zaman toplumda bu tür boşamalara rastlanmaktadır.

Müslüman toplumlarında, bu tür uygulamalara karşı önlem almak amacıyla, cumhurun bir kısım alimleri tarafından hayız halindeyken karsını boşayan kimsenin karısına geri dönmesinin vacip olduğu yönünde hüküm verilmiştir. Bazıları tarafından da müstehap veya mendup olarak hüküm vermiştir.

Maliki Mezhebinde ise, bu meseleye bir çözüm bulmak için, diğer mezheplerden ayrı bir yöntem benimsenmiştir. Eşini, hayız halindeyken boşayan kimsenin karısına geri dönmesinin zorunlu olduğu yönünde hüküm vermişleridir.

Bu meseleye sosyolojik bir bakış açısıyla bakıldığında, toplum düzenini koruma anlamında ortaya konulan hükümler oldukça anlamlıdır. Çünkü her toplumun başlangıç noktası ailedir. Aile kurumunu sağlam temeller üzerinde kurulmalıdır. Bu durum toplumun geleceği için oldukça önemlidir. Toplumun değerlerini korumak için Mezhepler, kendi sistematığı çerçevesinde konuyla ilgili hüküm belirlemişleridir. Bu hükümler toplumun durumuna göre caydırıcılık özelliği taşımaktadır.

Bir toplum için Malikilerin verdikleri hüküm uygun olabilirken, bir başka toplum için de Cumhurun verdiği hüküm uygun olabilir. Ayrıca toplumda, kadınların hak ve hukuklarını da göz önünde bulundurularak verilen bu hükümler, toplumdaki boşanma oranını aza indirebilmektedir. Bu anlamda, "Eşini hayız halindeyken boşayan kimse, ona geri dönmekte muhayyerdir." görüşü, toplumdaki boşanma oranını azaltma konusunda suistimale açık bir görüş olabilir. Böyle bir kapının açılmaması, hükmün caydırıcılığı ve toplumdaki boşanma oranını aza indirme açısından daha isabetlidir. Zira, yukarıda da zikredildiği gibi Cumhurun bir kısım alimleri kocanın karısına dönmesini vacip olarak hüküm vermişlerdir.

IV. VELED-İ ZİNA'NIN ZİNA KONUSUNDA ŞAHİTLİK YAPMASI

Bu meseleye, fıkıh kitaplarında kitabu's-şehâde, kitabu'l- el-ekziye veya kitabu'l-kaza başlıkları altında yer verilmiş olsa da, kısmen de olsa Aile hukuku konularını ilgilendirmektedir. Zira, bir aile içinde gayri meşru çocuğun olması o ailede huzurun bozulmasına sebep olabilir. Aile kurumunun temellerini zedeleyen meseler de aile hukukunu ilgilendirmektedir. Dolayısıyla bu alanda veled-i zina meselesine yer verdik.

Veled-i zinâ, aralarında nikah olmayan erkek ve kadının münasebetlerinden dünyaya gelen çocuğa verilen isimdir.¹³³ İslam hukukunda zina suçunun sabit olması konusunda şahitlerin şهادeti önem arz etmektedir. Bu konuda, şahitlerde aranan belli sıfat ve şartlar vardır. İslam, adalet, bülûğ, hürriyet ve töhmetin bulunmaması (Ortada bir şüphenin bulunmaması) şeklinde zikredilmiştir.

Sayıdığımız şartlardan konumuzu ilgilendiren kısım, şahitlik yapacak kişinin töhmet altında bulunmaması gerektiği şartıdır. Bu bağlamda, veled-i zinanın zina konusunda şahitliği kabul edilebilir mi konusu üzerinde duracağız.

Bu konuda Maliki mezhebiyle diğer Mezhepler arasında bir ihtilaf söz konusu olmuştur. Veled-i zinanın zina hususundaki şahitliği, Malikilere göre caiz değilken, diğer mezheplere göre caizdir.

A. HANEFİ ŞAFİİ VE HANBELİ MEZHEPLERİN GÖRÜŞ VE DELİLLERİ

Hanefi, Şafii ve Hanbeliler, Malikilerden farklı olarak veled-i zinanın tüm konularda olduğu gibi zina konusunda da şahitlik yapmasının caiz olduğu yönünde görüş beyan etmişlerdir.¹³⁴ Şafii kaynaklarında veled-i zinanın zina konusunda şahitliği ile ilgili İmam Şafii'nin "veled-i zinanın zina konusundaki şahitliği caizdir." Sözü üzerinde Mâverdî, şöyle demiştir: "Bu doğrudur. Çünkü adalet şartlarında nesep aranmamaktadır. Öyle ise diğer konularda olduğu gibi zina konusunda da şahitliği kabul edilmektedir."¹³⁵ dediği kaydedilmiştir. Buna bağlı olarak eğer adil ise ve bunun yanında aranan diğer şartlara uyarsa onun zina konusunda şahitlik yapmasında bir beis yoktur. Zira, adam öldürme gibi önemli bir konuda, şahitliği kabul ediliyorsa, zina konusunda da şahitliğinin kabul edilmesi gerekir. Gayri-meşru birliktelik yaşayan iki kişinin işledikleri günah, masum çocuğa yüklenemez. Dolayısıyla, meşru bir çocuğun şahitliği caiz olup kabul edildiği gibi, veled-i zinanın da gereken şartların bulunması halinde şahitliğinin kabul edilmesinde bir sakınca yoktur.¹³⁶

¹³³ Mehmet Erdoğan, "Veled-i Zinâ", a.g.e.

¹³⁴ Tahâvî, a.g.e, III, s. 378; el-Ekberî, a.g.e., III, s.1842.

¹³⁵ Mâverdî, a.g.e., XVII, s. 220.

¹³⁶ Meydânî, Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde b. İbrahim el-Meydânî el-Guneymî ed-Dımaşkî, *el-Lubâb fi Şerhi'l-Kitab*, Bayrut, Tsz, (I-IV), Tahkîk: Muhammed Mühyiddin Abdülhamid, IV, s. 64.

Konuyla ilgili cumhurun delillerine geçmeden önce, Hanbeli alimlerinden İbnü'l-Münzir'in Malikilerin konuya ilişkin delil ve gerekçelerine karşılık olarak yaptığı şu açıklamalar, konunun daha iyi anlaşılması hususunda yardımcı olacaktır. İbnü'l-Münzir, "Bu konuda Malikilerin öne sürdükleri deliller üç vecihte yanlıştır." diyerek bu vecihleri şöyle sıralamıştır.

Birincisi: Malikilerin veled-i zina, herkesi kendisi gibi görmek ister, diye sözlere, İbnü'l-Münzir, veled-i zina, çirkin bir iş yapmadı ki diğer insanları kendisi gibi görünüp kendisi gibi olmalarını istesin. şeklinde cevap vermiştir.

İkincisi: Malikiler, Hz Osman'a nipet edilen," *Zina yapan bir kadın bütün kadınları zani olarak görmek ister.*"¹³⁷ mealindeki sözleri, veled-i zina'nın zina konusundaki şahitliğinin kabul edilmeyeceğine dair delil olarak göstermişlerdir. Buna karşılık olarak, İbnü'l-Münzir, "bu rivayetin gerçek anlamda Hz Osman'a dayandığı ile ilgili sahit bir bilgiye sahip değiliz." dediği kaydedilmiştir. Ona göre, Hz Osman böyle bir söz söylememiştir. Zira Hz Osman'ın şüphe üzerinde bir söz söylemesi de düşünülemez.

Üçüncüsü: Zina yapan kişi, tövbe ettiğinde, tövbesi kabul edilip şahitliği caizken, günah işlemeyip bu günah sonucunda dünyaya gelen kimsenin şahitliği neden kabul edilmesin? Zina yapan kişinin günahın, bu zina sonucunda dünyaya gelecek çocuğa yüklenmesi, uygun değildir.¹³⁸ Ayrıca Kur'ân-ı Kerimde, şöyle buyurulmuştur:

ولا تزر وازرة وزر أخرى

"Hiçbir günahkâr, başka bir günahkârın günah yükünü yüklenmez."¹³⁹

Cumhur alimleri, bu ayete dayanarak, veled-i zinanın şahitlikten men edilebileceğini gösteren bir sebep bulunmadığına, bundan dolayı da şahitliğinin caiz olması gerektiğine hükmetmişlerdir. Bu, cumhur alimleri, konuya ilişkin hem akli delil hem de nakli delil kullandıklarını görülmektedir.

B. MALİKİ MEZHEBİNİN GÖRÜŞ VE DELİLLERİ

Maliki mezhebine göre veled-i zinanın zina hükmünde şahitlik yapması caiz değildir ve şahitliği kabul edilemez.¹⁴⁰ Fakat zina dışındaki meselelerde, aranan şartlara

¹³⁷ İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takrîyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî, *Mecmû'ul-Fetâvâ*, Medine, 1995, XXVIII, s. 151.

¹³⁸ İbn Kudâme, *a.g.e.*, X, s.177-178.

¹³⁹ el-İsra süresi, 17/15.

uyarsa, şahitliği caizdir. Maliki Mezhebinin Ümmehât eserlerinden sayılan *Utbiyye*'de, konuya ilişkin şöyle bir bilgi yer almaktadır. " Sahnun demiştir ki: Kazf, zina, içki içme, hırsızlık gibi suçlardan dolayı cezalandırılmış kimseler, işlediği günaha tövbe etse dahi şahitliği caiz değildir. Bunlar, veled-i zinanın zina konusundaki şahitliği gibidir." Aynı şekilde Sahnun'un konuyla ilgili söylediği bir başka sözü de aktarılmıştır. Şöyle ki, "Mülâ'ane çocuğunun zina konusundaki şahitliği caizdir. Fakat veled-i zinanın zina konusunda şahitlik yapması caiz değildir."¹⁴¹

Maliki Mezhebinde bu meseleye o kadar önem verilmiştir ki, İbn Abdusselam gibi bazı alimlerin, konuya ilişkin şöyle dedikleri kaydedilmiştir: "Veled-i zinanın üzerinde kusuru, ne yaparsa yapsın silinmesi mümkün değildir." Ne yaptığı bir iyilikten dolayı ne de bir kötülüğünden dolayı silinecektir. Bu sebepten dolayı, mezhep çapında zina konusundaki şahitliğinin reddedilmesinde ittifak edilmiştir. Aynı şekilde Mâziri, veled-i zinanın zina konusundaki şahitliğinin caiz olmayıp onun kabul edilmeyeceği, fakat zina dışındaki diğer meselerde onun şahitliğinin kabul edileceği konusunda mezhepte herhangi bir ihtilaf söz konusu olmadığı söylenmiştir.¹⁴² Mâziri'nin bu ifadeleri, İbn Abdüsselâm'ın ifadeleriyle aynı olduğu, ifadelerin birbirini desteklediği görülmektedir.

Buna rağmen Maliki alimlerinden az da olsa, bu görüşü benimsemeyen alimler olmuştur. İbn Vehb'in İmam Malik'ten rivayet ettiği şu ifadelerin bunun bir kanıtı olduğunu söyleyebiliriz. "Veled-i zinanın şahitliği tüm konularda caizdir."¹⁴³ Maliki Mezhebinin kaynaklarında, İmam Malik'e dayandırılan bu ifadeler, mezhebin asıl görüşünü etkileyemez. Ayrıca, tüm mezheplerde olduğu gibi Maliki mezhebinde de meseleler hakkında ortaya konulan görüşlerden her zaman meşhur veya müfta bih görüş diyebileceğimiz görüş bulunmaktadır. Buradaki durumu da bu şekildedir.

Malikiler bu konuyla ilgili Kur'ân Kerimde geçen şu ayeti delil olarak kullanmışlardır.

ولن ينفعكم اليوم إذ ظلمتم أنكم في العذاب مشتركون

¹⁴⁰ Kâdi Abdülvehab, *a.g.e.*, s.1534; el-İşrâf, V, s.78; et-Talkîn, s.190.

¹⁴¹ İbn Ebi Zeyd el-Kayravânî, *a.g.e.*, VIII, s. 338.

¹⁴² Hattab, *a.g.e.*, VI, s.161.

¹⁴³ el-Kayravânî, *a.g.e.*, VIII, S. 338.

"Bugün size asla (hiçbir şey) fayda vermez. Siz zulmetmiştiniz. Muhakkak ki azapta ortaksınız."¹⁴⁴ Bu ayette, günah işleyenler, kendilerine ortak ararlar ve bu ayeti destekleme mahiyetinde, Hz Osman'a dayandırılan şu hadisi ilave etmişlerdir.

روي عن عثمان - رضي الله عنه - أنه قال: ودت الزانية أن النساء كلهن زنين

"Zina yapan bir kadın bütün kadınları zani olarak görmek ister."¹⁴⁵ Bu ayet ve Hz Osman'a nispet edilen bu sözlere dayanarak, Maliki alimleri veled-i zinânda bulunan kusuru başkalarında da görmek isteme ihtimalinin olduğu söylemişlerdir. Buna binaen, zina konusunda onun şahitliği kabul edilemez. Cumhur alimler, bu sözlerin Hz Osman'a ait olduğuna dair kaygıların olduğunu dile getirmişlerdir. Zira, Hz Osmanın bu sözü hadis olarak görülmediği için sadece fıkıh kaynaklarında yer almaktadır. Cumhur bahisinde de geçtiği gibi, İbn Kudâme'nin *el-Mugnî* ve İbn Teymiyye'nin *Mecmûu'l-Fetâvâ* adlı eserlerinde Hz Osmanın bu sözleri yer almaktadır.

Malikilerin konuya ilişkin dayandıkları bir başka delil, İmam Malik'in Muvatta adlı eserinde yer alan şu hadistir;

وحدثني مالك، أن عمر بن الخطاب قال: «لا تجوز شهادة خصم ولا ظنين»

"Düşmanın da şüpheli olan kimsenin de şahitlik yapması caiz değildir."¹⁴⁶

Maliki mezhebinde, bu hadiste yer alan şüpheli kelimesinden hareketle, veled-i zinanın zina konusundaki şahitliğinin caiz olmadığına hüküm edilmiştir. Maliki alimlere göre, veled-i zina, kendisinde olan bu kusuruna, başkalarının da iştirak etmelerini ister.

Bir başka hadis de şöyledir:

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «ولد الزنا أشر الثلاثة»

"Veled-i zina üç kötülerin en kötüsüdür."¹⁴⁷ "لا يدخل الجنة ولد زنية" = "Veled-i zina cennete giremez."¹⁴⁸ Bu hadisler, Müzenî'nin *el-Hâu'l-Kebîr* adlı eserinde yer vermiş ve bunları şöyle açıklamıştır: "Eğer zina yapan kişide kötülük varsa ve bundan dolayı

¹⁴⁴ ez-Zuhruf, 43/39.

¹⁴⁵ Kâdi Abdülvehab, *a.g.e.*, s.1535; İbn Teymiyye, *a.g.e.*, XXVIII, s. 151

¹⁴⁶ Malik, *el-Muvatta'*, Şehadât, 4.

¹⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, XIII, 462; Ebû Dâvûd, *el-İtk*, 12.

¹⁴⁸ Dârimî, *el-Eşribe*, 5.

cennete girmesine mani olunmuşsa, büyük günahlar içerisinde sayılmış demektir. Öyle ise veled-i zinanın şahitliği kabul edilmemelidir."¹⁴⁹

Maliki alimleri, bahsi geçen ayet ve hadislere dayanarak konu hakkında böyle bir açıklamada bulunmuşlardır. Veled-i zinanın şahitliği, her hâlükârda bir şüphe ve töhmet bırakacağını düşünmüşlerdir. zan altında olan kimsenin şahitliğinde de bir şüphe olma ihtimali yüksektir. Dolayısıyla zina konusunda şahitlik yapması caiz olmadığına hüküm verilmiştir.¹⁵⁰

Meseleye başka bir pencereden bakıldığı zaman, veled-i zinanın bir suçlu bulunmadığı aşıkardır. Fakat mahiyet itibarıyla, kendisinde bir kusurun olduğu herkes tarafından bilinmese de çevresindeki insanlar bunu bilmektedirler. Ayrıca şahitlik yapacak kimsede bulunması gereken şartlardan bir tanesi de kişinin töhmet altında olmaması ve ortada bir şüphe bırakılmamasıdır.

C. DEĞERLENDİRME

Veled-i zinanın zina konusunda şahitlik yapmasının, oldukça dikkat çekici bir durum olduğu anlaşılmaktadır. Kendisinin, bu günaha ortak olmaması açısından olaya bakıldığı zaman, cumhurun verdiği hükmün daha isabetli olduğunu düşündürülmektedir. Ancak, şahitlerde aranan şartlar dikkate alındığında, bu şartlar içinde, töhmetin olmamasının yer alması, Malikilerin de verdiği hükmünün isabetli bir hüküm olduğuna işaret etmektedir.

Cumhurun bu konuda kullandığı deliller de oldukça dikkat çekicidir. Zira olayın sonucunda meydana geldiği halde, olayın nasıl olduğundan haberi olmayan kişi hakkında böyle bir hüküm verilmesini anlamak oldukça zor bir durumdur.

Bu konuda iki görüş arasında orta bir yol bulmanın gerektiği kanaatindeyiz. Zira, her iki tarafın da kullandıkları delilleri kendi sistematiği açısından bakıldığında önem arz etmektedir. Veled-i zina ile ilgili verilen hükümler, bir anlamda toplumun baskısı etkilemektedir. Ayrıca onun hakkındaki tartışma konuları sadece şahitlik değil, bunun dışında, imamlık gibi başka konularda da ihtilafli bir konu haline gelmiştir.

¹⁴⁹ Müzenî, a.g.e., XVII, s. 210.

¹⁵⁰ Kâdî Abdulvehhâb, a.g.e...s. 1534-1535; *el-İşraf*, V, s. 1831.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BORÇLAR HUKUKUNDA MALİKİ MEZHEBİNİN DİĞER MEZHEPLERDEN FARKLI KALDIĞI BAZI MESELELER

İbn Ferhûn'un *el-Mesâili'l-Malkûta Mine'l-Kütübi'l-Mebsûta* adlı eserinde, Malikilerin diğer mezheplerden farklı kaldığı meseleleri maddeler halinde sıralanmıştır. Bu maddeleri incelediğimizde, borçlar hukukunu ilgilendiren yirmi dört tane meselede Malikilerin tek kaldığını fark ettik. Bu çalışmada sadece bu meselelerden üç tanesine yer vereceğiz.

I. SARF AKDİNDE KABZIN GECİKMEMESİ

Konu başlıklarına geçmeden önce, İslam hukukuna göre, sarf akdinin ne demek olduğunu kısaca açıklamakta fayda olduğunu düşünüyorum.

A. SARFIN LÜGAT VE İSTİLAH ANLAMAMI

Sarf kelimesi, (sözlükte "savmak, çevirmek, harcamak, değiştirmek, nakletmek, altın parayla gümüş para değiştirmek, bir para, diğerine üstün olmak," gibi anlamlarda kullanılmıştır. Fıkıhta ise, paranın para ile değişimini konu edinen akdi ifade etmektedir.)¹⁵¹ Başka bir tabirle, ister basılmış olsun ister basılmamış olsun veya biri basılmış diğeri basılmamış veya ikisi de basılmış olan altınla gümüşü altın karşılığında veya altınla gümüşü gümüş karşılığında satıp almaya denmektedir.¹⁵² Bu tür akde, aynı zamanda bey'-i sarf da denilmektedir. Yani, para halindeki altın ya da gümüşü, yine altın ya da gümüş karşılığında satmak.¹⁵³

Sarf akdinde kabzın gecikmesi konusu, Maliki Mezhebiyle diğer Mezhepler arasında ihtilaf konusu olmuştur. Buradaki mesele, sarf akdinin geçerli olabilmesi için nelere dikkat edilmesi gerektiğini ortaya koymaktır. Akit gerçekleştikten sonra, tarafların kabzı geciktirmesi akdin geçerliliğinde bir kusura sebep olabilir mi? Kabzın

¹⁵¹ Bilal AYBAKAN, "Sarf", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2009, c. 36. s. 137.

¹⁵² Sa'dî Ebu Ceyb, "es-Sarf", *el-Kâmûsül-Fikhî Luğatan ve-Stilâhen*.

¹⁵³ Mehmet Erdoğan, "Bey'-i Sarf", *a.g.e.*

gecikmesi, ne tür sonuçlar doğurur? Bu gibi sorulara Mezheplerin ışığında cevap arayarak meseleyi ele alacağız.

Sarf akdinin geçerli olabilmesi için, taraflar arasında kabzın gerçekleşmesi gerektiğini tüm alimler kabul etmektedirler. Akitte kabzın gecikmesi, yapılan akdi olumsuz yönde etkileyeceği de tüm alimler tarafından kabul edilmiştir. Akit gerçekleştikten sonra, kabzın gecikip gecikmemesi konusu, akdin konusuna mı yoksa akit meclisine bağlanmalıdır? Biraz daha açacak olursak, akit meclisi ile kastedilen, akdin yapıldığı yeri mi? yoksa akdin konusu mudur? İşte Malikiler ile diğer Mezheplerin ayrıldığı nokta da tam buradadır. Akit meclisinin ne zaman sona ereceği konusunda Malikiler, diğer Mezheplerden ayrı görüş beyan etmişlerdir.

Maliki dışındaki Mezhepler akit meclisinin, akdin gerçekleştiği yeri olup taraflar bu yerden ayrılmadıkça akdin geçerliliğinin sürebileceğine hüküm vermişlerdir. Malikiler ise, akit meclisinin akdin konusu olduğunu, tarafların başka bir konuya geçmeleriyle meclisin sona ereceğini savunmuşlardır.

İlerleyen başlıklarda, konuya ilişkin alimlerin görüşlerini, delilleriyle beraber ele alarak, Malikiler ile diğer Mezhepler arasındaki ihtilaf noktalarını inceleyeceğiz.

B. HANEFİ ŞAFİİ VE HANBELİ MEZHEPLERİN GÖRÜŞ VE DELİLLERİ

Hanefi, Şafii ve Hanbelilere göre sarf akdinde kabz olması şarttır. Dolayısıyla sarf akdi gerçekleştikten sonra taraflar, bedenen ayrılmadan kabz etmeleri gerekmektedir. Hanefi klasik kaynaklarında konuya ilişkin şöyle ifadeler yer almaktadır. "Dirhem karşılığında dirhem satın alan kimseler, sonra kabzetmeden ayrılırlarsa, veya taraflardan biri kabzedip de diğer kişi kabz etmeden ayrılırsa, akit fasit olur ve o akdi fesh edilmelidir."¹⁵⁴

Bir başka deyişle, altın karşılığında altın satın almak veya gümüş karşılığında gümüş satın almak söz konusu olduğunda, sarf akdi yapılmış oluyor ve böyle bir durumda, ivazlardan (Mallar) biri basılı olsa da, tartarak satılması gerekmekte ve taraflar, akdin sahih olabilmesi için, meclisten ayrılmadan kabzetmeleri gerekmektedir.

¹⁵⁴ Şeybânî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Hasan b. Ferkad *el-Asl*, Dâru İbn Hazm, 1.baskı, Beyrut, 2012, II, s. 596.

Altın karşılığında gümüş veya gümüş karşılığında altın fazlalıkla satın almak, elden ele olmak kaydıyla caizdir.

Şafii kaynaklarında sarf akdinin sıhhat şartlar sıralanırken, üç tane şartı olduğunu söylenip bu şartlar içinde tarafların bedenlen ayrılmadan kabzetmeleri gerektiği şartıdır.¹⁵⁵ Keza, Hanbeli Kaynaklarında da, sarf akdinin tanıtımı yapılarak, benzer ifadelere yer verilmiş ve ardından şöyle bir not düşürülmüştür. "Feyiz aldığımız bütün ilim ehlinin sarf akdindeki kabz konusundaki görüşleri şu şekildedir. Sarf akdini yapan taraflar kabzetmeden birbirilerinden ayrılırlarsa sarf akdi fasit olur."¹⁵⁶

Bütün bu ifadelerden anlaşılıyor ki, sarf akdinin geçerliliği, tarafların kabzına bağlı olduğu konusunda, alimler müttefiktir. Fakat asıl ihtilaf noktası, taraflar arasında kabzın gecikme mahalli ve süresidir. Bu anlamda, Hanefi, Şafii ve Hanbelilere göre, taraflar bedenlen ayrılmadıkça, kabzda gecikme olsa da, sarf akdi geçerlidir.¹⁵⁷ Hatta akdin yapıldığı yerden başka bir yere geçerek, bedenlen ayrılmadan geçtikleri o yerde kabzetmeleri halinde, geçerli sayılır.¹⁵⁸

Sarf akdi gerçekleşikten sonra, bedenlen ayrılmadıkça kabz konusunda tarafların istediği kadar uzatabileceğini bazı kaynaklarında zikredilmiştir.¹⁵⁹ Bütün bu ifadelere bakıldığında, cumhur alimlere göre sarf akdinin geçerli olmasının şartlarından biri olan kabzın meclisten ayrılmadan gerçekleşmesi, tarafların bedenlen ayrılmamalarını esas almışlardır.

Konuyla ilgili İmam Şafii'nin şöyle dediği kaydedilmiştir. "Aralarında sarf akdini yapan kişiler için, akit meclisinin uzamasında bir beis yoktur. Akdin yapıldığı meclisten başka bir meclise gidip bedenlen ayrılmadıkları sürece, orada kabz yapmalarında da bir beis yoktur."¹⁶⁰

Örneğin: İki kişi pazarda sarf akdi yapmış olsa, sonra bu iki kişiden birinin evine veya pazarın dışında herhangi bir yerde veya, pazarın dışında anlaşıl pazardaki sarrafın yanına giderek birbirilerinden ayrılmadan birbirilerine para vermiş olsalar, yapılan bu işlem, Maliki Mezhebi dışındaki diğer mezheplere göre, geçerli olur.

¹⁵⁵ İbnü'l-Muhamilî, Ebu'l-Hasan Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Kâsim ed-Dabbî, *el-Lubâb Fi'l-Fıkhı's-Şafii*, 1.baskı, Medine, 1994, s. 218.

¹⁵⁶ İbn Kudame, *a.g.e.*, IV, s. 41.

¹⁵⁷ Tahâvî, *İhtilafü'l-Ulema*, III, s. 179; Yemenî, *a.g.e.*, V, s. 176.

¹⁵⁸ İbn Kudame, *a.g.e.*, IV, s. 40-41.

¹⁵⁹ Yemenî, *a.g.e.*, V, s. 176.

¹⁶⁰ Şafii, *a.g.e.*, III, s. 31.

Cumhurun konuyla ilgili delillerine gelince, Hz Peygamber şöyle buyurmuştur:

«لا تبيعوا الذهب بالذهب إلا مثلا بمثل، ولا تشفوا بعضها على بعض، ولا تبيعوا الورق بالورق إلا مثلا بمثل، ولا تشفوا بعضها على بعض، ولا تبيعوا منها غائبا بناجرا»

" Altını altınla satmayınız, ancak bunlardan bazısını bazısının fevkinde ziyade etmeden misli misline satabilirsiniz. Gümüş parayı gümüş parayla satın almayın, ancak bunlardan bazısını bazısının fevkinde ziyade etmeden misli misline satabilirsiniz. Bunlardan gâib müddeti belirlenmiş olanı hazır ve peşin olanla satmayınız."¹⁶¹

Bir başka hadis de şu şekildedir.

«نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن بيع الذهب بالورق دينا»

"Borç olarak gümüş para karşılığında, altın satmayı yasakladı."¹⁶² Cumhur alimleri, bu hadisleri delil göstererek akit meclisi, uzatsa bile taraflar ayrılmadıkça kabzin gerçekleşmesiyle sahih olacağına hüküm vermişlerdir.

C. MALİKİ MEZHEBİNİN GÖRÜŞ VE DELİLLERİ

Maliki Mezhebine göre sarf akdinde taraflar, akit gerçekleştikten hemen sonra yer ve akit konusunu değiştirmeden her iki bedelin peşin olarak teslim almaları gerekmektedir. Bu hüküm, Maliki kaynaklarında, İbnu'l-Kâsim'den naklen bu şekilde ifade edilmiştir; İmam Malik, konuyla ilgili şunları söylemiştir, "Akit anında her iki bedelin peşin olarak teslim alınması dışında, basılı para karşılığında altın satın almak konusunda herhangi bir gecikme caiz değildir. Aynı şekilde bu konuda havale, taşıma veya muhayyerlik de caiz değildir. Taraflar ayrılmadan, aralarında akit ile ilgili hiçbir şey kalmamalı."¹⁶³

Sarf akdinde, akit gerçekleştikten sonra, tarafların akit anında her iki bedeli peşin olarak teslim almadıklarında, akit batıl olur. İmam Malik bu meseleyi o kadar ciddi olarak görmektedir ki, altın veya gümüş parasını bozdurmak isteyen kimse sarraf ile anlaşdıktan sonra bile sarraf parayı elinde hazır bulundurması gerektiğini söylemiştir.

Bununla ilgili, İbnu'l-Kâsim ile İmam Malik arasında geçen şu diyalogu aktarmakta yarar vardır. İmam Malik, İbnu'l-Kâsim'in, "Sarrafın yanına gidip dirhem

¹⁶¹ Buhari, Buyu', 79.

¹⁶² Buhari, Buyu', 80.

¹⁶³ İbn Rüşd el-Ced , a.g.e., VI, s. 440-441.

karşılığında dinar bozdurmak isteyen bir adam sarraf ise, adamın elindeki dinarı alıp tarttıktan sonra onu sandığına koyup sonra da, dirhemleri sandıktan (elinde hazır bulundurması gerekir) çıkarıp adama verirse, bu durumun hükmü ne olacak?" sorusuna, Bu tür sarf akdi hoşuma gitmez. Dinarı bozdurmak isteyen Adama vereceği dirhemleri altın sandığından çıkarıp tartıncaya kadar adamın elindeki dinarı almaması gerekmektedir. Dirhemi tartıp sonra da el ele peşin olarak anında adamdan dinarı alarak kendisine dirhemleri vermesi gerekir." cevabını vermiştir. Sonra da sözlerinin devamında, "Pazarda karşılaşılan iki kişiden biri sarf akdi için diğerine teklifte bulunup da sonra peşin ödeme yapmak için oradan sarrafın yanına giderlerse, yer değiştirdikleri için bu akitten bir hayır çıkmaz." dediği kaydedilmiştir. Konuya ilişkin yine İmam Malik'in talebeleri, kendisi hakkında şöyle dedikleri kaydedilmiştir; "İmam Malik, iki kişinin akit yaptıkları meclisten tartı için bir başka meclise gitmelerini kerih görmüştür."¹⁶⁴

Bu son sözlerinden anlaşılıyor ki İmam Malik'e göre, sarf akdinde hem meclisten ayrılmak, hem de akdin konusunu değiştirmek, akdi bozabilir. Sarf akdinde taraflar arasında anlaşma sağlandıktan hemen sonra, akit meclisinden ayrılmadan akit anında her iki bedelin de peşin bir şekilde teslim alınması gerekir. Ola ki taraflar, akit gerçekleştikten sonra birbirilerinden bedenen ayrılmamış fakat akdin gerçekleştirildiği yeri veya konuyu değiştirirlerse o akit batıl bir akit sayılacaktır.

Sarf akdinde taraflarca kabzın hemen gerçekleşmesi, Maliki Mezhebindeki meşhur görüşüdür. Eğer kabzedilmede gecikme söz konusu olursa, o akit ittifâkla batıl olur. Zira, Irak Maliki ekolundan Kâdi Abulvehhab'ın konuya ilişkin şöyle dediği kaydedilmiştir; "Altın ile altın, Gümüş ile gümüş satın alma konusunda, tarafların hemen kabzetmeyip de gecikmeleri halinde o akit caiz değildir. Bu konuda ne havale, ne taşıma ne de bekleme kabul edilemez. Akit meclisi kabzetmeden uzarsa, akit batıl olur."¹⁶⁵

Aslında, Maliki Mezhebinde, sarf akdinin her alanında gecikme yapılmaması savunulmuştur. İbn Abdülber'in, sarf akdi konusunda şöyle dediği kaydedilmiştir; "Sarf akdinin her meselesinde bir an bile gecikmek caiz değildir. Taraflardan hiçbiri, akit gerçekleştikten sonra, kabzetmeden diğerinden ayrılması de caiz değildir. Sarf akdinde,

¹⁶⁴ Malik b. Enes (İbnü'l-Kâsim'den Sahnun rivayeti), *a.g.e.*, III, s. 6.

¹⁶⁵ Kâdi Abulvehhab, *a.g.e.*, I, s. 1023.

havale, damân (zamân)¹⁶⁶, muhayyerlik gibi konuyu uzatacak herhangi bir şeyin araya girmesi caiz değil ve sarf akdinin sıhhatini zedeleyebilir. Sarf akdi, ancak aynı anda ve aynı yerde malları alıp vermekle caiz olur."¹⁶⁷

İmam Malik'e göre sarf akdi konusunda, kişinin elinde veya yanında olmayan bir mal veya mecliste hazır olarak bulunmayan bir mal ile sarf akdi yapmak caiz değildir. Akit gerçekleştirildikten sonra taraflar ayrılmadan önce mal getirilse, yine o akit caiz sayılmaz. Aralarında sarf akdini gerçekleştirmek isteyen tarafların her biri, önce satmak istediği malını hazır olarak bulunduracak, anlaşma sağlandıktan sonra da, her iki taraf malını kabzedecek, ondan sonra ayrılacak. Her iki taraf Malın kabzında bir gecikme yaparsa, bu akit sahih olmaz.¹⁶⁸

Maliki Mezhebinde, konuyla ilgili olarak şu hadisi delil olarak kabul edilmektedir.

عن مالك بن أوس - أنه قال: من عنده صرف؟ فقال طلحة: أنا حتى يجيء خازننا من الغابة، قال سفيان: هو الذي حفظناه من الزهري ليس فيه زيادة، فقال: أخبرني مالك بن أوس بن الحدثان - سمع عمر بن الخطاب رضي الله عنه يخبر، عن رسول الله صلى الله عليه وسلم، قال: «الذهب بالذهب ربا إلا هاء وهاء، والبر بالبر ربا إلا هاء وهاء، والتمر بالتمر ربا إلا هاء وهاء، والشعير بالشعير ربا إلا هاء وهاء»

Malik b. Evs (r.a) şöyle demiştir: " Yüz dinar altın parayı, gümüş para dirhemle değiştirmek istedim.Talha b. Ubeydullah beni çağırdı ve onunla pazarlık yaparak anlaştık.Benden dinarları aldı ve elinin avucunda onları çevirip duruyordu, Sonra da kendisi bana, hazinedarını gâbe ormanından gelince işlemi tamamlayacağımızı söyledi. O arada Hz Ömer de bizi izliyordu ve bana, dirhemleri alıncaya kadar Talha'nın yanından ayrılma.Çünkü Resulullah şöyle buyurdu; *"altını altın ile satma ve değiştirme ribâdır. Ancak iki tarafın birbirine ha al ha ver diyerek elden ele peşin verip almış olmaları hâli müstesnâdır. Buğdayı buğdayla tebdil de ribâdır. Ancak iki tarafın birbirine ha al ha ver diye peşin alıp vermeleri müstesnâdır. Hurmayı hurma ile satmak da ribâdır. Ancak ha al ha ver denilmesi hali müstesnâdır. Arpayı arpa ile satmak da*

¹⁶⁶ Zamân veya damân kelimesi, İslam hukukunda, başkasının üzerindeki sorumluluğu üstlenmek olarak tanımlanmıştır. Günlük veya modern dilinde buna garanti denmektedir.Tazmin ile mükellef olan kişiye de "Dâmin" denmektedir.

¹⁶⁷ İbn Abdülber, a.g.e., s.635.

¹⁶⁸ İbn Rüşd el-Ced, a.g.e., IV, s.440-441.

ribâdır. Ancak ha al ha ver denilmesi müstesnâdır."¹⁶⁹ Ardından Hz Ömer kendisine,"Sana evine gidip gelene kadar beklemeni isterse, onu hiç bekleme," demiştir

Hadiste geçen (*ha* ve *ha*) ifadeleri, Maliki Mezhebince sarf akdinde kabzedilme konusunda gecikmemesi gerektiği şeklinde yorumlanmıştır. Yani sarf akdi gerçekleşirken, taraflar arasında anlaşma sağlandıktan sonra, mallarının hiç gecikmeden hemen alınıp verilmesi gerekir.

Aynı zamanda, şu hadisi de delil olarak kabul edilmiştir.

وقال عليه السلام "الذهب بالذهب تبرها وعينها والفضة بالفضة تبرها وعينها مثلا بمثل يدا بيد فمن زاد فقد أربى"

"*Basılı ve saf altın karşılığında altın, basılı ve saf gümüş karşılığında gümüş satmak veya satın almak peşin olarak el ele alınması gerekir. Kim bir artı koyarsa faiz yemiş olur.*"¹⁷⁰ Bu ve buna benzer diğer hadislerle dayanarak Malikiler bu hükme varmışlardır.

D. DEĞERLENDİRME

Bu meselede, mezhepler arasındaki ihtilaf noktalarının ne kadar ince olduğu iyice görülmektedir. Sarf akdinde Malikiler ile cumhur arasındaki ihtilaf şundan kaynaklanmaktadır:

İhtilaflar, sarf akdinde, akit meclisi etrafında dönmektedir. Akit meclisinin ne anlama geldiği konusu Mezhepler arasında, ihtilaf konusu olmuştur. Sarf akdi hususunda, kabzın gecikmemesi (acil olması) konusunda ise alimler arasında ihtilaf yoktur. Fakat bu acilliğin ne zamana kadar sürmesi gerektiği konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bunun için Hanefî, Şafii ve Hanbeliler, sarf akdini gerçekleştiren taraflar arasında ister hemen ister daha sonra kabz gerçekleşsin birbirilerinden ayrılmadıkça akdin süresi içerisinde olduklarını savunmuşlar ve bu süre zarfında kabz gerçekleştirilirse, bu anlamda acil kabz olarak saymışlardır. Böylece o akit, sahih bir akit olarak kabul edilmiştir.

¹⁶⁹ Malik b. Enes, Muvatta, Buyu', 38; Buhari, Buyu', 54; Muslim, el-Müsakat, 79; Tirmizi, Buyu', 24; Ebû Davûd, Buyu', 12.

¹⁷⁰ Tirmizi, Buyu', 44.

Malikiler açısından meseleye bakıldığında, sarf akdinde taraflar, bedenlen ayrılmasa da akit konusunu değiştirmeden, arada bir gecikme yapmadan kabzı gerçekleştirilmelidir. Aksi halde, akit batıl olur.¹⁷¹

Burada anlıyoruz ki Malikiler, cumhur gibi akit meclisini, akdin yapıldığı yer değil, akdin konusu meclisin değişmesi olarak beyan etmişlerdir. Bundan dolayı da doğal olarak sarf akdi gerçekleştirildikten hemen sonra, taraflar arasında kabzın gerçekleşmesi gerekir. şeklinde hukm vermişlerdir. Ayrıca, kabz gecikirse, arada bir başka konu girebilir.

Konuya ilişkin Mezheplerin görüşlerine genel olarak bakıldığı zaman, sarf akdindeki kabz konusunda ne kadar görüş ayrılığa düşseler de, amaçlarının aynı olduğunu, konuya ilişkin aynı endişe taşıdıkları görülmektedir. Yollar ayrı olsa da ulaşmak istenilen amaç aynıdır. Sonuçta her iki taraf da, sarf akdini yapan tarafları faiz tehlikesinden uzak kalmalarını sağlamaya çalışmaktadır. Nitekim, iki tarafın kullandıkları delillere de bakıldığında zaman zaman aynı hadislere işaret ettikleri görülmektedir. Sadece hadislerin anlaşılması konusunda farklı yollara başvurmuşlardır.

Bu anlamda günümüzde, Dünyanın her tarafında, değişik toplumlarda virüs gibi yayılan faizin önlenmesi için İşlam alimlerini ne kadar büyük bir iş beklediği açık bir şekilde görülmektedir. Zira, İşlam aleminde, faiz meselesinin ciddi manada üzerinde durulması gereken bir mesele haline geldiği aşıkardır.

II. SARF AKDİ SONRASINDA KABZ İÇİN VEKİL TAYİN ETMEK

Bu mesele, bahsi geçen meseleden çok farkı olamamakla beraber, meselenin ehemmiyeti açısından ayrı bir başlık altında incelenmesinin daha doğru olacağını düşündük. Yukarıdaki meseleyle bu mesele, akit konusunda tarafları faizden uzak tutma açısından aynı amaç için savunulduğu görülmekte ve burada da yukarıda olduğu gibi Malikiler, diğer Mezheplerden farklı bir görüş benimsemişlerdir. Binaen aleyh, Malikiler sarf akdinde taraflar kendi aralarında anlaştıktan sonra herhangi bir sebeple kabzın yapılması için bir vekil tayin etmenin caiz olmadığını savunurken, Hanefi, şafii ve Hanbeliler, bunda bir sakınca olmadığını savunmuşlardır.

¹⁷¹ İbn Rüşd, *a.g.e.*, III, s. 212.

Yukarıda olduğu gibi, burada da konuyu Mezheplerin isimleri başlık altında ele alıp öne sürdükleri deliller ile inceleyeceğiz. Ayrıca bu mesele ile bahsi geçen mesele arasındaki benzerlikten dolayı üzerinde fazla durmayacağımızı şimdiden hatırlatıyorum.

A. HANEFİ ŞAFİİ VE HANBELİ MEZHEPLERİN GÖRÜŞ VE DELİLLERİ

Hanefi, Şafii ve Hanbelilere göre, sarf akdi yapıldıktan sonra tarafların kabz için vekil tayin etmeleri caizdir. Ancak vekilliği üstlenen kişinin, sarf akdi gerçekleşikten sonra müvekkil sarraftan ayrılmadan önce kabz etmesi gerektiğini, böylece müvekkil kendisi malını kabzetmiş gibi olacağını beyan etmişlerdir. Aksi halde bu akit caiz olmayacaktır.¹⁷²

Vekil, malı kabz etmeden müvekkili meclisten ayrılırsa, akit batıl olur. Çünkü sarf akdinde mecliste kabzın yapılması şarttır. Burada esas olan tarafların bedenen ayrılmadan kabzın gerçekleşmesidir.

Cumhura göre, burada asıl olan akit yapan kişilerin bedenen ayrılmamalarıdır. Taraflar bedenen ayrılmadığı sürece, kabz için vekil tayin edebilirler. Nitekim, İmam Şafii'nin bu konuyla ilgili şöyle dediği kaydedilmiştir; " Sarf akdinin her çeşidinde, akit yapan kişilerin, kabzetmeden ayrılmalarında bir hayır yoktur. Akit bittikten sonra, tarafların ayrılmadan önce akdi ilgilendirecek hiçbir şey kalmamalıdır. Aksi takdirde akit fasit olur. Bu durumda müşterinin kendisi veya taraflar, kabz için vekil tayin etseler bile hüküm değişmeyecektir."¹⁷³ Yani taraflar, kabz için bir vekil tayin etseler bile, yine de tayin ettikleri vekillerin, malı kabzedene dek bedenen ayrılmamaları gerekmektedir.

Keza konuya ilişkin İmam Muhammed'e nispet edilen şu ifadeler vardır. " Yüz dinar karşılığında bin dirhem satın alan kimse, satıcı ve müşteriden her biri, kabz için birer vekil tayin ederler. Satıcı ile müşteri de ayrıldıktan sonra vekiller kabzetmişlerse, o akit feshedilir. Aynı şekilde satıcı ve müşteriden biri vekil tayin edip vekil malını kabzetmeden ayrılırsa yine akit feshedilir. Fakat eğer vekiller malı kabzedene kadar satıcı ile müşteri bedenen ayrılmadıysa, akit geçerli olur ve bu şekilde yapılan akit caizdir."¹⁷⁴ İmam Şafii ve İmam Muhammed'in bu sözlerinden anlaşılıyor ki, sarf akdinde kabz konusunda vekil tayin etmek caizdir. Fakat akit tamamladıktan sonra,

¹⁷² Yemenî, a.g.e., s.175-176; Tahâvî, a.g.e., III, s.180; İbn Kudame, a.g.e, IV, s.54.

¹⁷³ Şafii, a.g.e., III, s. 31.

¹⁷⁴ Şaybânî, a.g.e., II, s. 601.

taraflar bedenen ayrılmadan vekil veya vekillerin kabzetmesi gerektiğini vurgulamışlardır.

Bu mesele ilgili cumhurun kullandığı delillere gelince, yukarıda da bahsettiğimiz gibi bir önceki konuyla bağlantılı olduğundan dolayı da aynı delilleri kullanmışlardır. Bunun için aynı delilleri burada yer vermenin uygun olmayacağını düşünmekteyiz. Fakat bir husus burada zikretmekte fayda vardır.

Malikiler bu konuda diğer Mezheplerden ayrı bir görüş benimsemelerinin temel sebebi, "Meclisu'l-Akd" ifadesine akdin yapıldığı yer ve akdin konusu olarak verdikleri farklı alamdır. Cumhur da buna karşı olarak, akit yapan tarafların yolcu olup aynı gemi veya bir bineğin üzerinde olmaları halinde ne olacak? diye Malikilerin bu hükmüne soru işaret koymuşlar ve bu gerekçe ile de Malikilerin görüşüne katılmadıklarını beyan etmişlerdir. Buna bağlı olarak, şu hadis-i şerifi zikretmişlerdir.

عن أبي برزة الأسلمي أن رجلين اختصما إليه في فرس بعد ما تبايعا وكانوا في سفينة، فقال: لا أراكما افتراقتما، وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: البيعان بالخيار ما لم يتفرقا.

Ebû Berze el-Eslemî'den nakledilen bir rivayete göre, Bir gemi içinde olan iki kişi at alış-verişi yaptıktan sonra husumete düştüler ve ona geldiler. O da onlara, "İkiniz de ayrıldıklarınızı görmüyorum. Bu konuda Resulullah (S.A.V) şöyle dedi", "Alış-veriş akdinde taraflar ayrılmadıkça muhayyerdirler."¹⁷⁵ Cumhur, Malikilerden ayrı olarak bu hadiste yer alan "el-Firka" kökünden olup ayrılma manasına gelen "İftaraktumâ" kelimesiyle, beden olarak ayrılma kastedildiğini savunmuşlardır. Dolayısıyla bu konuda tarafların ayrılmadıkça, tayin ettikleri vekiller kabzı gerçekleştirilebilir.

B. MALİKİLERİN GÖRÜŞ VE DELİLLERİ:

Maliki Mezhebinde, iki kişi arasında sarf akdi gerçekleştikten sonra, mallarını kabzetmek için vekil tayin etmeleri caiz değildir. Bu konudaki en bariz örnek İmam Malik'in önemli talebelerinden olan İbnü'l-Kâsim'in konuyla ilgili kendisine, "Bir adam sarrafa gelip bir dinar karşılığında yirmi dirhem sarf yapmış, akitte anlaşma sağlandıktan sonra, on dirhemi alıp sonra da sarrafa, geri kalan on dirhemi başkasına verdiğinde, bu akdin hükmü nedir?" sorusuna, İmam Malik'in verdiği şu cevaptır.

¹⁷⁵ Tirmızı, Buyu', 26; Ebu Davûd, İcare, 17.

"Böyle bir sarf akdini beğenmem, ta ki bütün alacağını eline alıp sonra da istediği kişiye kendisi verir."¹⁷⁶

İmam Malik ve talebesi arasında geçen bu ifadelerden, sarf akdi konusunda vekil tayin etmenin Malikilere göre caiz olmadığını göstermektedir. Zira, sarf konusunda, havale, akit meclisinin değiştirilmesi gibi meseleleri kabul etmeyen Malikiler, vekil tayin etme hususuna da karşı çıkacaklarını tahmin etmek, zor olmamıştır. Ayrıca bir kişi, elindeki bir malını sarf etmek için vekil olarak birini tayin ederek sarf etmeye gönderebilir. Fakat vekil tarafından gerçekleştirilen bu akit sonucunda, müvekkil de, akit meclisine gelip kendisi, sarraftan malını almak istese, bu malı alamaz. Şayet malı almışsa, sarf akdi bozulmuş olur. Ancak ve ancak akdi gerçekleşen vekil sarraftan o malı kabz edebilir.

Konuyla ilgili Malikilerin görüşü, kaynaklarında yer alan şu ifadelerden anlaşılmaktadır. Şöyle ki; " İki kişi arasında sarf akdi gerçekleştiği zaman, bu iki kişinin hiçbiri için bu akde havale, vekalet ve taşımacılık koymaya hak yoktur. " Keza sarf akdi yaptıktan sonra kabz için vekil tayin eden kişinin bu işinden bir hayır gelmeyeceği ifade edilmiştir. Fakat hem sarf akdi, hem de kabz aynı kişi tarafından yapılmak, üzere vekil tayin edilebileceği yönünde hüküm verilmiştir.¹⁷⁷

Bir başka kaynakta, İmam Malik'e atfedilerek benzer açıklamalara şu şekilde yer verilmiştir; "Bir kişi bir dinar sarf etmek üzere başka birini vekil tayin ederek sarrafa gönderdiğinde, vekil ile sarraf arasında akit tamamladıktan sonra, vekil malı kabzetmeden müvekkili satış yerine gelirse, o arada müvekkilini gören vekil, malı kabzetmeyi ona bırakırsa, o akitte bir hayır çıkmaz." ¹⁷⁸ Demek ki, sarf akdini gerçekleştiren vekilin kabzetmesi gerekir. Burada anlaşılıyor ki, sarf akdini kim tarafından yapıldıysa, kabzı da onun tarafından gerçekleşmelidir. Zira kaynaklarda geçen bu ifadelerin hemen akabinde, bir kişinin sarf akdi yapıp da sonra kabz için biri vekil tayin etmek istediğinde sarf akdinin salahiyetine zarar vereceği ifade edilmiştir.

¹⁷⁶ Malik b. Enes (İbnü'l-Kâsim'den Sahnun rivayeti), *a.g.e.*, III, s. 9.

¹⁷⁷ Lahmî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed er-Rübeî, *et-Tebşire*, 1.baskı, Katar, 2011, VI, s.2793; Ebu Bekir Muhammed b.Abdullah b. Yunus et-Temîmî es-Sekelî, *el-câmi' Li mesâili'l-Müdevvene*, XII, s.399; İbnü Arafê, *el-Muhtasarü'l-Fıkhî*, V, s. 161-162.

¹⁷⁸ Temîmî, Ebubekir Muhammed b. Abdullah b. Yunus, *el-Câmi' Li Mesâili'l-Müdevvene*, Dâru'l-Fikr, 1.baskı, 2013, XII, s. 399.

Aynı şekilde, sarf akdi yapıldıktan sonra paranın yarısını alıp yarısının kabz için başkasını vekil tayin etmek, Malikilere göre akit sahih bir akit olmaz.

Örneğin: Bir kişi, bir dirhemi yirmi dinar karşılığında bozdurmak üzere sarrafa gelir ve onunla sarf akdi gerçekleştirdikten sonra on dinarını alıp geri kalan on dinarı da sarraftan almak için bir kişi vekil tayin eder. Bu durum, günümüz için düşündüğümüz zaman, altın karşılığında nakit para bozdurmak gibi düşünülebilir. İşte böyle bir durumda sarf akdi geçerliliğini kaybeder.

Bu durumda olan kimseler hakkında Maliki eserlerinde İmam Malik'in bir fetvasının olduğuna işaret edilerek İbnü'l-Kâsım'ın şöyle dediği kaydedilmiştir; "İmam Malik'e sarrafta bir dinar karşılığında yirmi dirhem bozan kimse, on dirhemi sarraftan alıp, kalan on dirhemi de yakındaki bir adama işaret ederek şu adama ver. dediğinde, bu durumun hükmü nedir?" diye sorduğumda, "Böyle bir akit hoş değildir. Ta ki kendisi geri kalan on dirhemleri alıp sonra da istediği kişiye verebilir."¹⁷⁹ Dedi. İmam Malik ile İbnü'l-Kâsım arasında geçen bu diyalog sarf akdinde kabz için vekil tayin etmeye, İmam Malik'in cevaz vermediği anlaşılmaktadır.

İmam Malik'in bir görüşe göre, sarf akdi gerçekleştikten sonra kabz için vekil tayin eden kimsenin, kendisi akit meclisindeyken bile vekili kabzederse, o sarf akdi batıl olur. Kendisi, ancak meclisten ayrılmadan kabzedince o akit caiz olur.¹⁸⁰

Sarf akdi konusunun kabz konusundaki vekil tayin etme meselesinde, *el-Lahmî* gibi Maliki bazı âlimleri, cumhurun görüşünü benimseyerek cumhur ile bu konuda aynı görüşü paylaştıklarını rastladık. Yanı müvekkilin akit meclisini terk etmeden vekilin kabz etmesinin caiz olması.

Bu konuyla ilgili Malikilerin öne sürdükleri delillere gelince, konunun bir önceki konuya yakın olması hasebiyle, iki konuya aynı delil ve gerekçeleri sunmuşlardır. Dolayısıyla aynı delillere burada yer verilmesini, konunun dağılmaması açısından uygun olduğunu düşünüyoruz.

¹⁷⁹ Malik b.Enes, Mudevvene, III, s.9; el-Lehmî, *et-Tebşire*, VI, s.2793.

¹⁸⁰ İbn Ferhûn, Ebu Abdillâh Muhammed b. el-İmam el-Kâdî Burhâneddîn İbrahim b. Ali, *el-Mesâilî'l-Melkûta Mine'l-Kutubi'l-Mebsûta*, 1.baskı, Beyrut, 2003, s.42.

C. DEĞERLENDİRME

Bu mevzua genel olarak bakıldığı zaman, Sarf akdinin sıhhati konusunda, tüm alimler akit tamamlamadan tarafların akit meclisinden ayrılmamaları gerektiğini savunduklarını görülmektedir. Zira bu konuda Mezhepler arasında fark edilmeyecek kadar ince bir çizgi olduğunu görmekteyiz. o da cumhur açısından vekilin, müvekkil huzurunda kabız etmesi gerektiğini, İmam Malik ve bir kısım Maliki âlimleri açısından ise sarf akdi kim tarafından gerçekleşmiş ise kabzın da onun tarafından yapılması gerektiğini savunmaktadır. Dolayısıyla cumhura göre sarf akdinde müvekkilin huzurunda kabzetmek şartıyla vekil tayin etmek, caizdir. İmam Malik ve ona uyan âlimlere göre ise bu konuda vekil tayin etmek sarf akdinin sıhhatine zarar getirir.

Fakat şunu da belirlememiz gerekir ki, eğer vekilin yetkisi, müvekkilin akit meclisinde olmasına bağlı ise, o zaman vekil tayin etmemin bir anlamı kalmaz. Zaruret halinde böyle bir durum söz konusu olmuşsa buna denecek bir söz kalmaz. Zira "الضرورات تبيح المحظورات" = "zaruretler memnu' olan şeyleri mübâh kılar." kaidesi gereğince, zaruret halinde cumhurun görüşü ile hareket etmekte bir sakınca olmayacaktır. Sonuçta her iki taraf (Cumhur ve Malikiler) aynı amaca ulaşmak için gayret göstermektedir ve bundan ötürü de aynı kaygıyı taşımaktadırlar.

III. GÜMÜŞ KARŞILIĞINDA GÖTÜRÜ USULU İLE ALTIN SATMAK VEYA SATIN ALMAK

Burada konu edilen husus, basılmış altın ile gümüşten birini, diğerinin karşılığında tartmadan satmaktır. Basılmış veya basılmamış haliyle (Altın ve Gümüşün saf halı), birinin diğerinin karşılığında götürü usulüyle satılması halinde, bu satışa faiz girer mi girmez mi? konusu burada önem arz etmektedir. Bununla ilgili Malikilerle diğer Mezhepler arasında ihtilaf olmuştur.

Malikilere göre, götürü usulüyle gümüş karşılığında altın satın almak, ancak basılmamış veya ziynet eşyası olarak kullanılan altın ve gümüş olması halinde caiz olur. Buna karşılık, Hanefi, Şafii ve Hanbeliler, her iki durumda da bunların satışının caiz olduğuna hükmetmişlerdir. Bu meselede iki görüşü (Cumhur ve Malikiler) Diğer Mezhepler ve Malikilerin konuya ilişkin görüşlerini belli başlıklar altında inceleyeceğiz. Bununla beraber delillerine de yer vereceğiz.

A. HANEFİ ŞAFİİ VE HANBELİ MEZHEPLERİN GÖRÜŞ VE DELİLLERİ

Hanefi, Şafii ve Hanbelilere göre, gümüş karşılığında götürü usulüyle altın satmak caizdir.¹⁸¹ Bunun sebebi altın ile gümüş arasında cins farklılığının olmasıdır. Hanefi kaynaklarında, cins farklılığı sebebiyle altın karşılığında gümüş veya gümüş karşılığında altını tartmadan satmakta bir beis olmadığı kaydedilmiştir.¹⁸² Bu konuda Malikilerin diğer Mezheplerden ayrıldığı nokta, altın veya gümüşün basılı olup olmamasıdır. Cumhura göre basılı olsun olmasın hüküm aynıdır. Bununla ilgili İmam Muhammed'in Ebu Hanife'den naklen şöyle dediği zikredilmektedir. "Bir kişinin gümüş karşılığında tartmadan altın satın alması, basılmış olsun veya olmasın, ziynet eşyası olsun veya olmasın, karşı tarafın ona bu şekilde satmayı teklifte bulunması halinde, bu satışta bir beis yoktur. Bir kişi birine, bu gümüşler karşılığında şu altınları sana satıyorum. dese karşıdaki şahıs da buna razı olursa, bu satış caizdir."¹⁸³ Bu ifadeden de anlaşılmaktadır ki Hanefi Mezhebinde altın karşılığında gümüşü götürü usulüyle satmak, caizdir.

Şafii Mezhebinde de konuya ilişkin benzer hüküm verildiği görülmektedir. İmam Şafii'nin *el-Um* adlı eserinde konuya ilişkin şu ifadeler yer almaktadır. "İki sınıf (Altın ile gümüş) ayrı cinsten olduğundan dolayı biri diğerinin karşılığında tartmadan satmakta bir beis yoktur..."¹⁸⁴ Bu sözlerden de anlaşılıyor ki, Şafii Mezhebine göre de altın ile gümüş birbiriyle tartmadan satmak caizdir.

Hanbeli kaynaklarında konuyla ilgili İshâk b. Mansur ile İmam Ahmed arasında geçen şu konuşmalar mevcuttur; İbn Mansur, Ahmed b. Hanbel'e, "Saf altın veya tasarlanmış ziynet eşyası olan altın veya gümüş arasında, biri diğerinin karşılığında tartmadan satmaya ne dersin?" Şeklinde soru yönelince, İmam Ahmed, şu cevabı vermiştir. "Bu şekilde yapılan bir alış-veriş hoşuma gitmiyor."¹⁸⁵ Bununla beraber Hanbeli kaynaklarında farklı cinsleri olan her iki şeyin birbiriyle tartmadan satılabileceğini kaydedilmiş ve şöyle bir ifade kullanılmıştır.

¹⁸¹ Tahâvî, *a.g.e.*, III, s. 180.

¹⁸² Serahsî, *a.g.e.*, XIV, s. 69.

¹⁸³ Şaybânî, *el-Hüccce*, II, s. 571.

¹⁸⁴ Şafii, *a.g.e.*, III, s. 31.

¹⁸⁵ Hâlidu'r-Ribât, Said İzzetu İyd, *el-Câmiu Liulûmi'l-İmam Ahmed*, 1.baskı, Mısır, 2009, IX, s. 220.

ولا يباع مكيل بجنسه إلا كيلا، ولا موزون بجنسه إلا وزنا، ولا بعضه ببعضه جزافا، فإن اختلف الجنس جاز الثلاثة.

" Keyli cinsinden ancak keyli olanla, vezni olan ancak vezni olanla satılır ve aynı cinsten olanlar tartmadan satılmaz. Cinslerin farklı olması halinde, her üçü de caizdir."¹⁸⁶ Bu ifadelerde anlaşılıyor ki, cinslerin farklı olması halinde, götürü usulüyle altın karşılığında gümüş satmak her halukarda caizdir.

Tüm bu görüşlere bakıldığı zaman, Hanefi Mezhebinde diğer Mezheplerde olduğu gibi net bir hüküm verilmesi de görüşlerin yakın olduğu görülebilir. Fakat bahsi geçen İmam Ahmed'in sözünün kesin olamaması, Hanbeli Mezhebindeki alimlerin ihtilafına sebep olduğunu düşünmekteyim. Zira alimlerin bazılarına göre, cinsleri farklı bile olsa keyli ile keyli olanı vezni ile vezni olanı tartmadan satılmakta bir hayır gelmeyeceğini söylemişlerdir.¹⁸⁷

Cumhur'un konuya ilişkin delilleri şunlardır. Kur'an'da şöyle buyurulmuştur. " *Allah, alış-verişi helal kılmıştır.*"¹⁸⁸ Cumhur alimleri, ayet-i Kerimenin umûmi manasının üzerinde yorum yapmışlardır. Hadislerden ise, Hz Peygamber'in şu sözlerine dayanmışlardır.

" فإذا اختلفت هذه الأصناف فبيعوا كيف شئتم يدا بيد "

"*Alış-verişlerinizde cinsler ayrı olduğu zaman, istediğiniz şekilde satış yapın.*" Bir başka hadiste de şöyle buyurulmuştur."*Altını gümüşle, gümüşü de altınla nasıl dilerseniz öyle satınız.*"¹⁸⁹

Yine delillerinden bir başkası da şu hadistir.

«لا تبيعوا الذهب بالذهب إلا سواء بسواء، والفضة بالفضة إلا سواء بسواء، وبيعوا الذهب بالفضة، والفضة بالذهب كيف شئتم»

¹⁸⁶ ed-Decîlî, Ebu Abdullah Sirâcuddîn Yusuf b. Ebi's-Serrî, *el-Vecîzu Fi'l-Fıkhı Alâ Mezhebi İmam Ahmed b. Hanbel*, 1. Baskı, Riyad, 2004, Tahkîk: Merkezû'l-Bahis el-İlmî ve İhyâu't-Turâs el-İslâmî, s. 185.

¹⁸⁷ İbn Kudâme, a.g.e., IV, s. 15.

¹⁸⁸ el-Bakara, 2/275.

¹⁸⁹ Buhari, Buyu', 79. Müslim, Müsakat, 88.

"Altınla altın , gümüşle gümüş eşitsiz ve deksiz satmayın. altınla gümüşü peşin olarak istediğiniz şekilde satın."¹⁹⁰ Hadiste geçe, "altınla gümüşü istediğiniz şekilde satın." Şeklindeki ifadeler, cumhurun delil olarak kullandığı ifadelerden biridir.

Delil olarak kullandıkları bir başka hadis-i şerif de şöyledir.

«نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن بيع الذهب بالورق دينا»

"Resul sellellahu aleyhi ve sellem, borç olarak gümüş para karşılığında, altın satmayı yasakladı."¹⁹¹

Bu ve benzer ayet ve hadisleri delil olarak kullanarak bahsettiğimiz hükme varmışlardır. Bu şekilde, altını gümüşle, gümüşü de altınla satıp alma konusunda, götürü usulü uygulamak onlara göre, caizdir. Bu anlamda, hem atıcı hem alıcı ne alıp verdiğini ancak tahmin edebilirler. Taraflar arasında biri diğerine, bu altın karşılığında bu gümüşü sana satıyorum dediğinde ve karşı taraf ta bunu kabul ediyorsa, bunda bir beis yoktur.

B. MALİKİ MEZHEBİNİN GÖRÜŞ VE DELİLLERİ

Maliki Mezhebi alimleri, altınla gümüşü, gümüşle altını tartmadan satma konusunda iki guruba ayrılmıştır. Birincisi, eğer altını veya gümüşü saf halindeyse yani işlenmemiş (Madenden çıkarılmış hali) ise, veya ziynet eşyası olarak kullanılıyorsa, birini diğeri karşılığında satmak caizdir. İkincisi ise, altını veya gümüşü işlenmiş veya basılmış ise (gramajı belli olan altın ve gümüş), biri diğeri karşılığında tartmadan satmak caiz değildir. Konuyla ilgili İmam Malik'in şöyle dediği kaydedilmiştir."Altınla gümüşü, gümüşle altını basılmamış haliyle birini diğeriyle satmakta bir beis yoktur. Fakat basılmış altınla gümüşü veya basılmış gümüşle altını satın almakta bir hayır yoktur. Çünkü bu haliyle yapılan alış-veriş akdi sakıncalı ve de kumara benzemektedir."¹⁹²

Maliki kaynaklarında konuya ilişkin İmam Malik'e atıfta bulunarak şöyle ifadeler zikredilmiştir. "Malik'e göre, dirhem (Gümüş para) karşılığında dinarı(Altın para)

¹⁹⁰ Buhari, Buyu', 78.

¹⁹¹ Buhari, Buyu', 80.

¹⁹² Malik b. Enes (İbnü'l-Kâsim'den Sahnun Rivayeti), a.g.e, III, s. 31.

tartmadan satmak veya satın almak caiz değildir." ¹⁹³ İmam Malik'in bu sözlerine bakıldığı zaman, dirhem ile dinarı basılı olduğu için biri, diğeri karşılığında tartmadan satılmasına cevaz vermediği anlaşılmaktadır. Zira bunların her ikisinin de gramajı aşağı yukarı bellidir. Burada asıl olan, sayısal anlamda miktarı belli olmayan altın veya gümüşdür. Altın tozu gibi işlem görmeyen, dolayısıyla sayısal anlamda miktarı belli olmayan altın ve gümüş için bu hüküm geçerlidir.

Bir başka deyişle, tartmakla veya ölçmekle miktarı belli olmayan ancak sayı ile miktarı belli olabilen altın veya gümüş kastedilmektedir. Bu vasıfları taşıyan altın ve gümüş, biri diğeriyle tartmadan satmak caiz değildir. Tıpkı dirhem ile dinar gibi. Bunlar para olarak basıldığı için gramajları bellidir. Dolayısıyla götürü usulüyle biri diğeri karşılığında satılması caiz değildir.

Bununla ilgili kaynaklarda şöyle bir ifade kullanılmıştır.

ويمنع دراهم ودنانير مجهولة الوزن معروفة العدد لأنها مخاطرة ولأنها لا تباع

"Tartmadan satma konusunda, Vezni meçhul olan fakat sayısı belli olan dirhem ve dinarı, men' edilir."¹⁹⁴

Bazı Maliki alimler, götürü usulü kavramına geniş bir mana yükleyerek, belli şartlarda ve menfaati de göz önünde bulundurarak, o şekilde altın karşılığında gümüşü satmaya veya satın almaya cevaz verilebileceğini söylemişlerdir. Ayrıca, İbnü'l-Hâcib'in,"Dinar ve dirhemi kastederek, ittifakla yapılan bey' akdi gibi aynı olmayan mallarda götürü usulü caizdir."¹⁹⁵ Dediği kaydedilmiştir. Bu görüşün, kesin ifadelerle beyan edilmese de, cumhurun görüşüne yakın olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç itibariyle dinarlarla dirhemler götürü usulüyle satmak Maliki Mezhebine göre caiz değildir. Çünkü bu satışta aldatma ihtimali yüksektir. Zira Hz Peygamber, " Bizi aldatan bizden değildir." demiştir.

Malikilerin konuyla ilgili bir başka delili Hz Peygamber'in şu sözleridir.

أن النبي صأى الله عليه و سلم نهى عن بيع الغرر.

¹⁹³ İbn Abdülber, a.g.e, II, s. 644.

¹⁹⁴ Karafî, a.g.e., V, s. 230.

¹⁹⁵ Hattâb, a.g.e., IV, s. 516.

"Resulullah sellellahu aleyhi ve sellem, aldatıcı içeren satışını yasakladı."¹⁹⁶

Maliki alimleri, bey' akdinde götürü usulü anlamına gelen "Bey' bi'l-cüzâf" ifadesi, hadiste geçen aldatma manasına gelen "garar" kelimesiyle bağlantılı kurmuşlar ve "Cüzâf" kelimesinin mana bakımından bir "Garar" içerdiğini söylemişlerdir. Dolayısıyla, bu anlamda bu tür bey' akdinde bir aldatma ihtimali yüksektir. Bunu yapmaktansa uzak durmak evladır. Bir başka gerekçeleri de İmam Malik'in bahsi geçen, "Bu haliyle yapılan alış-veriş akdi sakıncalı ve kumara benzemektedir." sözlerine dayandırılabilir. Zira, Maliki alimlerinden gelen bazı görüşler, bu tür akitlerin haram olduğu yöndedir. Bazıları ise buna mekruh olarak hüküm vermişlerdir.¹⁹⁷

Delillerinden bir tanesi de, İmam Malik'ten Yahya b. Said, o da Said b. Müseyyeb'in şöyle dediğini işitmiştir.

وحدثني عن مالك، عن يحيى بن سعيد، أنه سمع سعيد بن المسيب يقول: «قطع الذهب والورق من الفساد في الأرض» قال مالك: ولا بأس أن يشتري الرجل الذهب بالفضة، والفضة بالذهب، جزافا إذا كان تبرأ أو حليا قد صيغ، فأما الدراهم المعدودة، والدنانير المعدودة، فلا ينبغي لأحد أن يشتري شيئا من ذلك جزافا.

"Altın ve gümüşün kırpması yeryüzündeki fesattandır (bozgunculuk). Malik dedi ki: Bir kişinin saf veya ziynet eşyası olarak götürü usulüyle altın karşılığında gümüş, gümüş karşılığında altın satını almasında bir beis yoktur. Fakat sayısı belli olan dirhem veya dinarlardan hiç kimse tartmadan biri diğeri karşılığında satamaz."¹⁹⁸

Bu ve benzeri hadislere dayanarak Maliki alimleri, bu konudaki hüküm ve görüşlerini ortaya koymuşlardır.

C. DEĞERLENDİRME

Bu konuyu incelerken, faizin ana konusunu teşkil eden sarf akdi, İslam borçlar hukukunda önemli bir yere sahip olduğunu gördük. Bunun yanı sıra, alimler sarfın ana konusunu teşkil eden altın ve gümüş üzerinde adeta yoğunlaştıklarını fark ettik. Bunun temel sebebi de eskiden paraların, altın ve gümüş şeklinde basılmasından dolayı olduğunu düşünüyoruz. Mezheplerin genel bakışlarına bakıldığında faizin önlenmesi

¹⁹⁶ Ebu Dâvûd, Buyu', 26.

¹⁹⁷ Kâdî Abdülvehhab, *el-İşraf*, II, s. 572; Mâzirî, Ebu Abdillah Muhammed b. Ömer et-Temimî, *Şerhu't-Talkîn*, Dâru'l-Garbi'l-İslami, 1.Baskı, 2008, Tahkik: Semâhatu Şeyh Muhammed el-Muhtar es-Selâmî, II, s. 20.

¹⁹⁸ Muvatta', Buyu', 37.

için gayret gösterildiğini görülmektedir. Bu gayretler çerçevesinde, ellerindeki veriler ve yaşadıkları tecrübelerden hareketle, konularla ilgili görüşlerini ortaya koymuşlardır. Altın ile gümüşün birbiriyle tartılmadan satılması halinde, miktarları bilme anlamında ortada bir belirsizliğin doğacağı kesindir. Çünkü bu tür alış-verişlerde sadece tahminler üzerinde hareket edilmektedir. Tahminler ise tutabilir de tutmayabilir de.

Bir başka durum altın ve gümüşlerin sayılabilir durumda olup olmaması da dikkate alınmıştır. Malikilerin bu konudaki temel kaygıları, bundan ibarettir. Bunun için hükmü, işlenmiş altın ve gümüşler, işlem görmemiş altın ve gümüş olarak ikiye ayırmışlardır. Altın ve gümüş işlem görmüş ise gramajı belli olur. Gramajı belli olan altın ve gümüş ise miktarlarının belirlenmesi daha kolay olur. Bu anlamda biri diğerinden daha fazla olmayacak şekilde tartma imkanı olabilmektedir. Sayı olarak miktarı belirlenebilen altın ve gümüş ise götürü usulüyle biri diğeri karşılığında satıldığı zaman ve bu satışta bir fazlalık meydana geldiğinde, o fazlalığın fark edilmesi mümkündür.

Bir yandan, bu altın ve gümüşler ister işlenmiş olsun ister işlenmemiş olsun eğer iki tarafın da rızası olursa birinin diğeri karşılığında satılmasında bir beis olmadığını söyleyen cumhur alimleri, kendi sistematiği içerisinde tutarlı olmaya çalışmışlardır. Biz burada sadece ihtilafı noktalarını tesbit etmeye çalıştık. Sonuçta burada bir bey' akdi söz konusudur. Eğer bey' akdinde, tarafların rızası doğrultusunda akit gerçekleşirse, o zaman aldatmaktan söz edilemez. Ortada bir aldatma olmadığı surece, akdin geçerli sayılması makul karşılanacaktır. Zira Allahu Teala Kur'ân-i Kerim'de, "*Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret dışında mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin.*"¹⁹⁹ buyurmuştur. Bu ayet üzerinde düşünüldüğü zaman, Maliki dışındaki Mezheplerin bu akde cevaz vermelerinin uygun olduğunu düşünülebilir.

¹⁹⁹ en-Nisa, 4/29.

SONUÇ

Bütün iyilikleri, verdiği Nimetleriyle tamamlayan Allah'a hamdolsun.

İnsanlar arasında meydana gelen görüş farklılıklar, insanın tabiatında olan bir durumdur. Allahu Teala insanları farklı düşüncelerle farklı duygularla yaratmıştır. Her ne kadar aynı dine mensup olup aynı Allah'a, Aynı Peygamber ve kitaba inansak da, bazı teferruat meselelerde aynı görüşe sahip olamıyoruz. Fakat bu durumu sorun olarak değil bir zenginlik olarak kabul edilmelidir.

İslam aleminde, ehl-i sünnet çerçevesinde kabul gören dört ameli mezhepleri arasında zaman zaman bazı meselelerde ihtilaflar olmuştur. Bu ihtilaflar, kimi zaman tüm mezhepler arasında olur, kimi zaman da mezheplerden biri diğer üçten ayrı kalmıştır. Günümüzde İslam hukuku alanlarında hala uygulanması devam eden aile ve borçlar hukuku sahasında Maliki mezhebinin diğer üç mezhepten farklı kaldığı meseleleri inceledik. Bu inceleme sonucunda, aile ve borçlar hukuku konularının gündemde tutulup röform edilmesi gerektiğini gördük. Dünyada hızla gelişen globalleşme ve teknoloji, Müslümanların birbirini daha yakından tanımaları artık eskisi gibi zor olmayacaktır. Bu anlamda İslam aleminde hayatın her alanında sorunlara karşı ortak çözümler üretmek mümkün haline gelmiştir.

Çalışmamızda Malikilerin fıkıh alanında diğer mezheplerden ayrı kaldığı meselelerin toplamı, yetmiş iki olarak tespit edilmiştir. Bunların yirmi dokuzu konumuzu ilgilendirmektedir. Fakat çalışmamızda sadece yedisini inceleme imkanımız olmuştur. Geri kalan maddeleri bir başka çalışmada ele alınabileceği kanaatındayız. Ayrıca bu çalışmada mezhepler, kendi görüşlerini savunurken zaman zaman aynı deliller kullandıklarını gördük. Sadece metinler yorumlama ve anlama konusunda farklı yöntemler kullanmışlardır. Amaç aynı fakat amaca giden yolların farklı olduğunu fark ettik.

Bu bağlamda Aile hukunda Malikilerin tek kaldığı meseleleri şu sırayla inceledik: Birinci mesele, maraz-i mevt'e yakalanan kimsenin evlenip evlenememesidir. Bu hususta Malikilere göre evlenmez iken, cumhura göre evlenebilir. İkinci mesele, annelerin çocuklarının emzirme zorunluluğunun olup olmamasıdır. Bu konuda cumhur,

enzirmek zorunda olmadığını savunurken, Malikiler durumu annenin toplumdaki statüsüne bağlamışlardır. Üçüncü mesele, kadının hayız halindeyken koca tarafından boşaması. Bu durumda boşama geçerli olmakla beraber ricâ talak olması durumunda Malikilere göre, kocası ona geri dömesinde mecburdur. Cumhura göre ise mecbur değildir. Dördüncü mesele ise veled-i zinanın zina konusundaki şahitliğin kabul edilip edilmemesidir. Cumhura kabul edilirken, Malikilere göre, kabul edilemez.

Borçlar hukukundaki üç meseleyi de şu şekildedir: Birincisi, sarf akdinde kabz konusunda gecikme yapılmamasıdır. Malikiler, bu konuda akdin konusunu esas alırken, cumhur, akdin meclisini esas almıştır. İkinci mesele, sarf akdi tamamladıktan sonra kabz için vekil tayin edilip edilmemesidir. Burada Malikiler vekil tayin edilmez derken, cumhur olabilir derler. Üçüncü ve son mesele, gümüş karşılığında götürü usulüyle altın satmaktır. Cumhura göre caiz iken, Malikilere göre, altın ve gümüşün işlenip işlenmemesine bağlamışlardır.

KAYNAKÇA

- ABDULGANİ ED-DAKÂR, *el-İmam Malik İmam b. Enes İmamı Dâru'l-Hicre*, Dâru'l-Kalem, Lübnan, 3.baskı, 1998.
- APAYDIN Yunus, "İbn Ebû Zeyd", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1999
- AYBAKAN Bilal, "Sarf", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2009
- BÂCÎ, el-Kâdî Ebu'l-Velîd Süleyman b. Halef b. Saîd b. Eyyûb (v.494), *el-Muntekâ Şerhu Muvatta' Malik*, Tahkîk: Muhammed Abdülkâdir Atâ, Beyrut, 1999, (I-VIII).
- BAKKAL Ali, "Maraz-i Mevt", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2003
- BALTACI Ahmet, "İbnü'l-Arabi, Ebu Bekir", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM),1999
- BARDAKOĞLU Ali, "İbn Rüşd", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM),1999
- BUHÂRÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahihu'l-Buhârî*, Dâru Tavki'n-Necât, 1. baskı, h. 1422
- CÂSİM Leys Suûd, "İbn Abdülber en-Nemrî" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM),1999
- CÜALÎ, Seyid Osman b.Hüseyin Berrî, *Sirâcüs-Sâlik Şerhu eshelü'l-Mesâlik*, Beyrut, 2004.
- ÇAVUŞOĞLU Ali Hakan, "Sahnûn", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2008

- Ali Hakan, "Utbi, Muhammed b. Ahmed", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2012
- DİBÂĞ ve İBN NÂCÎ, Ebu Zeyd Abdurrahman b. Muhammed b. Ali b. Abdullah el-Ensârî el-Esîdî (v.696) ve İbn Nâcî, Ebu'l-Fazl Kâsim b. İsa b. Nâcî et-Tenûhî el-Garevî el-Kayrevanî (v. 839), *Meâlimu'l-İman Fî Ma'rifeti Ehlu'l-Kayrevân*, 2. Baskı, Mısır, 1968, (I-III).
- EBU ABDULLAH Muhammad el-ensârî er-Rasâ', *Şerh Hudûd İbn Arafê*, Dâru Garbi'l-İslâmî, 1. Baskı, 1993, Tahkîk: Muhammed Ebü'l-Ecfân ve Tâhir el-Ma'mûrî.
- EBU DAVÛD, Sünenu Ebî Dâvûd, Beyrut, Tsz.
- EBU'L-MEVÂHİB, el-Huseyin b. Muhammed el-Akberî, *Rüûsu'l-Mesâili'l-Hilâliyye alâ Mezhebi Ebi Abdullah Ahmed b. Hanbel*, Mektebeu'l-Esedî, 1.baskı, tsz. (I-III), Tahkîk: Abdülmelik b. Abdullah b. Dahîş.
- ED-DECÎLÎ, Ebu Abdullah Sirâcüddin Yusuf b. Ebi's-Serrî, *el-Vecîzu Fî'l-Fıkhı Alâ Mezhebi İmam Ahmed b. Hanbel*, 1. Baskı, Riyad, 2004, Tahkîk: Merkezu'l-Bahis el-İlmî ve İhyâu't-Turâs el-İslâmî.
- FANDELÂVÎ, Ebü'l-Haccâc Yusuf b. Dûnâs el-Fandelâvî (v. 543), *Tehzîbü'l-Mesâlik Fî Nüsreti Mezhebi Malik*, Memleketü'l-Magribiyye, 1998, (I-V).
- GÖLCÜK Şerafettin, "Bakıllânî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1991
- HÂLİDU'R-RİBÂT, Said İzzetu İyd (v.241), *el-Câmiu Liulûmi'l-İmam Ahmed*, 1.baskı, Mısır, 2009, (I-XXII).
- HATTAB, Şemsüddîn Ebu Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman et-Tarabülsî el-Mağribî (v.954h), *Mevâhib el-Celîl Fî Şerhi Muhtasari'l-Halîl*, Dâru'l-Fikir, 2.baskı, 1992, (I-VI).
- İBN ABDİLBER, Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed (v.463h), *el-Kâfî fî Fıkh Ehli Medine*, Mektebetu'r-Riyâd, 2.baskı, 1980, (I-II), Tahkîk: Muhammed Ehîd Veledu Mâdik el-Mürîtânî.

- İBN EBİ ZEYD EL-KAYRAVÂNÎ, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman en-Nefezi el-Kayrevâni, *en-Nevâdir ve'z-Ziyâdât alâ mâ fi'l-Müdevveneti Min Gayrihâ Mine'l-Ümmehât*, (v.386h), 1.baskı, Bayrut, 1999, (I-XV).
- , Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman en-Nefezi el-Kayrevâni, *er-Risale* (v.386h), Dâru'l-Fikir.
- İBN FERHÛN, Burhaneddin el-Ya'meri İbrahim b. Ali b. Muhammed (v. 799), *Dibâci'l-Mezheb Fi Ma'rifeti Ulemâi E'yâni'l-Mezheb*, Kahire tsz, Tahkik: Dr. Muhammed el-Ahmedî Ebu Nûr.
- İBN FERHÛN, Ebu Abdillâh Muhammed b. el-İmam el-Kâdi Burhâneddin İbrahim b. Ali (v.814), *el-Mesâili'l-Melkûta Mine'l-Kutubi'l-Mebsûta*, 1.baskı, Beyrut, 2003.
- İBN KUDÂME, Ebu Muhammed Mevkifiddin Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Makdisi (v.620h), *el-Mugnî*, Mektebetu'l-Kâhire,1968, (I-X)
- İBN RÜŞD EL-CED, Ebu'l-velid Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtubi , (v.520), *Mukaddimetü'l-Mümehhidât*,1.baskı, Beyrut, 1988, (I-III), Tahkik: Muhammed Hacı.
- , Ebu'l-velid Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtubi , (v.520), *el-Bayânu ve't-Tahsil ve's-Şerh ve't-Tevcih ve't-Ta'lil Li Mesâili'l-Müstehrece*, 2.baskı, Beyrut, 1988, (I-XX), Tahkik: Muhammed Hacı
- İBN RÜŞD, Ebi'l-Velid Muhammed b. Ahmed el-Hafid (v.595), *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, Kahire, 2004, (I-IV).
- İBN TEYMİYYE, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddin Ahmed b. Abdilhalim b. Mecdiddin Abdisselâm el-Harrâni (v. 728), *Mecmûu'-Fetâvâ*, Medine, 1995,(I-XXXVII), Tahkik: Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsim.
- İBNU'L-CELLÂB, Ubeydullah b. Hüseyin b. Hasan Ebu'l-Kâsim (v.378h), *et-Tefri' Fi Fıkıh İmam Malik b. Enes* 1.baskı, Bayrut, 2007.
- İBNU'L-HÂCİB, Ebu Amr Cemâluddin Osman b. Ömer b. Ebi Bekr, *Câmiu'l-Ümmehât* (v.646h), Dimaşk, 2000, Tahkik: Ebu Abdurrahman el-Ehzari.
- İBNU'L-MUHAMİLÎ, Ebu'l-Hasan Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Kâsim ed-Dabbî, *el-Lubâb Fi'l-Fıkhı's-Şafii* (v.415h), 1.baskı, Medine, 1994.

- KÂDÎ ABDÛLVEHHÂB EL-BAĞDÂDÎ, Ebu Muhammed Abdulvehhab b. Ali b. Nesr es-Sa'lebî el-Bağdâdî (H.422), *el-Maûne alâ Mezhebi Âlimi'l-Medine*, Mektebetu't-Ticariyye, Mekke.
- , Ebu Muhammed Abdulvehhab b. Ali b. Nesr es-Sa'lebî el-Bağdâdî (H.422), *el-İşrâf alâ Nuketi Mesâilu'l-Hilâf*, Dâru İbn Affân ve İbnu'l-Kayyim, 1.baskı, Kahire 2008.
- , Ebu Muhammed Abdulvehhab b. Ali b. Nesr es-Sa'lebî el-Bağdâdî (H.422), *et-Telkîn, Vezâretu'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslamiyye*, 2.baskı, Rabat, 2007.
- KÂDÎ İYÂZ, Ebu'l-Fadl İyâd b.Musa b. İyâd b. Amr b. Musa b. İyâd el-Yehsebî es-Sebtî (v.544), *Tertîbu'l-Medârik ve takrîbu'l-Mesâlik Li Ma'rifeti E'lâmi Mezhebi Malik*, Tahkîk: Muhammed b. Tâvî et-Tencî, 2.baskı, 1983.
- KALLEK Cengiz, "Derrâs el-Fâsî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM),1994
- Cengiz, "Esed b. Furât" , Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM),1995
- KARAFÎ, Ebu'l-Abbâs Şehâbuddîn Ahmed b. İdris b. Abdurrahman (v.684), *ez-Zehîre*, 1.baskı, Beyrut, 1994, (I-XIV).
- KAŞIKÇI Osman, "Radâ", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2007
- KUDURÎ, Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân, *Muhtasarı Kudurî, Dârü'l-Kutubu'l-İlmiyye*, 1. Baskı, 1997.
- LAHMÎ, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed er-Rübeî (v.478h), *et-Tebşire*, 1.baskı, Katar, 2011, (I-XIV).
- MAHLÛF, Muhammed b. Muhammed b. Ömer Kâsim, *Şeceretü'n-Nûr ez-Zekkiyye Fî Tabakat el-Mâlikiyye*, Tahkîki yapan: Abdülmecîd Hiyâlî, Beyrut, 2003, (I-II).
- MALİK B. ENES (v.179h), *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, (İbnu'l-Kâsım'den Sehnun Rivayeti), 1. Baskı, Beyrut,1994, (I-IV).
- , *el-Muvatta'*, Tahkîk: Muhammed Fuâd b. Abdilbâkî b. Sâlih el-Mısrî, Tsz.

- MÂVERDÎ, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habib el-Basrî el-Bağdâdî (v. 450), *el-Hâvi'l-Kebîr Fî Fıkıh Mezhebi İmam Şafîi*, Bayrut,1999, (I-XIX), Tahkîk: Ali Muhammed Maûd.
- MÂZİRÎ, Ebu Abdillah Muhammed b. Ömer et-Temimî, *Şerhu't-Talkîn*, Dâru'l-Garbi'l-İslami, 1.BAskı, 2008, (I-V), Tahkîk: Semâhatu Şeyh Muhammed el-Muhtar es-Selâmî.
- MERGİNÂNÎ(v.593h) , Ebû'l Hasan Ali b. Ebî Bekr b. AbdilCelil el-Fergânî, *el-Hidaye Fî Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedi*, Dâru İhyâu turâsu'l-Arabî, Bayrut, tsz, (I-IV).
- MEYDÂNÎ, Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde b. İbrahim el-Meydânî el-Guneymî ed-Dimaşkî (v.1298), *el-Lubâb fî Şerhi'l-Kitab*, Bayrut, Tsz, (I-IV), Tahkîk: Muhammed Mühyiddin Abdülhamid.
- MUHAMMED EZ-ZUHAYLÎ, *el-Mü'temed Fi'l-Fıkıhu'ş-Şafîi*, 3. baskı, Dimeşk, 2011, (I-V).
- MUHAMMED MUKTAR Muhammed el-Mâmî, *el-Mezhebu'l-Mâlikiyye Medârisuhu ve Müellefâtuhu Hasâisuhu ve Semâatuhu*, 1. baskı, el-İmârât, 2002.
- MÜSLİM, Sahihu Müslim, Beyrut, Tsz.
- ÖZEL Ahmet, "Bâcî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1991
- , "Mâlik b. Enes", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2003
- , *Hanefî Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*, 4.baskı, Ankara, 2014
- POLAT Salahattin, "Ka'nebî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2001
- SAİD KAYA Eyyüp, "Mâlikî Mezhebi", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2003.
- SERAHSÎ, Şemsu'l-Eimme Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl *el-Mebsût*, Dâru'l-Marife, Bayrut, 1993, (XXX)

- SÜVEYSÎ Muhammed, "Ebherî, Ebu Bekr", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1994
- SÜYÛTÎ, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî (v. 911), *Tedribü'r-râvî fi şerhi Takribî'n-Nevevî*, Dâru't-Teybe, Tsz, (I-II), Tahkîk: Ebu Kuteybe Nazr Muhammed el-Fâriyâbî.
- ŞAFİÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b. İdris b. Abbas b. Osman b. Şafii b. Abdülmutellib b. Abdi Menâf el-Metlebî el-Kureyşî el-Mekkî (v.204h), *el-Umm*, Bayrut, 1990, (I-IIX).
- ŞEYBÂNÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b. Hasan b. Ferkad (V.189.h), *el-Asl*, Dâru İbn Hazm, 1.baskı, Bayrut, 2012, (I-XII).
- , Ebu Abdillâh Muhammed b. Hasan b. Ferkad (V.189.h), *el-Hucce alâ Ehli'l-Medine*, Âlemu'l-Kutubi, Bayrut, 3.baskı, H. 1403, (I-IV).
- TAHÂVÎ, Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selame (v.321), *Muhtasarü İhtilâfî'l-Ulema*, 1.baskı, Beyrut, 1995,(I-V).
- TATLI Alican, "Cehdamî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1993
- TEMÎMÎ, Ebubekir Muhammed b. Abdullâh b. Yunus (v.451), *el-Câmi' Li Mesâili'l-Müdevvene*, Dâru'l-Fikr, 1.baskı, 2013, (I-XXIV).
- TİRMİZÎ, Sünenu't-Tirmizi, Beyrut, 1998
- UĞUR Mücteba, "Abdurrahman b. Mehdî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1988
- YEMENÎ, Ebu'l-Huseyin Yahya b. Ebi'l-Hayır b. Sâlimi'l-İmrânî el-Yemenî (v.558h), *el-Beyânu fi Mezhebi's-Şafii*, 1.baskı, Cidde, 2000, (I-XIII).

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Mahamadou ZAKOU BILLOU
Tez Adı	MALİKİ MEZHEBİNİN AİLE VE BORÇLAR HUKUKUNDA DİĞER MEZHEPLERDEN FARKLI KALDIĞI MESELELER
Enstitü	SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Anabilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
Tez Türü	YÜKSEK LİSANS
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. Halil İbrahim ACAR
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Genel Kısıt (6 ay) ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 15/08/2019

İmza :

